INSTYTUT SLAWISTYKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK



PAWEŁ KOWALSKI

WSPÓŁCZESNY MIKROJĘZYK PORABSKI. RZECZ O JĘZYKU SŁOWEŃCÓW PORABSKICH I PORABJU W PERSPEKTYWIE EKOLOGII JĘZYKA

154

WSPÓŁCZESNY MIKROJĘZYK PORABSKI. RZECZ O JĘZYKU SŁOWEŃCÓW PORABSKICH I PORABJU W PERSPEKTYWIE EKOLOGII JĘZYKA

Prace Slawistyczne. Slavica
[Monographs in Slavic Studies. Slavica]

154

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

Paweł Kowalski

WSPÓŁCZESNY MIKROJĘZYK PORABSKI. RZECZ O JĘZYKU SŁOWEŃCÓW PORABSKICH I PORABJU W PERSPEKTYWIE EKOLOGII JĘZYKA

Warszawa 2022



Recenzje wydawnicze [Editorial reviews]

Dr. Karmen Kenda Jež
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija
[Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Research Centre
of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Ljubljana, Slovenia]

prof. zw. dr hab. Emil Tokarz
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała, Polska
[University of Bielsko-Biała, Bielsko-Biała, Poland]

Publikacja dofinansowana z programu „Doskonała Nauka" Ministra Edukacji i Nauki.
[The work was financed from the "Excellent Science" Programme of the Polish Minister
of Education and Science.]



Ministerstwo
Edukacji i Nauki

Redaktor prowadzący [Editorial supervision]
Dorota Leśniewska

Redakcja i korekta [Editing and proofreading]
Elżbieta Dzierżanowska, Jakub Ozimek, Dorota Rdest

Skład [Typesetting]
Barbara Adamczyk

e-ISBN: 978-83-66369-24-5
ISSN: 0208-4058 (Prace Slawistyczne. Slavica)

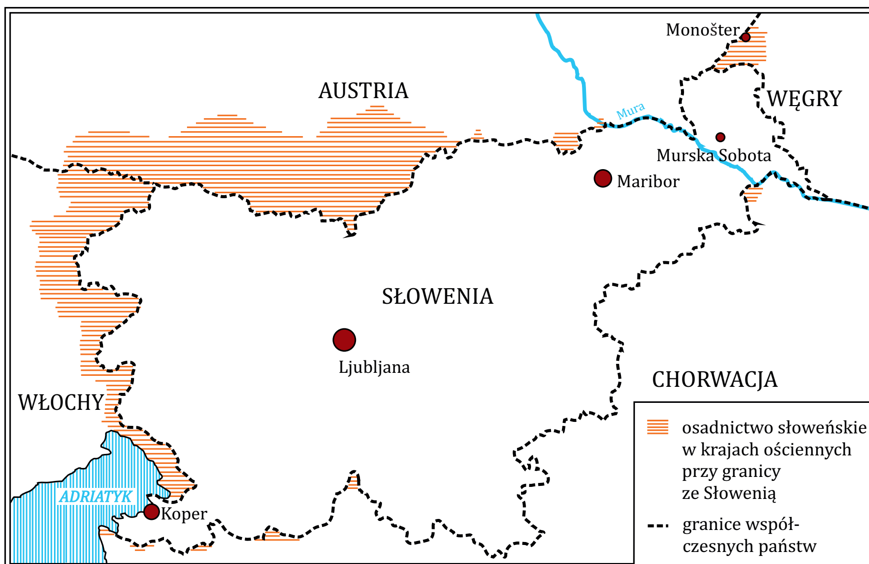
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk
[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences]
ul. Bartoszewicza 1b/17, 00-337 Warszawa
tel. 22 826 76 88, wydawnictwo@ispan.waw.pl, www.ispan.waw.pl

Spis treści

Wprowadzenie

Język słoweński jest językiem komunikacji dla ponad dwóch milionów użytkowników w Słowenii i za granicami państwa. Diaspora słoweńska zamieszkuje niemal wszystkie kontynenty świata. Słoweńcy żyją z dala od ojczystego kraju, ale też i we wszystkich krajach ościennych: we Włoszech, Austrii, Chorwacji i na Węgrzech. Niniejsza monografia stanowi zapis sytuacji językowej Porabja, obszaru granicznego, na którym stykają się trzy wielkie grupy etniczne: słowiańska, węgierska i germańska, oraz cztery narody: austriacki, chorwacki, słoweński i węgierski. Przedstawia funkcjonowanie języka słoweńskiego poza granicami Republiki Słowenii wśród słoweńskiej mniejszości narodowej zamieszkującej kilka wsi na terenie Węgier. Obszar ten charakteryzuje się zróżnicowaniem językowym i złożoną sytuacją etniczną. Słoweńcy porabscy, bo tak określana jest mniejszość słoweńska na Porabju, nie zawsze byli dwu- lub wielojęzyczni. Przed II wojną światową mniejszość ta, poza nielicznymi przypadkami osób wykształconych, nie znała i nie używała języka węgierskiego (Nećak Lük, 1997, s. 127). Dopiero wiek XX przyniósł zmianę sytuacji. Porabje jest częścią większego regionu Prekmurje, z którym do 1918 roku rozwijało się wspólnie. Kres wspólnego rozwoju przyniosła dopiero I wojna światowa, po której doszło do rozdzielenia Porabja od Prekmurja granicą państwową między Węgrami a Królestwem SHS. Izolacja od terenów słoweńskich przez niemal cały XX wiek spowodowała, że język słoweński na Porabju, głównie w postaci gwar porabskich, funkcjonował przede wszystkim w kontakcie z językiem węgierskim – a także w mniejszym stopniu z językiem niemieckim w wariancie austriackim. Taka izolacja miała wpływ na zachowanie się wielu archaicznych elementów w mowie Słoweńców porabskich.

Zagadnienia mniejszości narodowych i ich języków od dawna interesują nie tylko językoznawców, lecz również badaczy innych dyscyplin naukowych. W dobie postępującej globalizacji – rozumianej jako proces integracji, upodabniania i współzależności państw, społeczeństw, a także kultur – badania grup mniejszościowych stanowią cenne źródło wiedzy o życiu, języku, historii i kulturze poszczególnych wspólnot. Przyczyniają się do zachowania świadectwa ich istnienia w podlegającym ciągłym przemianom świecie. Dziś, w dobie cyfryzacji tak wielu elementów życia, internet staje się jeszcze jedną z płaszczyzn funkcjonowania mniejszości; miejscem,



Mapa 1. Osadnictwo słoweńskie w krajach ościennych przy granicy ze Słowenią

gdzie językiem danej grupy jej przedstawiciele mogą się komunikować, dzielić wiedzą, przekazywać informacje.

Coraz powszechniejsza komunikacja wirtualna pociąga za sobą również możliwości prześledzenia historii języka przekazywanego w obrębie takiej grupy z pokolenia na pokolenie – jego zachowania lub utraty. Język staje się elementem dziedzictwa i pamięci o grupie; często zaś – dzięki różnorodnym działaniom instytucjonalnym – czynnikiem integrującym, spajającym daną wspólnotę. Na obszarze Słowiańszczyzny podkreśla się wagę języka jako jednego z elementów budowania odrębności grup mniejszościowych. Władysław Lubaś pisze, że: „na obszarze słowiańskim polityka tożsamościowa uznaje język nie tyle za system komunikowania, co składnicę elementów pozwalających wyartykułować odrębność kulturową […] innymi słowy język, albo też dokładniej pewna odmiana języka, staje się jednym ze sposobów wyrażania zespołowej, wspólnotowej tożsamości" (Lubaś, 2009, s, 97). W perspektywie antropologii lingwistycznej język postrzegany jest jako sposób myślenia i praktyka kulturowa. Jest narzędziem, które konstytuuje odrębność kulturową i pozwala zachować więzi wspólnotowe wśród członków grup mniejszościowych.

Język słoweński jest jednym z dwudziestu czterech oficjalnych języków Unii Europejskiej, na Węgrzech ma status języka oficjalnego słoweńskiej mniejszości narodowej. Ta część owej mniejszości, która zamieszkuje przy granicy z Austrią i Słowenią, jest nieliczna; obok języka słoweńskiego, który wywodzi się z normy centralnosłoweńskiej, posługuje się dwiema gwarami porabskimi: sztefanowską i górnosenicką. W piśmie, obok literackiego języka słoweńskiego, stosuje regionalną odmianę języka prekmurskiego, coraz częściej nazywaną potocznie porabszczyzną, a w terminologii naukowej – porabskim mikrojęzykiem literackim. Jacek Łuczak podkreśla, że Słoweńcy porabscy dysponują tylko jednym tygodnikiem oraz skąpym dostępem do innych mediów, ale utrzymują swój język, choć zwykle mówi się nim jedynie w gronie rodzinnym (Łuczak, 2010, s. 75). Poniższe strony mają dać odpowiedź na kilka pytań ogólnych: jakim kodem / jakimi kodami porozumiewają się Słoweńcy porabscy? Jaka jest sytuacja językowa regionu? Jaki status ma język słoweński wśród tej mniejszości? W jakim stopniu jest używany? Czy jest zróżnicowany, a jeśli tak, to jaka jest charakterystyka jego poszczególnych odmian?

Próba odpowiedzi na takie pytania wymusza przyjęcie perspektywy badań interdyscyplinarnych, zaakceptowanie związków między dyscyplinami i możliwości pełnego (eklektycznego) opisu sytuacji językowej poprzez odwołanie się do różnych metodologii, różnych teorii prezentacji i interpretacji materiału. W monografii wykorzystuję paradygmat opisu języka wypracowany w ramach ekologii języka, nawiązując przede wszystkim do zagadnień zawartych w matrycach ekologicznych zaproponowanych przez kilku badaczy. Problemy badawcze zawarte w tychże matrycach odwołują

się do dorobku wielu dyscyplin. Służą mi one jako szkielet i struktura do prezentacji szczegółowych tematów.

Ekologia języka jest ujęciem zaproponowanym przez Einara Haugena w latach 70. XX wieku, w ramach którego wyodrębnić można dwa nurty. Jeden – osadzony w rozważaniach socjolingwistycznych – dotyczy opisu sytuacji i oceny funkcjonowania, egzystencji języka; drugi – bliższy założeniom kultury języka – cechuje nastawienie proochronne w stosunku do języka, zwłaszcza wobec wzmożonych wpływów języków obcych. Od lat 90. XX wieku w literaturze językoznawczej używany jest również termin „ekolingwistyka", który formalnie stanowi uniwerbizm od terminu-podstawy „ekologia języka" i traktowany jest synonimicznie do nazwy wprowadzonej przez Haugena. Za sprawą prac Hallidaya, który rozszerzył pole badawcze nowej dyscypliny, przyjmując za ramę normatywną ekozofię, ekolingwistykę można postrzegać szerzej, jako dyscyplinę wprowadzającą kontekst ekologiczny (Chen, 2016). W niniejszej pracy czerpię z obydwu ujęć, strukturę opisu konstruuję zaś według propozycji zawartych w matrycach ekologicznych, które wyznaczają uporządkowany zbiór parametrów w oparciu o tradycje socjolingwistyczne.

Podstawą monografii jest ukończona w 2012 roku praca doktorska. Zebrany materiał w większości pochodzi z okresu od 2008 do 2012 roku. Powrót do tekstu rozprawy po dłuższej przerwie był trudny z kilku względów. W ciągu lat, które upłynęły od jej ukończenia, miałem możliwość rozwijać się naukowo, dlatego niektóre wcześniejsze rozważania ubrałbym w inne słowa, inaczej ustrukturyzował pracę. Nie chciałem jednak drastycznie ingerować w tekst, pragnąc pozostawić go w formie możliwie najbliższej pierwotnej rozprawie. W takiej postaci wydaje mi się cenny, ponieważ jest świadectwem upływającego czasu. W niektórych miejscach konieczne jednak były zmiany i uzupełnienia. Nie są one tak znaczące, by miały wpływ na ogólne wnioski dotyczące funkcjonowania słoweńszczyzny wśród Słoweńców porabskich. Te w zasadzie pozostały niezmienione względem pierwotnej dysertacji.

Wydanie niniejszej książki jest ważne z kilku powodów. Opis języka słoweńskiego w perspektywie ekologii języka na Porabju oraz w szerszej perspektywie ogólnowęgierskiej jest pierwszym takim opracowaniem na gruncie slawistyki. Tematy dotyczące Słoweńców porabskich w polskiej literaturze naukowej podejmowane są niezwykle rzadko i pozostają w zasadzie w Polsce nieznane. Prace słoweńskie – mimo coraz powszechniejszej cyfryzacji i publikacji w sieci – są rozproszone, co powoduje, że wiele istotnych informacji dotyczących mniejszości słoweńskiej jest trudno dostępnych dla polskich językoznawców. Także polscy studenci slawistyki mają do dyspozycji niewiele tekstów słowenistycznych, a część ogólnych zagadnień poruszanych w pracy może być przez nich wykorzystana w toku studiów.

Poprzez syntezę różnych perspektyw opisu cech zewnętrznych i wewnętrznych języka pragnę przybliżyć czytelnikowi sytuację językową regionu, który leży

na obrzeżach dużych traktów komunikacyjnych, na uboczu linii kolejowych i sieci przecinających się autostrad. Miejsca, gdzie teraźniejszość łączy się z historią, ale nie tą, która jest powszechnie znana i nauczana w szkołach, lecz tą, która przetrwała niesiona z ust do ust wśród niewielkiej społeczności słoweńskiej na północnych rubieżach Słowiańszczyzny południowej dzięki wysiłkowi badaczy spisujących dzieje tej mniejszości. Porabje, a wcześniej całe Prekmurje, jest miejscem, gdzie od XVI wieku kształtował się jeden ze słoweńskich języków literackich, nazywany językiem prekmurskim, odrębny od literackiego języka Krainy. Prekmurszczyzna pozwalała na tworzenie własnej tożsamości regionalnej mieszkańców całego regionu Prekmurja. Przez pewien okres mogła być też podstawą konstytuowania się odrębności Słoweńców prekmurskich od mieszkańców pozostałych ziem słoweńskich i od niesłowiańskiej ludności zamieszkującej tę część Europy Środkowej.

Na ostateczną formę niniejszej książki mają wpływ wszystkie cenne uwagi Promotora mojej rozprawy doktorskiej, Pana Profesora Władysława Kryzi, któremu za ich udzielenie i za wszelką pomoc pragnę bardzo serdecznie podziękować. Bardzo dziękuję również Recenzentom dysertacji, Pani Profesor Bożenie Ostromęckiej-Frączak i Panu Profesorowi Emilowi Tokarzowi, za życzliwość i trud włożony w przygotowanie recenzji. Szczególne podziękowania składam także Pani Profesor Karmen Kendzie Jeż za wnikliwą lekturę pracy i szczegółowe sugestie jej poprawy. Dzięki wszystkim krytycznym uwagom wyżej wymienionych osób udało się ulepszyć pracę. Jednocześnie chciałbym podkreślić, że za ostateczną treść i formę tekstu odpowiedzialność ponosi wyłącznie autor.

Swoje podziękowania kieruję również do wszystkich osób, które w mniejszym lub większym stopniu odcisnęły piętno na rozważaniach zawartych w tej książce, zarówno w postaci szczegółowej redakcji, jak i niezliczonych rozmów, które miałem okazję odbyć podczas rozpoczętej dawno temu podróży przez pola, lasy i wsie porabskie. Na koniec zaś, poprzedzając te słowa powszechnym już i w polskiej komunikacji językowej anglojęzycznym wtrętem *last but not least*, bardzo dziękuję swoim najbliższym, zwłaszcza Sandrze, której codzienna obecność i wsparcie były nieocenioną podporą w pracy nad tekstem.

Stan badań dotyczących Słoweńców porabskich i ich języka

Tematyka związana z mniejszością słoweńską na Węgrzech, skupioną przede wszystkim w kilku wsiach na Porabju, znalazła się w szerszym kręgu zainteresowań badaczy słoweńskich już w drugiej połowie XIX wieku. Badania na większą skalę podjęto jednak dopiero w wieku XX. Do 1918 roku terytorium Porabja stanowiło integralną część większego słoweńskiego regionu Prekmurje – dziś najbardziej na północny wschód wysuniętego obszaru Republiki Słowenii. Po I wojnie światowej na

mocy traktatu w Trianon Porabje zostało oddzielone od Prekmurja i pozostało w granicach państwa węgierskiego. Od tego czasu – przez cały niemal XX wiek – rozwijało się w izolacji od pozostałych ziem słoweńskich. Przemiany, które można w związku z tym zaobserwować w regionie, obejmują m.in. płaszczyznę językową, kulturową i tożsamościową. Poziomy te przenikają się, tworząc skomplikowany, heterogeniczny obraz Słoweńców porabskich i ich języka.

Prace poświęcone problematyce Porabja i Słoweńców porabskich (słn. Porabski Slovenci) ukazują się głównie w językach słoweńskim i węgierskim. Są to przeważnie artykuły, rzadziej monografie. Nieliczne są prace w językach angielskim i niemieckim. Brakuje natomiast – poza kilkoma artykułami – obszerniejszych publikacji w języku polskim. Z polskich lingwistów literackim językiem prekmurskim zajmował się Władysław Kryzia (Kryzia, 2003, 2008), a Renata Zawistowska podjęła się przybliżenia historii odłączenia się Prekmurja od Węgier (Zawistowska, 2012). Przyczyn skromnej liczby publikacji o Prekmurju i Porabju w polskim językoznawstwie upatrywać można w niedużym zainteresowaniu polskich naukowców tym regionem. Zresztą tematyka ta nawet w Słowenii nie jest często podejmowana przez badaczy, a poziom wiedzy kręgów akademickich o Porabju uwidacznia potrzebę poruszania w pracach problemów związanych z omawianym obszarem. Z badaczy słoweńskich, którzy w swoich pracach opisywali mniejszość słoweńską na Węgrzech – ich język, kulturę i literaturę – wymienić należy m.in. Elizabetę Bernjak, Marka Jesenška, Franceta Justa, Mariję Kozar-Mukič, Tine Logara, Franceta Mukiča, Albinę Nećak Lük, Vilka Novaka, Valeriję Perger, Antona Vratušo, Zinkę Zorko.

Cele i zakres monografii

Cele niniejszej rozprawy to przedstawienie sytuacji językowej mniejszości słoweńskiej na Porabju i sytuacji języka słoweńskiego – zarówno odmiany pisanej, jak i mówionej – w tym regionie; charakterystyka słoweńskiej mniejszości narodowej na Węgrzech jako wspólnoty komunikatywnej i ukazanie użycia przez tę mniejszość poszczególnych kodów językowych w określonych sferach; refleksja nad kodem prymarnym w komunikacji grupy mniejszościowej, a także przedstawienie relacji, jakie zachodzą między słoweńskim językiem literackim, językiem prekmurskim, współczesnym porabskim mikrojęzykiem literackim i gwarami porabskimi. Niejako zamierzeniem wtórnym w stosunku do celu głównego jest ogólna (metanaukowa) refleksja nad stanem wiedzy współczesnej nauki o języku mniejszości słoweńskiej na Porabju. Podjęcie takiego tematu wymaga odniesienia się do dziedzictwa kulturowego i językowego całego Prekmurja. Regionu, gdzie od czasu przybycia plemion węgierskich do Kotliny Panońskiej na początku X wieku Słowianie współżyją z Węgrami.

Zarysowana problematyka jest zagadnieniem złożonym, a prace poświęcone wybranym tematom często reprezentują odmienne ujęcia metodologiczne i wykorzystują inne paradygmaty badawcze. Dlatego też jednym z podstawowych zadań rozprawy jest dokładne i precyzyjne określenie jej założeń metodologicznych. Obecnie w językoznawstwie dużą wagę przywiązuje się do komunikacyjnych aspektów języka oraz do jego funkcjonowania w szeroko pojętym środowisku społecznym. W rozprawie przyjęto więc metodologię badań języków społeczności wielokodowych, która sytuuje opis w ujęciu ekologicznym. W Polsce do upowszechnienia się ekologicznego modelu opisu języka przyczynili się przede wszystkim badacze wywodzący się ze środowiska lingwistów wrocławskich. Dotychczas ukazało się kilka prac, których podstawą metodologiczną był ekologiczny opis języka. Są to *Ekologia języka fryzyjskiego* Elżbiety Wąsik, *Z zagadnień ekologicznej charakterystyki języków mniejszościowych na przykładzie dialektu Arumunów na Bałkanach* Zbigniewa Wąsika, *Ekologia języka ukraińskiego w Polsce* Włodzimierza Wysoczańskiego i *Łemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie* Małgorzaty Misiak. Ekologia języka jako metoda badawcza ma swoją proweniencję m.in. w socjologii języka, psychologii języka, antropologii językoznawczej i etnolingwistyce. Zagadnienia ekologicznych cech języka pojmowanych w ramach językoznawstwa zewnętrznego poruszali w swoich badaniach m.in. Stanisław Gajda i Władysław Lubaś, a także badacze czerpiący z dorobku socjolingwistyki. Niniejsza książka ma więc także za zadanie wzbogacenie dorobku polskiego językoznawstwa o opis słoweńszczyzny w ujęciu ekologii języka, dołożenie cegiełki do wypełnienia luki w polskich pracach poświęconych językowi słoweńskiemu i jednocześnie wzbogacenie o taki opis językoznawstwa slawistycznego[1].

Porabje należy do regionów, które cechuje wieloidentyfikacyjność i wielokodowość. Słoweńska wspólnota komunikatywna zamieszkująca ten region nie jest grupą homogeniczną. W świadomości kolektywnej nie istnieje symetria między poczuciem etnicznym, narodowym i poczuciem językowym. Określenie kodu prymarnego dla obszaru słoweńskiego Porabja nie jest więc zadaniem łatwym, ze względu na liczne czynniki, które mają wpływ na dynamiczną sytuację kulturowo-językową w regionie.

Język słoweński używany przez Słoweńców porabskich jest zróżnicowany. Dobrze obrazują to stosowane w literaturze przedmiotu nazwy poszczególnych kodów funkcjonujących na Porabju: język słoweński (słń. *slovenščina/slovenski jezik*), język prekmurski (*prekmurščina/prekmurski jezik*), dialekt prekmurski (*prekmursko narečje*), gwary porabskie (*porabski govori*)[2]. Nazwy te odnoszą się do różnych wariantów

[1] O badaniach interdyscyplinarnych grup mniejszościowych na gruncie słoweńskim zob. m.in. Nećak-Lük, 2011, ss. 329–335.

[2] Potocznie w mowie i literaturze językoznawczej używana jest również nazwa *porabsko narečje* (dialekt porabski), która służyć może członkom mniejszości do samoidentyfikacji. Posługują się nią tak autorzy

i odmian językowych. W niniejszej monografii przyjmuję następujące nazwy, będące etykietami poszczególnych kodów: „słoweński język literacki” na oznaczenie literackiego wariantu słoweńszczyzny powszechnie używanego w Republice Słowenii, który jest tam językiem oficjalnym; „dialekt prekmurski” na oznaczenie kompleksu gwar używanych w regionie Prekmurja, obecnie znajdującym się w północno-wschodniej części Słowenii; „język prekmurski” („prekmurszczyzna”) na język regionalny (ponadgwarową formę o szczątkowej w danym momencie kodyfikacji) używany w zasadzie wyłącznie przez mieszkańców Prekmurja i Porabja; „gwary porabskie” na dwie gwary, które funkcjonują na omawianym obszarze: gwarę sztefanowską i górnosenicką, „język porabski” („porabszczyzna”) na ponadgwarowy wariant języka prekmurskiego stosowany w piśmie na Porabju, w którym widoczne są porabskie cechy gwarowe. Pojawiający się również w pracy termin „język słoweński” może być traktowany inkluzywnie i w tekstach użyty w odniesieniu do pozostałych kodów, które, biorąc pod uwagę abstraktyjność bytu, układają się hierarchicznie: język słoweński – język prekmurski – dialekt prekmurski; język słoweński – porabszczyzna – gwary porabskie.

W regionie Porabja, obok języka słoweńskiego, funkcjonują także: język węgierski w odmianie standardowej i dialektalnej (dialekt zachodni języka węgierskiego), używany przez Węgrów stanowiących większość językową na Porabju; język niemiecki w wariancie austriackim i w odmianie regionalnej, którym posługuje się mniejszość austriacka zamieszkująca wsie przy granicy węgiersko-austriackiej i rozproszona po osadach regionu; oraz język chorwacki (dialekt kajkawski), używany przez mniejszość chorwacką, także rozproszoną po wsiach w regionie.

Badania przedstawione w pracy oparte zostały przede wszystkim na źródłach o charakterze empirycznym, pochodzących z bogatej literatury naukowej – prac teoretycznych i materiałowych – oraz obserwacji uczestniczącej wśród słoweńskiej mniejszości na terenie Porabja. Wykorzystane w monografii teksty źródłowe dotyczące słoweńskiej mniejszości napisane zostały głównie przez naukowców słoweńskich, natomiast prace teoretyczne – będące podstawą opisu metodologicznego – są autorstwa polskich, słoweńskich i amerykańskich teoretyków języka. Praca ma przede wszystkim charakter syntetyczny i syntetyzujący, zarówno teoretyczny, jak i praktyczny. Do opisu sfer, w których funkcjonuje język słoweński na Porabju, wykorzystano także własne zapiski pochodzące z obserwacji uczestniczącej. Pozwalają one zweryfikować sytuację językową i informacje podawane w literaturze przedmiotu, które w dynamicznej rzeczywistości językowej regionu nie zawsze się pokrywają.

---

urodzeni na Porabju, jak i ci, którzy pochodzą spoza tego regionu (np. Franci Just, Marija Kozar-Mukić, Valerija Perger czy Hotimir Tivadar). Jednakże z punktu widzenia ustaleń i klasyfikacji językoznawczych nazwa ta nie funkcjonuje i nie może być rozpatrywana jako termin językoznawczy (dialektologiczny).

Rozdział I. Ekologia języka w opisie językoznawczym

W niniejszym rozdziale, który ma charakter wprowadzający i teoretyczno-metodologiczny, zaprezentowano metody opisu języka w ujęciu ekologicznym, koncentrując się na omówieniu matryc parametrów proponowanych przez różnych badaczy. Dopełnieniem opisu w ramach takich matryc są typologie służące scharakteryzowaniu języka ze względu na jego cechy zewnętrzne.

1.1. Język w ujęciu ekologicznym (ekologia języka)

Termin „ekologia języka" został wprowadzony do językoznawstwa na początku lat siedemdziesiątych XX wieku przez Einara Haugena, choć, jak wskazuje Zdzisław Wąsik, pojawił się już wcześniej w rozważaniach Leona Zawadowskiego nad przedmiotem badań językoznawstwa (Z. Wąsik, 1997a). Zaczerpnięcie pojęcia z nauk przyrodniczych jest wynikiem procesu integracji terminologii naukowej i jej metaforyzacji, co jest w obrębie systemów terminologicznych powszechne. Mamy tu do czynienia z transterminologizacją, czyli przeniesieniem terminu z systemu terminologicznego wypracowanego na gruncie nauk przyrodniczych do systemu terminologii językoznawczej. Sam leksem *ekologia* ma charakter złożenia i pochodzi od greckiego wyrazu *oikos* ‘mieszkanie, dom, stosunki życiowe' i leksemu *logos* ‘słowo, nauka'. Definiowany może być jako nauka o strukturze przyrody, która bada korelacje pomiędzy organizmami żywymi a ich środowiskiem, lub też – jako zależność między poszczególnymi organizmami (por. Mackenzie i in., 2005, s. 1). Do nauk biologicznych termin ten wprowadził niemiecki ewolucjonista i filozof Ernst Haeckel w roku 1866. Po raz pierwszy poza naukami biologicznymi użyto go w odniesieniu do badań socjologicznych prowadzonych przez badaczy amerykańskich. Posłużył się nim Amos H. Hawley w pracy *Human Ecology* z 1950 roku, przedstawiając stosunki między grupami społecznymi i ich otoczeniem. Pod pojęciem ekologii w ujęciu socjologicznym kryje się więc ukazanie wzajemnych relacji (interakcji społecznych) w odniesieniu do szeroko rozumianego środowiska funkcjonowania społeczeństwa. W pracach lingwistycznych pojęcie ekologii zostało użyte w kontekście opisu sytuacji językowej w Arizonie w pracy Charlesa Voegelina i Noela W. Schutza *The Language Situation in Arizona as Part of the Southwest Culture Area* w 1967 roku (zob. Misiak,

2006, s.11; Mufwene, 2001, ss. 20–25). Badacze ci skoncentrowali się na wskazaniu różnorodnych wpływów językowych, kontakcie językowym i jego konsekwencjach. Na gruncie językoznawstwa pojęcie ekologii języka można rozumieć jako próbę syntezy prac dotyczących języka i jego środowiska, które prowadzone są przez socjologów, antropologów, psychologów i etnologów. Sam termin „ekologia" może być odczytywany jako kontekst funkcjonowania języka. Einar Haugen w swojej monografii *The Ecology of Language* pisał, że języki rodzą się i umierają, tak jak żywe organizmy. Mają swoje okresy dojrzewania i rozwoju, podobnie jak człowiek i zwierzęta. W jego rozumieniu ekologia języka to:

> […] the study of interaction between any given language and its environment. The true environment of a language is the society that uses it as one of its codes. Language exists only in the minds of its users, and it only functions in relating these users to one another and to nature, i.e. their social and natural environment. Part of its ecology is therefore psychological: its interaction with other languages in the minds of bi- and multilingual speakers. Another part of its ecology is sociological: its interaction with society in which it functions as a medium of communication. The ecology of a language is determined primarily by the people who learn it, use it, and transmit it to others (Haugen, 1972, s. 325).

Jak widać z powyższej definicji, ekologia języka ma więc charakter łączący kilka paradygmatów opisu języka. W jej obrębie można wyróżnić dwa nurty, które rozwijają się samodzielnie, a które integrują, odpowiednio, badania socjolingwistyczne i psycholingwistyczne. Tę dwoistość perspektywy przybliżył w literaturze polskiej Włodzimierz Wysoczański, pisząc, że: „nieodzowne jest zwrócenie uwagi na niejako dwukierunkowość nurtów pojmowania i stosowania ekologicznego nastawienia względem języka i równoczesne uzupełnienie tych omówień wyjaśnieniami dotyczącymi umiejscowienia badań rozpatrywanych obecnie w ujęciu ekologicznym" (Wysoczański, 2000, s. 64). Jednym kierunkiem jest wyznaczony przez Haugena nurt, który dotyczy globalnego opisu i oceny sytuacji języka pod kątem funkcjonowania (zawężania bądź utrzymania zakresu jego egzystencji). Ten kierunek ma swoje umocowanie w rozważaniach socjolingwistycznych. Drugi nurt związany jest z kulturą języka i charakteryzuje się wyrazistością nastawienia proochronnego i preorientacją terminologiczną, pod terminem *ekologia* zaistniał zaś w sytuacji wzmożonego oddziaływania języków obcych, zwłaszcza języka angielskiego, po przemianach ustrojowych w Europie Środkowej (Wysoczański, 2000). Polaryzację tych nurtów postulował już Alwin Fill, przyznając ekologii języka w rozumieniu Haugena pierwszeństwo w badaniach języków mniejszościowych.

> […] since the starting point of work in ecolinguistics is clearly either (1) or (2), it is advisable […] to separate the two strands of research. […] "The Ecology of Language(s)" in

> the Haugenian sense is a study urgently needed at a time when languages are disappearing faster and faster from decade to decade, and one would wish that more linguists were to take it up and embrace the cause of linguistic diversity (Fill, 2001, s. 43).

Fill widział w nich możliwość zachowania śladu o językach, które przestają być używane, a celem takich badań powinno być uchwycenie różnorodności językowej świata, zwłaszcza w przypadku zanikania języków jako środków komunikacji różnorodnych grup mniejszościowych.

Poglądy Haugena na język i środowisko, w którym język funkcjonuje, ukształtowały się pod wpływem otoczenia, w którym badacz się wychowywał. Rodzice jego pochodzili z Norwegii – do Ameryki przeprowadzili się w pierwszej połowie XX wieku. Haugen urodził się już w Sioux City w Stanach Zjednoczonych w 1928 roku. Dorastał i wychowywał się wśród norweskich emigrantów, co spowodowało, że w dzieciństwie posługiwał się tylko językiem norweskim – angielskiego nauczył się dopiero w szkole. W swoich pracach podejmował różne zagadnienia związane z językiem, głównie jednak koncentrował się na języku środowisk emigracyjnych Ameryki Północnej. Badał zależności między językami poszczególnych grup oraz wpływ kultury na język. Interesowały go skomplikowane zagadnienia dwujęzyczności i wielojęzyczności w norweskich grupach mniejszościowych. Uważany jest za jednego z pionierów socjolingwistyki. Jego dorobek naukowy liczy kilkadziesiąt publikacji: książek i artykułów, z których najobszerniejszą pracą jest rozprawa *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior* (Haugen, 1953). Haugen prowadził badania, uwzględniając szeroki kontekst społeczny. Jego wkład naukowy widoczny jest w pracach lingwistycznych mających m.in. charakter glottodydaktyczny, pragmatyczny i psychologiczny.

Ekologia języka wywarła wpływ także na polskie środowisko językoznawcze. W tym nurcie badawczym powstają prace językoznawców wrocławskich, m.in. Zdzisława Wąsika, Elżbiety Wąsik, Włodzimierza Wysoczańskiego, Małgorzaty Misiak oraz językoznawców związanych z innymi ośrodkami naukowymi, jak Stanisław Gajda czy Władysław Lubaś.

Należy podkreślić, że rozumienie ekologii w naukach biologicznych jest możliwe jedynie w aspekcie ewolucyjnym, tak samo też powinno być postrzegane w odniesieniu do języka[3]. Opis powinien obrazować dynamikę języka, dlatego powinien koncentrować się na badaniach nad zmianą językową. W naukach biologicznych środowisko organizmów dzieli się na środowisko abiotyczne, czyli takie w którego skład wchodzi temperatura, wilgotność, prędkość wiatru i in., oraz środowisko biotyczne, na które składają się oddziaływania o charakterze konkurencji,

---

[3] Pierwsza definicja stworzona przez E. Haeckela została zmodyfikowana przez późniejszych badaczy, zob. m.in. Krebs, 2001, ss. 211–365; Strzałko & Mosor-Pietraszewska, 1999, s. 201.

drapieżnictwa, pasożytnictwa czy kooperacji. W przypadku języka środowisko abiotyczne determinować będzie charakterystyka nosicieli języka, a środowisko biotyczne – miejsce języka wśród otaczających go innych języków i jego relacje z nimi. W oparciu o wyodrębnione zagadnienia dotyczące opisu zewnętrznych cech języka stworzono tzw. matryce cech ekologicznych języka, będące próbą kompleksowego ujęcia szeroko pojmowanego środowiska egzystencji języka lub koegzystencji języków.

1.2. Matryce ekologiczne cech języka

Matryce ekologiczne są próbą ujednolicenia i systematyzacji opisu języka i jego nosicieli. Matryca taka stanowi zbiór zagadnień, których zbadanie pozwala przedstawić charakterystykę języka w oparciu o zmienne ekologiczne, czyli wszystkie elementy uważane za jego zewnętrzne cechy. Ujęcie w ramy opisanego zjawiska polega na unifikacji poszczególnych opisów i pozwala na wskazanie kongruencji z faktycznym stanem języka w przestrzeni międzyludzkiej. W literaturze poświęconej zagadnieniom z zakresu ekologii języka przedstawiano już kilka propozycji schematów matryc. W tym miejscu wymieniam przede wszystkim najważniejsze różnice między poszczególnymi propozycjami, które za punkt wyjściowy przyjęły matrycę opisaną przez Einara Haugena. Była ona pierwszą próbą ujęcia istotnych cech ekologicznych języka w polach badawczych, których opis dokonuje się w ramach przydzielonych im dyscyplin naukowych należących do szeroko pojętych nauk o języku. Poszczególne pytania badacz ułożył następująco („it" odnosi się do języka).

1. What is its classification in relation to other languages? […]
2. Who are its users? […]
3. What are its domains of use? […]
4. What concurrent languages are employed by its users? […]
5. What internal varieties does the language show? […]
6. What is the nature of its written traditions? […]
7. To what degree has its written form been standardized, i.e. unified and codified? […]
8. What kind of institutional support has it won, either in government, education, or private organization, either to regulate its form or propagate it? […]
9. What are the attitudes of its users towards the language, in terms of intimacy and status, leading to personal identification? […]
10. Finally we may wish to sum its status in a typology of ecological classification, which will tell us something about where the language stands and where it is going in comparison with the other languages of the world (Haugen, 1972, ss. 336–337).

Powyższych dziesięć tematów stanowi według Haugena ramę pełnego ekologicznego opisu języka. Dzięki szczegółowej analizie każdego punktu możliwa jest przede wszystkim: a) prezentacja języka w jego środowisku; b) wskazanie jego miejsca w systemie językowym świata oraz c) przedstawienie perspektyw jego dalszego funkcjonowania (rozwój, stagnacja, wyginięcie).

Zaprezentowana matryca może posłużyć do opisu zarówno języków małych, jak i dużych grup, języków mniejszościowych i większościowych. Każdy punkt sam w sobie stanowi ważne i interesujące zagadnienie badawcze, może więc być potraktowany jako podstawa odrębnego opracowania.

1. Punkt pierwszy Haugena oparty został na klasycznych klasyfikacjach językoznawczych i polega na ukazaniu miejsca omawianego języka w ramach tych klasyfikacji w oparciu o dorobek lingwistyki deskryptywnej i historyczno-porównawczej.

2. Punkt drugi postuluje opis użytkowników języka, ich sytuacji demograficznej, rozprzestrzenienia i dziejów. Badania w obrębie tego zagadnienia powinny być konstruowane w oparciu o założenia takich nauk jak historia, geografia i demografia lingwistyczna. Prymarnym zadaniem jest lokalizacja wspólnoty językowej, określenie, czy zajmuje ona terytorium własne czy obce, strefę centrum czy peryferie, w tym pogranicze językowe lub terytorialne. Charakterystyka grupy powinna obejmować dane statystyczne, jak m.in. liczebność grupy i tempo jej przyrostu naturalnego.

3. Punkt trzeci związany jest z zakresem użycia języka i opisuje jego sfery funkcjonalne. Powinny w nim zostać wykorzystane doświadczenia socjolingwistyczne. Z perspektywy socjologicznej ujęcie funkcjonalne języka w przestrzeni komunikacyjnej sprowadza się do wyodrębnienia z zakresu używania języka tzw. domen językowych (*language domains*). Metodę opisu języka opartą na tym pojęciu w badaniach socjolingwistycznych po raz pierwszy zastosował Joshua Fishman (Fishman, 1964, ss. 32–70, 1965, ss. 67–88).

4. Punkt czwarty pozwala zaprezentować sytuację językową badanego obszaru z punktu widzenia występowania tam innych kodów językowych. Związane jest to ze zjawiskami bilingwizmu (dwujęzyczności) i multilingwizmu (wielojęzyczności).

5. Punkt piąty postuluje opis cech zewnętrznych języka oparty na badaniach różnych wariantów i odmian językowych. Opis, skoncentrowany na płaszczyźnie fonetyczno-fonologicznej, morfologicznej i leksykalnej, powinien także uwzględniać wpływy innych języków na strukturę języka badanego.

6. W punkcie szóstym ukazana zostaje tradycja literacka danego języka z uwzględnieniem jej periodyzacji. Stosunek tradycji literackiej do języka mówionego łączy ten punkt z punktem kolejnym.

7. Punkt siódmy zakłada przedstawienie stopnia zestandaryzowania formy pisanej danego języka. Opis procesów standaryzacji opiera się na leksykografii i planowaniu językowym, które wchodzi w zakres językoznawstwa preskryptywnego.

8. Zagadnienie ósme dotyczy instytucjonalnego wsparcia języka; opis polega tu na przedstawieniu czynników polityczno-prawnych i związanych z tym relacji państwo : język i powinien zostać oparty na aparacie badawczym glottopolityki.

9. W punkcie dziewiątym przedstawiany jest stosunek użytkowników do języka. Jego opis powinien zawierać się w zakresie badań etnolingwistycznych. Zmienne etnopsychologiczne, które wyznaczają świadomość jednostki i dotyczą odrębności języka i jego pozycji w emocjonalnym rezerwuarze jego nosicieli, powiązane są ściśle ze zjawiskami dwujęzyczności i wielojęzyczności opisanymi w punkcie czwartym.

10. Punkt dziesiąty stanowi klamrę zamykającą opis zmiennych ekologicznych języka. Przedstawia status omawianego języka w kontekście zewnętrznych wobec niego cech innych języków w oparciu o typologie ekologiczne (zob. Wysoczański, 2000, s. 67).

Jak widać, większość powyższych tematów mieści się w szeroko pojmowanych zagadnieniach socjolingwistycznych, takich, które przedstawiają relacje między społecznością a kodami językowymi używanymi przez tę społeczność. Pewnym novum jest wprowadzenie typologii ekologicznych zaproponowanych przez różnych badaczy, które pozwalają według stałych zmiennych scharakteryzować każdy kod językowy, a tym samym stanowić mogą niezykle użyteczne narzędzie porównawcze (tertium comparationis) różnych języków, różnych kodów. Mogą więc zostać wykorzystane do syntezy konfrontatywnej różnorodnych języków świata.

Matryca Haugena posłużyła jako podstawa do rozważań nad polami badawczymi ekologii języka polskiemu językoznawcy Zdzisławowi Wąsikowi, który – uwzględniając dziesięciopunktowy schemat – uzupełnił matrycę o kilka zagadnień, takich jak nazwa języka i nazwa jego użytkowników, a także elementy zewnętrznej historii opisywanego języka. Ułożył je w następującym szeregu.

1. Miejsce danego języka w klasyfikacji genetycznej i typologicznej: rodzina, liga językowa; grupa językowa, cykl; język mieszany, kreolski; język naturalny, sztuczny; język rozwijający się, martwy itp.

2. Pochodzenie nazwy języka i jego nosicieli: nazwa rodzima, obca; przyswojona, narzucona; neutralna, nacechowana; umotywowana, przypadkowa.

3. Struktura demograficzna, społeczne rozwarstwienie i lokalizacja geograficzna użytkowników: jednostki, grupy, klasy społeczne i warstwy zawodowe; naród, narodowość; ludność osiadła, koczownicza, diaspora; terytorium zwarte czy rozproszone;

terytorium własne czy podległe; wyspa językowa, państwo, region, miejscowość, dzielnica.

4. Zewnętrzna historia języka i jego nosicieli.

5. Standaryzacja, kodyfikacja, autonomia i żywotność języka: kultura języka; polityka językowa; norma językowa; ortografia, jednolity zapis czy zapisy w różnych kodach graficznych; ortofonia, jednolita wymowa czy różne dopuszczalne odmiany fonetyczne; gramatyki i słowniki językowe.

6. Symbioza danego języka z innymi systemami semiotycznymi w kontaktach międzyetnicznych i międzykulturowych: mono-, bi-, tri- czy multilingwizm; bilingwizm czy dyglosja; substrat, superstrat czy adstrat; zapożyczenia, transfery kulturowe a interferencja językowa.

7. Rodzaje komunikacji, domeny użycia i funkcje społeczne języka: komunikacja intra- i interpersonalna, komunikacja diadyczna i w małych grupach, komunikacja publiczna i maskowa; rodzina, targ, sklep, szkoła, kościół, urząd, sąd, wojsko; typy przekazów tekstowych i kanałów przekazu; literatura, folklor, style funkcjonalne, odmiany kontaktowe, rejestry i repertuary; paremiologia i frazeologia; metaforyka i obraz świata; poznawanie i użytkowanie języka: stałe, przejściowe, obowiązkowe, fakultatywne, dodatkowe, uzupełniające, postępujące, zanikające; funkcje: integrujące, separujące, symboliczne, wzorca odniesienia itd.

8. Organizacyjne i polityczne wsparcie oraz formy walki o rozwój, upowszechnienie, pielęgnowanie i nauczanie języka: formalne, nieformalne, parlamentarne, terrorystyczne; oficjalne, nieoficjalne, jawne, ukryte, tolerowane, zakazane itd.

9. Lojalność językowa i solidarność etniczna użytkowników języka: akceptacja lub odrzucenie statusu danego języka; wierność lub wyrzekanie się; poczucie swojskości i bliskości lub wyobcowania na gruncie wspólnego języka wśród uczestników danych interakcji międzyosobniczych, międzygrupowych lub międzyetnicznych; poczucie dominacji czy podporządkowania; wartościowanie wyższości lub niższości albo równorzędności języka używanego w określonych sytuacjach komunikatywnych w roli języka rodzimego czy obcego dla współrozmówców obustronnie lub jednostronnie itd.

10. Miejsce danego języka wśród innych języków świata według badań porównawczych w dziedzinie ekologicznej typologii języków i ekologicznej historii języków na podstawie istniejących ujęć klasyfikacyjnych.

Z zaproponowanych dziesięciu punktów z matrycą Haugena pokrywają się punkty pierwszy, ósmy, dziewiąty i dziesiąty. Opis domen zawarty u Haugena w trzecim punkcie został rozszerzony u Wąsika w punkcie siódmym; rozszerzony został także punkt drugi, w którym polski językoznawca postuluje zawarcie informacji o nazwie danego języka i nazwie jego użytkowników. Nowym zagadnieniem jest wprowadzenie

zewnętrznej historii języka i jego nosicieli w punkcie czwartym. Poszczególne punkty scharakteryzowane są przez relewantne słowa kluczowe oddające globalną treść punktu.

Podobną propozycję opisu zewnętrznych cech języka na gruncie polskim przedstawiła Elżbieta Wąsik. Badaczka uporządkowała hierarchicznie poszczególne zmienne ekologiczne w opisie Zdzisława Wąsika w trzy kategorie: a) ekologia metalingwistyczna języka; b) ekologia nosicieli i użytkowników języka; c) ekologia komunikacji językowej. Swoją matrycę zaprezentowała na sympozjum w Berlinie w roku 1997 i na jej podstawie dokonała opisu ekologii języka fryzyjskiego (E. Wąsik, 1999, s. 12).

Ekologia metalingwistyczna języka

1. Miejsce języka w klasyfikacjach lingwistycznych: rodzina językowa, liga językowa; grupa językowa czy cykl języków itd.; język mieszany (kreolski, pidżyn), język naturalny czy sztuczny; język żywy czy martwy, rozwijający się czy zagrożony w istnieniu itd.
2. Nazwa języka i jego nosicieli: rodzima czy obca, nabyta czy narzucona; neutralna czy nacechowana emocjonalnie; umotywowana czy niewyjaśniona itd.

Ekologia nosicieli i użytkowników języka

3. Charakterystyka demograficzna (współczesnych) społeczności językowych:
   - dane statystyczne: język większościowy, język mały czy język mniejszościowy;
   - dane socjostratygraficzne: wiek, płeć;
   - rozprzestrzenienie socjo-etno-ekonomiczne: ludność osiadła czy koczownicza, społeczność zwarta czy rozproszona itd.;
   - cechy antropologiczne.
4. Otoczenie terytorialne, geograficzne i polityczne: jednolite czy też rozczłonkowane; własne czy obce; wyspa językowa, państwo, kraj, region, okręg itd.
5. Zewnętrzna historia języka i jego nosicieli: podboje, ekspansje, wędrówki ludów; kształtowanie się i wpływ ośrodków władzy, imperiów, ruchów narodowowyzwoleńczych na gruncie języka itd.
6. Postawy względem języka:
   - język jako kryterium tożsamości etnicznej a inne systemy semiotyczne charakteryzujące nosicieli języka: język i literatura, hymn, flaga, strój, muzyka, taniec, artefakty itd.;
   - lojalność językowa i solidarność etniczna: akceptacja czy odrzucenie statusu języka; wierność czy wypieranie się; swojskość, bliskość czy wyobcowanie na gruncie wspólnego języka wśród uczestników komunikacji interpersonalnej, międzygrupowej czy międzyetnicznej; poczucie dominacji czy

podporządkowania; ocena wyższości, niższości czy równości języka używanego jako rodzimego czy obcego środka komunikacji (wzajemnie czy jednostronnie) itd.

7. Polityka językowa i planowanie językowe:
   - standaryzacja, kodyfikacja, autonomizacja i podtrzymanie żywotności języka: pielęgnowanie języka, dążność do używania języka w kontaktach oficjalnych; norma językowa, ortografia i ortofonia, ujednolicenie pisma i wymowy czy akceptacja wariantów w komunikacji wokalno-audycyjnej czy graficzno-wizualnej; opracowywanie gramatyk i słowników akademickich, szkolnych i popularnych itd.;
   - organizacyjne i polityczne wspieranie języka i formy walki o jego utrzymanie, pielęgnację i nauczanie; formalne czy nieformalne, parlamentarne czy terrorystyczne; jawne czy skryte, tolerowane czy zakazane.

Ekologia komunikacji językowej

8. Realizacja języka zdeterminowana przez kanały przekazu (typy i style przekazów tekstowych i rodzaje kanałów przekazu): teksty naukowe, zawodowe, artystyczne czy potoczne, proza czy poezja; folklor; paremiologia i frazeologia; teksty mówione, pisane, drukowane, odbierane słuchem, wzrokiem czy dotykiem; teksty monologowe czy dialogowe; odbiór pośredni czy bezpośredni; dystans oficjalny czy zdawkowy, spontaniczny czy formalny, oziębły czy intymny; komunikowanie się otwarte czy zawoalowane, informatywne czy performatywne, interakcyjne czy transakcyjne itd.;
   - rodzaje odmian językowych: dialekty, narzecza, odmiany kontaktowe, style funkcjonalne, żargony profesjonalne, rejestry itd.
9. Domeny i funkcje języka w użyciu: komunikacja intrapersonalna, interpersonalna, diadyczna (dotycząca dwóch osób), w małych grupach, publiczna czy masowa; rodzina, targ, jarmark, sklep, szkoła, kościół, teatr, karnawał, stadion sportowy, urzędy, sąd, wojsko; miasto, wieś, stolica czy prowincja; prasa, radio, telewizja, korespondencja listowna czy telefoniczna itd.; posługiwanie się stałe, czasowe, przymusowe, fakultatywne, dodatkowe, komplementarne, postępujące, zanikające; rola integrująca, separująca, symboliczna, odniesieniowa; przyswajanie, używanie, wyzbywanie się itd.
10. Symbioza czy konflikt z innymi językami w sytuacjach kontaktowych: bilingwizm, trylingwizm, multilingwizm czy dyglosja, tryglosja, multiglosja; substrat czy adstrat; zapożyczenia, transfery kulturowe, interferencja językowa; granice językowe, religijne, państwowe, kulturowo-polityczne itd.

Elżbieta Wąsik w swojej propozycji zmiennych ekologicznych dodała kilka nowych zagadnień. W obrębie trzech głównych tematów autorka formułuje mniejsze podpola badawcze, również wymieniając słowa kluczowe dla każdego punktu. Rezygnuje z odrębnego punktu poświęconego klasyfikacjom ekologicznym, choć poszczególne wnioski i przypisanie danego języka do konkretnych klas może się odbyć na podstawie szczegółowych deskrypcji, przede wszystkim w punktach siódmym i ósmym.

Opis ekologii języka słoweńskiego i charakterystyka mniejszości słoweńskiej na Węgrzech, ściślej zaś na Porabju, nawiązuje do trzech przedstawionych matryc, które wyznaczają ramy badawcze oparte na paradygmacie interdyscyplinarnym. Matryce traktowane są jako schemat wyjściowy przy konstruowaniu opisu sytuacji językowej regionu.

1.3. Przegląd ekologicznych typologii języków świata

Uzupełnieniem ekologicznych cech języka zawartych w matrycach są typologie ze względu na zewnętrzne cechy języka, tzw. typologie ekologiczne. W tradycyjnym rozumieniu dwa główne typy klasyfikacji języków w lingwistyce to: a) klasyfikacje genetyczne, które polegają na zestawieniu języków według ich pokrewieństwa, podziału na rodziny, podrodziny i grupy, oraz b) klasyfikacje strukturalne, które wyróżniają języki ze względu na pewne ich cechy systemowe. Podstawą klasyfikacji genetycznych jest rozwój historyczny języków i analiza pod kątem stopnia wspólności ich pochodzenia (Milewski, 1975, s. 127). Klasyfikacje strukturalne natomiast charakteryzują języki na podstawie ich cech prymarnych i sekundarnych.

Typologie ekologiczne języków mają inny charakter: w ich obrębie uwzględnione zostają cechy zewnętrzne, właściwości pozasystemowe. Prymarną rolę odgrywa w nich funkcja języka. Dzięki ukierunkowaniu na zewnątrz mogą wyrokować o przyszłości języka, mają więc charakter prospektywny i klasyfikująco-systematyzujący. Typologie ekologiczne języków mogą stanowić ramę obejmującą heterogeniczny opis języka oparty na podejściu interdyscyplinarnym. Jak zaznacza Zdzisław Wąsik, należy przy tym zwrócić uwagę na to, czy klasyfikowane są heteronomie języka wykorzystane jako kryterium do jego opisu, czy może fakty, które nie mają wpływu na sam język, przez co nie mogą być zaliczone do ekologii języka (Z. Wąsik, 1997b, s. 41).

W pracy przedstawiono typologie uwzględniające: 1) zakresy komunikacji językowej; 2) funkcję pełnioną przez język; 3) standaryzację, autonomię, historyczność i żywotność języka; 4) rangę języka; 5) relację język : naród; 6) stopień i zasięg użycia; 7) stadia rozwoju i 8) hierarchię uwarunkowaną nauczaniem języków.

Liczba takich typologii zastosowanych do opisu danego języka może być różna i zależy od jego charakterystyki (por. Misiak, 2006, ss. 33–40, 109–110).

Typologia ze względu na zakresy komunikacji językowej

Zakresy komunikacji językowej pozwalają zaprezentować sytuację i rolę poszczególnych języków. Dają też podstawy do oceny języków w szerszym planie lingwistycznym (E. Wąsik, 2007, s. 138).

Wyodrębnione przez Antoniego Furdala (Furdal, 1988) zakresy używania języka skłoniły go do wyróżnienia czterech typów języków, które przedstawiam w poniższej tabeli:

Typ I	języki ograniczone do zakresu potocznego, bez literatury
Typ II	języki, które obok sfery potocznej zawierają wyraźnie ukształtowaną literaturę piękną: pisaną i autorską
Typ III	języki używane w dziedzinie artystycznej, szkolnej i publicystycznej (funkcjonuje zakres potoczny)
Typ IV	języki, które spełniają wszystkie funkcje społeczne i państwowe, obejmują więc swoim zakresem wszystkie sytuacje komunikacji językowej

Do typu pierwszego Furdal zaliczył dialekty lub języki nieliterackie. Najwięcej kontrowersji według niego może budzić typ drugi, ponieważ często występuje sytuacja, kiedy literatura piękna, autorska pisana jest w dialekcie, ale brak jest podstaw do traktowania jej jako języka literackiego (może być jedynie zaklasyfikowana jako literatura ludowa). Typ trzeci i czwarty charakterystyczny jest dla języków narodowych, standardowych, literackich.

Typologia uwzględniająca pełnione przez język funkcje

Z zaprezentowaną powyżej typologią Furdala koresponduje propozycja Williama A. Stewarta, który uszeregował języki ze względu na pełnione przez nie funkcje. Pod pojęciem funkcji Stewart rozumiał miejsce użycia języka w komunikacji (Stewart, 1970, ss. 540–541). Wyodrębnił on dziesięć typów języków:

1	urzędowy
2	regionalny
3	ogólny (w powszechnej komunikacji)
4	międzynarodowy
5	metropolitalny
6	grupowy
7	edukacyjny (środek nauczania)
8	szkolny (przedmiot nauczania)
9	literacki (w piśmiennictwie)
10	liturgiczny (w obrządku religijnym)

Język urzędowy w warunkach europejskich to najczęściej oficjalny język państwa. Język regionalny to kod używany jedynie na określonym obszarze, położonym na peryferiach względem języka oficjalnego. Język ogólny jest środkiem powszechnej komunikacji; międzynarodowy to język ogólnej komunikacji używany w kontaktach z przedstawicielami innych narodowości; metropolitalny – stosowany na obszarze położonym najbliżej stolicy państwa; grupowy to kod mniejszości etnicznych lub innych grup w państwie; edukacyjny – stosowany w szkolnictwie środek nauczania; szkolny – będący przedmiotem nauczania; literacki to język piśmiennictwa, a liturgiczny to kod stosowany w obrządku liturgicznym.

Typologia języków uwzględniająca standaryzację, autonomię, historyczność i żywotność

Takie czynniki, jak: 1) standaryzacja (znormalizowanie i skodyfikowanie języka); 2) autonomiczność (usamodzielnienie się w rozwoju i funkcjonowaniu języka); 3) historyczność (usytuowanie w czasie teraźniejszym i przeszłym) oraz 4) żywotność (przyswajalność przez kolejne generacje języka jako języka pierwszego, ojczystego) pozwoliły W. A. Stewartowi (Stewart, 1970) zaprezentować następujące typy języków, posiadające poszczególne z wymienionych cech lub ich pozbawione:

Symbol	Typ	1	2	3	4
S	standardowy	+	+	+	+
C	klasyczny	+	+	+	–
A	sztuczny	+	+	–	–
V	lokalny	–	+	+	+
D	dialekt	–	–	+	+
K	kreolski	–	–	–	+
P	pidżin	–	–	–	–

Wszystkie cztery cechy posiadają jedynie języki standardowe, do których należą np. język polski, rosyjski lub słoweński. Pozostałe języki wykazują różne konfiguracje powyższych czterech zmiennych.

Klasyfikacja ze względu na rangę języka

Jacek Perlin, biorąc pod uwagę języki mniejszościowe, wyróżnił cztery wymiary opisu języka (Perlin, 1986, ss. 5–12):

1. oficjalny w opozycji do nieoficjalnego,
2. występujący na całym terytorium państwa w opozycji do występującego jedynie na ograniczonym obszarze,

3. silny kulturowo w przeciwieństwie do słabego kulturowo,
4. język znormalizowany w opozycji do nieznormalizowanego.

Na ich podstawie zaproponował klasyfikację języka ze względu na jego rangę, uwzględniając status języka w państwie, stan rozwoju kulturowego, rozprzestrzenienie i stopień normalizacji. Wskazał sześć typów języków mniejszościowych, przedstawiając je w poszczególnych sytuacjach, w których dany język:

1. jest oficjalnym językiem państwa, silnym kulturowo, a użytkownicy języka mniejszościowego nie mają ograniczonego dostępu do dóbr społecznych;
2. jest drugim oficjalnym językiem państwa, słabym kulturowo: gdy mniejszość posługuje się wyłącznie tym językiem, ogranicza to dostęp do dóbr kultury;
3. jest językiem oficjalnym w części terytorium państwa, opanowanie języka większości jest niezbędne w osiągnięciu szeroko pojętej pozycji społecznej;
4. nie jest językiem oficjalnym, ale jest silny kulturowo; nosiciele języka mają jednak ograniczony dostęp do dóbr społecznych i niezbędne jest opanowanie języka większości;
5. język nieoficjalny, słaby kulturowo, ale znormalizowany; przyswojenie języka większości jest konieczne do osiągnięcia awansu społecznego i dostępu do dóbr kulturowych; używany jest w zakresie wykraczającym poza kontakty domowe, częściowo nauczany w szkołach, stosowany w wydawnictwach;
6. nie jest językiem oficjalnym, słaby kulturowo, nieznormalizowany, język jedynie komunikacji codziennej.

Typologia według statusu prawnego rozpatrująca układ język : naród

Refleksja nad układem język : naród w literaturze przedmiotu poruszana była wielokrotnie. Jedną z propozycji uwzględniających relację między nacją (w rozumieniu grupy narodowościowej, narodu czy też grupy etnicznej) a językiem i państwem zaprezentował Dubravko Škiljan (Škiljan, 1988, ss. 26–29, zob. Lubaś, 2008, ss. 136–137). Wyróżnił on dwa główne układy: typ A: Nacja–Język–Państwo i typ B: Nacja–Język (bez państwa). Drugi typ podzielił na:

- B.1: Nacja–Język z występującym zjawiskiem endoglosji, gdy jedna grupa używa tylko jednego języka; język autochtoniczny posiada status języka komunikacji publicznej;
- B.2: Nacja–Język z egzoglosją, gdy tym samym językiem posługuje się więcej niż jedna grupa; funkcję języka komunikacji publicznej może pełnić język nieautochtoniczny;
- B.3: Nacja–Język ze zjawiskiem dyglosji i poliglosji, gdy jedna grupa posługuje się więcej niż jednym językiem, z zastrzeżeniem, że w każdym przypadku chodzi o język macierzysty.

Władysław Lubaś rozszerzył tę typologię o rozbudowanie elementów układu typu A. Wyróżnił układy:

A.1: gdy w państwie dominuje język jednej nacji, a inne są podporządkowane (mniejszości językowe);

A.2: gdy w państwie obowiązują liczne języki na zasadzie równoprawności, bez konstytucyjnego języka dominującego (np. sytuacja w byłej Jugosławii) (Lubaś, 2008, s. 137).

W podobny sposób układem język : naród zajmował się niemiecki lingwista Heinz Kloss, który wyodrębnił sześć podstawowych relacji języka w stosunku do narodu (Kloss, 1968, ss. 79–83). Według niego język może być: 1) jedynym oficjalnym językiem narodowym; 2) równorzędnym językiem narodowym; 3) regionalnym językiem oficjalnym; 4) językiem wspieranym; 5) językiem tolerowanym; 6) językiem zakazanym.

Typologia języków ze względu na stopień ich użycia

Typologii tej dokonał William A. Stewart, definiując charakter języka ze względu na odsetek mówiących danym językiem w odniesieniu do ogółu ludności danego państwa (Stewart, 1970, s. 542). Podzielił języki na sześć klas:

Klasa I	> 75%
Klasa II	> 50%
Klasa III	> 25%
Klasa IV	> 10%
Klasa V	> 5%
klasa VI	< 5%

Podział ze względu na zasięg użycia

Z powyższą typologią koresponduje klasyfikacja stworzona przez Charlesa A. Fergusona (Ferguson, 1959). Obok podziału ze względu na stopień użycia języka, uwzględnił on wagę (zasięg użycia) charakteryzowanego języka. Jego klasyfikacja przedstawia się następująco. Za język główny uznał taki, którym mówi więcej niż 25% ludności lub więcej niż jeden milion ludzi. Musi być oficjalnym językiem oraz językiem nauczania, który swym zasięgiem obejmuje ponad 50% wszystkich szkół średnich.

Język mały można według niego scharakteryzować jako język, którym mówi nie więcej niż 25% i nie mniej niż 5% ludności. Język taki może być też nauczany w klasach wyższych szkół podstawowych.

Fergusson wyodrębnił języki o specjalnym statusie, czyli takie, które są stosowane w życiu religijnym, w literaturze lub też w szkole jako przedmiot nauczania.

Typologia ze względu na stadia rozwoju

Autorem tej typologii jest niemiecki lingwista Heinz Kloss, który stadium rozwoju definiował jako stopień (status) językowego rozbudowania (Kloss, 1968, ss. 70–78). Według niego wytworzenie prozy naukowej w obrębie nauk przyrodniczych, humanistycznych i technicznych może być utożsamiane z pełnym rozwojem języka. Wyodrębnił sześć typów języków:

1. dojrzały standardowy, który reprezentuje najwyższe stadium rozwoju i dysponuje kompletną terminologią naukową;
2. standardowy małych grup, którego nosiciele nie przekraczają 200 tysięcy członków;
3. archaiczny standardowy, który jest językiem wielkiej poezji, odzwierciedla dawną tradycję religijną i filozoficzną, obecnie jednak nie spełnia już wszystkich warunków terminologicznych i nie może być używany we współczesnej nauce;
4. młody standardowy, którego standaryzacja, kodyfikacja nastąpiła stosunkowo niedawno – może występować w edukacji na podstawowym poziomie, w przypadku edukacji wyższej wymagane jest użycie innego języka;
5. pisany niestandardowy, który posiada nieskodyfikowaną postać pisaną;
6. przedliteracki, który nigdy nie został użyty w postaci pisanej.

Dynamiczny charakter języków powoduje, że w obrębie tych sześciu typów dochodzić może do przesunieć, np. język pisany niestandardowy może ulec standaryzacji, kodyfikacji i z poziomu piątego przejść na poziom czwarty, podobnie języki przedliterackie mogą stać się literackimi, kiedy wykształci się w ich obrębie literatura.

Typologia hierarchii języków uwarunkowana ich nauczaniem

Inną propozycją typologii jest zaprezentowana przez J. M. Tortosę klasyfikacja języków ze względu na ich nauczanie w państwie (Tortosa, 1986, s. 84). Poniższa tabela może być zastosowana dla każdego państwa, pozwala bowiem pokazać kryteria związane z edukacją, faktem nauczania lub nienauczania danego języka:

	Język nauczany	**Język nienauczany**
Język większości	1	2
Język mniejszości	3	4
Język obcy	5	6

Jak zauważa Tortosa, kategorie 1–4 mogą określać sytuację wewnętrzną, natomiast punkt 5 wydaje się charakteryzować zależność od zagranicy. Obserwując sytuację językową na świecie, daje się zauważyć przesunięcia poziome w obrębie poszczególnych pól tabeli, np. język mniejszościowy w danym państwie może stać się językiem nauczanym, podobna sytuacja może mieć miejsce w przypadku jakiegoś języka obcego. Stosunkowo rzadka w Europie jest sytuacja nr 2, kiedy język większości w jakimś państwie nie jest w ogóle nauczany.

1.4. Podstawowe założenia teoretyczno-metodologiczne opisu

Interdyscyplinarny charakter niniejszej rozprawy sprawia, że opis poszczególnych tematów został skonstruowany w oparciu o dorobek teoretyczny i metodologiczny ukształtowany na gruncie różnych dyscyplin naukowych. Terminologia użyta w pracy ma więc charakter interdyscyplinarny, heterogeniczny. We współczesnej nauce tendencja do interdyscyplinarnego modelu terminologii jest podejściem powszechnym. Obok terminów przejętych w postaci metafor z nauk przyrodniczych, jak ekologia języka i środowisko języka, w niniejszej pracy znalazły zastosowanie nazwy o proweniencji językoznawczej, m.in.: gwara, dialekt, a także terminy pochodzące z zakresu teorii kontaktu językowego, jak interferencja językowa czy dyglosja.

Na strukturę książki składa się kilka pól badawczych wyodrębnionych na podstawie ekologicznych matryc cech języka i jego nosicieli. Podstawowe tematy to charakterystyka słoweńskiej mniejszości na Porabju w oparciu o różnorodne kryteria, w ramach której przedstawione są: rozmieszczenie terytorialne mniejszości (mające charakter rozproszony – kilka lokalizacji w regionie), jej charakterystyka demograficzna, a także wewnętrzna identyfikacja grupowa oraz stosunek do różnych kodów językowych. Kolejnym polem jest charakterystyka języka mniejszości słoweńskiej z punktu widzenia historycznego i lingwistycznego. Trzecim ogólnym polem jest charakterystyka komunikacji Słoweńców porabskich, przedstawienie sfer użycia przez nich różnych wariantów słoweńszczyzny.

Szczegółowe założenia opisu tych tematów, ich podbudowę teoretyczną i metodologiczną przedstawiam poniżej.

Charakterystyka nosicieli języka

Prezentacja nosicieli języka słoweńskiego na Porabju (Słoweńców porabskich) możliwa jest w oparciu o badania demograficzne dotyczące słoweńskiej mniejszości narodowej. Sama klasyfikacja Słoweńców porabskich jako mniejszości narodowej prowadzi do refleksji nad kształtowaniem się tej kategorii. Zdefiniowanie terminu „mniejszość narodowa" nie jest proste ze względu na jego szeroki zakres znaczeniowy.

O pierwszych prawnych regulacjach dotyczących szeroko rozumianych mniejszości można mówić od XVI wieku, kiedy na mocy traktatu augsburskiego w roku 1555 wprowadzono kategorię mniejszości religijnej. Do końca XVIII stulecia w Europie wyróżniano właśnie mniejszości religijne, natomiast pojęcie mniejszości narodowej nie było znane aż do XIX wieku. Jednakże dopiero w roku 1923 Liga Narodów przyjęła powszechnie akceptowaną definicję, według której mniejszość narodowa to „krąg osób innej rasy, religii lub języka niż ludność danego państwa”[4]. Mniejszości te mają dwojaki charakter: a) jej członkowie są obywatelami obcego państwa lub b) jej członkowie są obywatelami danego państwa, w którym stanowią grupę mniejszościową (Kwaśniewski, 1992, s. 43).

W obrębie państw Europy Wschodniej i Środkowej ochronę rasowych, językowych i religijnych mniejszości ustanowiono po I wojnie światowej. Tematy podpisanych umów koncentrowały się przede wszystkim wokół wolności osobistej, prawa do życia i równości. Nie mniej ważnym osiągnięciem było pozwolenie na używanie języka ojczystego przez przedstawicieli mniejszości.

Po II wojnie światowej, w 1947 roku, Komisja Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych powołała Podkomisję do Spraw Ochrony Mniejszości i Zapobiegania Dyskryminacji, której jednym z głównych zadań stało się precyzyjne określenie definicji mniejszości narodowej. Członkowie Podkomisji doszli do porozumienia, że mniejszość narodowa powinna odnosić się do: a) grup społecznych, które nie stanowią dominującej zbiorowości w państwie i które pragną w sposób stały utrzymać swą odrębność etniczną, religijną lub językową; b) grup, które muszą składać się z odpowiedniej liczby członków, by móc pielęgnować swoją odrębność i tradycje; c) grup, których przedstawiciele muszą wykazywać lojalność w stosunku do państwa, którego są obywatelami (Michalska, 1982).

W procesie kształtowania się praw mniejszości narodowych i praw człowieka kluczową rolę odgrywają umowy międzynarodowe (zob. m.in.: Puppel, 2007). Wczesne lata po II wojnie światowej charakteryzowały się większym zainteresowaniem jednostką i jej prawami niż grupą. Niechęć do regulowania praw w wymiarze grupowym wynikała z dominacji w okresie wojennym i poprzedzającym II wojnę ideologii hierarchizacji grup etnicznych. Dlatego też w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, która została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1948 roku, nie było odnośników do praw mniejszości narodowych. Dopiero osiemnaście lat później – 16 grudnia 1966 roku – został uchwalony Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, według którego: „każdy członek mniejszości ma prawo do własnego życia kulturalnego, posługiwania się własnym językiem oraz do wyznawania własnej religii” (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich

[4] O definicji mniejszości narodowej zob. m.in. Kwaśniewski, 1992, ss. 9–61.

i Politycznych, 1966). Jednocześnie w pakcie zakazano jakiejkolwiek dyskryminacji ze względu na wiek, płeć lub rasę oraz uznano wolność do swobodnego wygłaszania swoich poglądów politycznych.

Istotnym zagadnieniem dotyczącym praw człowieka są prawa wyboru indywidualnego i grupowego języka (indywidualnych i grupowych języków) w komunikacji. Prawa te regulowane są przez prawa językowe w danym państwie. Po upadku bloku komunistycznego powstało kilka ważnych dokumentów, które w sposób znaczący wpłynęły na sytuację mniejszości narodowych i ich języków. 10 grudnia 1992 roku została przyjęta przez Zgromadzenie Organizacji Narodów Zjednoczonych deklaracja dotycząca praw osób należących do mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych i językowych. Jednym z priorytetowych zadań zaznaczonych w deklaracji było umożliwienie nauki języka ojczystego członkom mniejszości narodowych.

Najważniejszym dokumentem dotyczącym tych mniejszości jest Konwencja Ramowa Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 roku, której stroną Węgry stały się 1 lutego 1998 roku. Ustalono w niej kryteria, według których dokonuje się identyfikacja przedstawicieli mniejszości narodowych, są to: subiektywne poczucie wspólnoty, język, przynależność kulturowa, pochodzenie i wyznawana religia (Pawlak, 2001, s. 74). W konwencji podkreślona została dowolność używania języka mniejszościowego „każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do swobodnego używania, bez jakiejkolwiek ingerencji, języka mniejszości, zarówno prywatnie, jak i publicznie, ustnie oraz pisemnie" (Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, 1995).

Refleksja nad poszanowaniem praw mniejszości mająca miejsce w XX wieku wykazała konieczność uwzględnienia, a zarazem rozdzielenia, w definicji mniejszości narodowych takich zagadnień, jak prawa człowieka i prawa grupy. Stanisław Pawlak wymienił cztery kryteria zmiennych wchodzących w zakres definicji mniejszości narodowych: a) kryterium obiektywne, na które składają się pochodzenie, miejsce urodzenia, wyznanie i język; b) kryterium historyczne; c) kryterium geograficzne oraz d) kryterium subiektywne, którego elementami składowymi są z jednej strony poczucie wspólnoty w obrębie własnej grupy, z drugiej strony poczucie odrębności względem grupy większościowej (Pawlak, 2001, ss. 74–75).

W roku 1998 weszła w życie Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, która przygotowana została w Stasburgu trzy lata wcześniej. Polska stała się jej stroną w roku 2001. Konwencja wprowadza minimalne standardy ochrony mniejszości narodowych. Zapewnia przede wszystkim mniejszościom równość wobec prawa, ochronę przed dyskryminacją, swobodę wypowiedzi, myśli, przekonań i religii oraz prawo do zgromadzeń i stowarzyszania się, a także ochronę języków, kultur mniejszościowych.

Unia Europejska nie prowadzi odrębnej polityki względem mniejszości narodowych w państwach członkowskich, natomiast propaguje politykę ochronną wobec języków używanych przez te grupy. Jednym z przejawów polityki językowej Unii są regulacje prawne dotyczące języków mniejszościowych. Rada Europy przyjęła 5 listopada 1992 roku w Strasburgu Europejską Kartę języków regionalnych lub mniejszościowych, podpisaną przez trzydzieści cztery państwa, ratyfikowaną przez dwadzieścia sześć (Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, 1992).

Innym dokumentem dotyczącym praw językowych jest – przygotowana przez Komitet do Spraw Przekładu i Praw Językowych Międzynarodowego PEN Clubu i Międzynarodowe Centrum ds. Mniejszości Etnicznych i Narodów Escarré – Powszechna Deklaracja Praw Językowych, podpisana 6 czerwca 1996 roku w Barcelonie. Deklaracja nie posiada jednak mocy urzędowej i nie została oficjalnie przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych ani UNESCO.

W krajach Unii Europejskiej nie jest możliwe prowadzenie polityki językowej bez uwzględniania postulatów unijnych. Jednakże pomimo wielu regulacji prawnych gwarantowanych przez ich sygnatariuszy w Europie nie słabną wcale spory na tle narodowościowym i językowym. Nadal brakuje mechanizmów skutecznej kontroli działań poszczególnych rządów wobec grup mniejszościowych, a każde państwo tworzy własne regulacje, stojące niekiedy w sprzeczności z założeniami Brukseli.

Jeszcze przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej Antoni Furdal wymienił dwie przyczyny powstawania ciągłych konfliktów w kwestii praw językowych na świecie: po pierwsze, dochodzi do naruszenia praw przez państwa, które powinny stać na ich straży, po drugie, sformułowania prawne mają charakter niewystarczający (Furdal, 1992, s. 18). Dziś, po upływie kilku lat od przystąpienia do Unii takich krajów jak Polska, Słowenia czy Węgry, można stwierdzić, że sformułowania takie mają charakter wystarczający, nadal jednak kwestią sporną pozostaje ich przestrzeganie przez państwa członkowskie.

Charakterystyka demograficzna

Podejmując próbę przedstawienia danych demograficznych dotyczących Porabja, należy odwołać się do danych udostępnianych przez węgierski urząd statystyczny. Jednakże nawet takie źrodła nie pozwalają na ukazanie pełnego obrazu demograficznego regionu, ponieważ część informacji podawana jest jedynie z podziałem na poszczególne komitaty. Stąd też przy opisie sytuacji na Porabju wykorzystano szersze tło, na które składają się dane dotyczące całego komitatu Vas.

Do najważniejszych elementów demograficznych zaliczyć należy liczbę użytkowników, na której podstawie można scharakteryzować opisywany język jako mniejszościowy lub większościowy. Wiąże się to z omówieniem rozprzestrzenienia terytorialnego nosicieli danego języka. Podczas opisu terytorium, które zamieszkują Słoweńcy

porabscy, trzeba uwzględnić takie zagadnienia jak monoetniczność i polietniczność omawianego obszaru. Możliwa jest także deskrypcja więzi w obrębie omawianej grupy i próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy Słoweńcy porabscy stanowią wspólnotę otwartą – stawiająca sobie za cel oddziaływanie na szersze kręgi społeczne – czy może grupę zamkniętą, która izoluje się od innych i strzeże odmienności swego bytowania oraz funkcjonowania[5].

Tożsamość etniczna

Przyjmuje się, że jednym z ważniejszych elementów budowania odrębności grupy etnicznej na Słowiańszczyźnie jest język. Zwraca na to uwagę m.in. Władysław Lubaś, pisząc, że: „na obszarze słowiańskim polityka tożsamościowa uznaje język nie tyle za system komunikowania, co składnicę elementów pozwalających wyartykułować odrębność kulturową [...] innymi słowy język, albo też dokładniej pewna odmiana języka, staje się jednym ze sposobów wyrażania zespołowej, wspólnotowej tożsamości" (Lubaś, 2009, s. 97).

Wymieniając elementy konstytutywne grupy kulturowej, rozpatrzyć należy także podzielane przez jej członków subiektywne poczucie przynależności do wspólnoty. Do cech niekonstytutywnych grupy zaliczyć można takie kategorie, jak muzyka, literatura, typ budownictwa czy model życia, które z jednej strony wiążą tę grupę z krajem ojczystym, z drugiej – z regionem przez nią zamieszkiwanym.

Pojęcie tożsamości należy rozpatrywać wielopłaszczyznowo: z punktu widzenia jednostki i/lub z perspektywy grupy. Prowadzona przez władze węgierskie polityka tożsamościowa koncentruje się – podobnie jak i w innych państwach, w których funkcjonują mniejszości – na identyfikacji grupowej, traktując wspólnotę porabską jako homogeniczną całość. W rzeczywistości tożsamość grupowa stanowi jednak sumę tożsamości jednostkowych. Wielość możliwości samoidentyfikacji uwarunkowana jest sytuacją bytowania określonej grupy. Nie zawsze język odgrywa rolę pierwszorzędną przy kształtowaniu się tak rozumianej odrębności. Dla Słoweńców porabskich jednym z ważniejszych elementów determinujących poczucie przynależności do grupy mniejszościowej był przez wiele lat, obok języka, czynnik geopolityczny. Porabje, usytuowane na północno-wschodnim krańcu ziem słoweńskich, geograficznie stanowi część regionu Prekmurja, którego rozwój przebiegał w oderwaniu od ziem centralnosłoweńskich. Przez niemal cały XX wiek Porabje leżało w granicach Węgier, było więc także odgrodzone granicą od pozostałych ziem Prekmurja. Szczególnie istotną rolę wśród mniejszości słoweńskiej na Porabju odgrywa zatem identyfikacja etniczna, narodowa.

Przy opisie odrębności Słoweńców porabskich jako mniejszości narodowej w planie diachronicznym wykorzystano przede wszystkim źródła historyczne, w planie

[5] Więcej na temat wspólnot otwartych i wspólnot zamkniętych zob. m.in. Borawski, 2005, ss. 13–61.

synchronicznym oparto się na współczesnych słoweńskich pracach socjologicznych, socjolingwistycznych, etnograficznych, a także danych statystycznych zebranych przez Węgierski Urząd Statystyczny. Swoje spostrzeżenia odnotowywałem również podczas kilku wyjazdów na Porabje w latach 2008–2010, trwających od kilku do kilkunastu dni. Pozwoliły one na rozmowy z przedstawicielami mniejszości słoweńskiej mieszkającymi we wsiach regionu i mieście Monošter, m.in. z redaktorkami czasopisma „Porabje", przedstawicielami Związku Słoweńców na Węgrzech, badaczami tego obszaru. Ze względu na charakter pracy nie przytaczam poszczególnych rozmów, służą one do weryfikacji zebranych w toku kwerendy danych materiałowych. Na podstawie ekscerpowanych danych dokonuję syntezy i generalizacji dotyczących mniejszości słoweńskiej na Porabju, pomijając szczegółową charakterystykę tożsamości jednostkowych, które traktuję jako składową tożsamości zbiorowej.

Rozpatrując atrybuty, które konstytuują poszczególne identyfikacje Słoweńców porabskich, należy stwierdzić, że z jednej strony każdy z przedstawicieli słoweńskiej mniejszości formuje swoją własną tożsamość na płaszczyźnie jednostkowej, z drugiej zaś tworzy się na podstawie tych tożsamości jednostkowych identyfikacja zbiorowa wyznaczana przez różnorodne czynniki uporządkowane hierarchicznie. W przypadku czynnika językowego na poziomie indywidualnym będzie to konkretny idiolekt, rozumiany jako zbiór czy wybór specyficznych kodów (różnych wariantów słoweńszczyzny, a także potencjalnie innych języków, np. angielskiego, niemieckiego, chorwackiego), które składają się na repertuar komunikacyjny danej jednostki, na poziomie grupy natomiast będą to uogólnione kody stanowiące repertuar grupowy.

Lojalność językowa i solidarność etniczna

Istotnym zagadnieniem charakterystyki nosicieli języka słoweńskiego na Porabju jest omówienie ich stosunku do języka. Wiąże się to z określeniem prestiżu tego języka na Węgrzech i określenia świadomości językowej, jaką przejawiają Słoweńcy porabscy. Stosunek Słoweńców porabskich do własnej mowy i odmiany ogólnonarodowej języka słoweńskiego nie jest związany ze strukturą żadnego z tych kodów. Wybór jednego z nich uwarunkowany jest czynnikami socjolingwistycznymi, przede wszystkim statusem (prestiżem) określonego kodu wśród danej wspólnoty, jego funkcją komunikatywną i symboliczną.

Pojęcie świadomości językowej ma charakter interdyscyplinarny i formowane jest na gruncie takich nauk, jak socjologia, filozofia czy psychologia. Krzysztof Maćkowiak podzielił ujęcia świadomości językowej na pięć typów. Są to ujęcia: a) normatywne, b) opisująco-rejestrujące, c) psycholingwistyczne, d) socjolingwistyczne i e) kulturowo-antropologiczne (Maćkowiak 2011). Ujęcie normatywne jest związane z normą językową, która przejawia się w świadomości społecznej na płaszczyźnie systemu

języka (jego fonologii, morfologii, syntaktyki i leksyki) (Gołąb i in., 1968, s. 568). Opisowo-rejestrujące podejście do świadomości językowej łączy ją z kompetencją językową. Ujęcie psycholingwistyczne wiązane jest z przekonaniami, sądami ogólnymi o języku, próbami zrozumienia mechanizmów mentalnych odpowiedzialnych za komunikację werbalną. Ujęcie socjolingwistyczne to całość żywotnych w społeczeństwie lub jakiejś grupie sądów i wyobrażeń, które związane są z językiem. W ujęciu kulturowo-antropologicznym język jest postrzegany jako nośnik szeroko pojmowanej kultury, czyli coś więcej niż tylko narzędzie komunikacji. Maćkowiak wskazuje na hierarchiczne ułożenie takich pojęć, jak kompetencja językowa, kompetencja komunikatywna, sprawność językowa, nad którymi dominuje świadomość językowa (Maćkowiak, 2011, ss. 13–19).

W definicji encyklopedycznej świadomość językowa to: „zdolność formułowania sądów o wyrażeniach językowych (np. o ich poprawności czy walorach stylistycznych) i o stosunkach zachodzących między nimi (takich, jak m.in. synonimia lub antonimia); w różnym stopniu rozwinięta charakteryzuje każdego użytkownika" (Polański, 2003, s. 544). Takie pojmowanie świadomości językowej sugeruje jej arbitralny, specyficzny dla każdego człowieka charakter. Stanisław Gajda utożsamia świadomość językową z pojęciem kompetencji językowej. Według niego jest to: „zawarty w pamięci długotrwałej zasób obrazów znaków językowych oraz wiedza o ich użyciu obejmująca system wartości i ocen (emocjonalnych, estetycznych, moralnych, funkcjonalnych) oraz postaw [...], a także system umiejętności, nawyków, programów czynności językowych" (Gajda, 1987, s. 586). Przyjmując te założenia, można więc według Gajdy traktować świadomość językową jako „odbicie rzeczywistości praktyki językowej i jako swoisty mechanizm programujący i regulujący zachowania językowe" (Gajda, 1987, s. 586).

Wśród teoretyków języka nadal toczą się dyskusje, czy należy obejmować refleksją naukową świadomość językową, która traktowana jest jako zjawisko natury psychicznej. Renata Kucharczykowa odpowiada na to pytanie twierdząco, wskazując, że „nie tylko od stanu świadomości językowej zależy stan języka w ogóle, ale również od stanu świadomości zależy przyszłość gwary lub języka" (Kucharczyk, 2011, s. 29).

Ze świadomością językową związana jest świadomość etniczna, która cechuje, choć często z różnym nasileniem, każdą mniejszość narodową. Cechy dystynktywne poszczególnych grup mogą zostać wyodrębnione w kontekście socjolingwistycznym na podstawie następujących kryteriów: a) użycia języka; b) fazy bilingwizmu; c) stosunku do języka większości; d) odczucia estetycznego wobec języka ojczystego; e) stosunku emocjonalnego do języka ojczystego; f) stosunku do jednojęzyczności; g) użycia języka/dialektu otoczenia / adaptacji do dialektu otoczenia; h) stosunku do szkolnictwa w języku ojczystym; i) stosunku do odmiany standardowej języka i dialektu lokalnego (Wrocławska, 2003, ss. 332–333). Kryteria te mają charakter

uniwersalny i porządkujący. W przypadku Słoweńców porabskich chodzi o sfery używania różnych kodów językowych, a także sfery, w których używane są różne warianty słoweńszczyzny[6], o bilingwizm słoweńsko-węgierski i stosunek do węgierszczyzny jako języka większościowego, dominującego w regionie Porabja. Świadomość językowa mniejszości słoweńskiej przecina się ze świadomością etniczną, przy czym nie zawsze to język stanowi wśród Słoweńców porabskich najistotniejsze (prymarne) kryterium odrębności grupy.

Elementy zewnętrznej historii języka

Ostatnim elementem planowanej charakterystyki nosicieli języka jest omówienie najważniejszych faktów z historii obszaru Porabja i losów Słoweńców porabskich. Procesy historyczne pozwalają wskazać wiele czynników zewnętrznych, które miały wpływ na kształtowanie się języka słoweńskiego na omawianym obszarze. Istotną kwestią w obrębie poruszanych zagadnień historycznych jest wyjaśnienie genezy słoweńskiej wspólnoty komunikatywnej na Węgrzech oraz zaprezentowanie jej powiązania z innymi grupami etnicznymi w regionie.

Omówienie historii Słoweńców porabskich nie jest więc możliwe bez uwzględnienia szerszego kontekstu, jakim jest historia obszaru Prekmurja i dzieje wszystkich Słoweńców prekmurskich. W tym celu odwołać się należy do prac historyków słoweńskich, chorwackich i węgierskich, także nielicznych polskich, które poświęcone są temu tematowi. Jak zauważa bowiem Renata Zawistowska, mimo licznych wartościowych publikacji polskich mediewistów zazwyczaj polskie opracowania dotyczące zajęcia ziem nad środkowym Dunajem przez Węgrów kończą się upraszczającym wnioskiem o całkowitej madziaryzacji całego obszaru (Zawistowska, 2012, s. 50).

Charakterystyka języka

W pracach językoznawczych w stosunku do języka danej grupy etnicznej przyjęto rozróżnienie ze względu na cechy historyczne, społeczne, a także rangę języka (Skubic, 2003a, 2003b, 2005). Jadwiga Zieniukowa pod pojęciem języka rozumie system znaków dźwiękowych uporządkowanych według reguł gramatycznych, będących nośnikiem znaczenia i służących jako środek porozumiewania się w danej wspólnocie komunikatywnej (Zieniukowa, 2003, s. 80). Wychodząc od płaszczyzny psychologicznej:

> Przez język rozumieć będziemy społecznie ukształtowany system symboli o określonym znaczeniu, używanych w procesie komunikowania się zgodnie z istniejącymi nie-

[6] Pod etykietą „słoweńszczyzna" rozumiem w tym miejscu różne warianty i odmiany szeroko pojmowanego języka słoweńskiego.

> zależnie od osobnika zasadami budowy wypowiedzi językowych. Innymi słowy, język jest obiektywnym systemem obejmującym zasób społecznie ukształtowanych środków oznaczania postrzeganych przez mówiącego elementów rzeczywistości (w najszerszym jej rozumieniu) i środków wyrażania stosunków pomiędzy tymi elementami. Przez obiektywność tego systemu należy rozumieć jedynie to, że jest on normą społeczną – zbiorem reguł porozumiewania się językowego, którymi posługuje się dana grupa społeczna i które musi przyswoić sobie każdy jej członek, aby móc w porozumiewaniu się tym uczestniczyć (Maruszewski, 1970, s. 17).

Obydwie definicje kładą nacisk na funkcje komunikatywne języka jako środka wyrażania w określonej wspólnocie, będącego jednocześnie instrumentem klasyfikacji otaczającego tę wspólnotę świata. Takie usytuowanie języka, uwzględniające jego psychologiczny i społeczny aspekt, pozwala wyróżnić niektóre wymiary języka, do których należą m.in. opozycje konflikt/solidarność, panowanie/podleganie, wyższość/niższość. Na ich podstawie możliwe jest też wskazanie instrumentalnej roli identyfikacji etnicznej i ujednolicenia politycznego (Tortosa, 1986, s. 59).

Próby uporządkowania terminologii dotyczącej języków mniejszościowych w Unii Europejskiej doprowadziły do upowszechnienia się pojęcia języka regionalnego, który odnosi się do kodu językowego definiowanego z perspektywy zmiennych przestrzenno-geograficznych, nie zaś cech strukturalnych języka (Wicherkiewicz, 2003, ss. 73–78). Językiem regionalnym może być więc gwara, dialekt lub regionalna, wyznaczana terytorialnie, odmiana języka narodowego.

Za Tomaszem Wicherkiewiczem (Wicherkiewicz, 2003, s. 76) wymienić można kilka etnolingwistycznych cech konstytutywnych języków regionalnych:

1. bliskie pokrewieństwo genetyczne z językiem większości swojego terytorium bądź państwa;
2. wspólny pod względem historycznym rozwój z językiem większości;
3. ich użytkownicy nie mają wykształconego poczucia odrębności narodowościowej (jako przynależności do określonego państwa narodowego – P. K.), występuje natomiast silne poczucie odrębności etnicznej (jako przynależność do określonej grupy etnicznej – P. K.), a także regionalnej;
4. charakteryzują się stosunkowo dużym zróżnicowaniem dialektalnym na swoim terytorium;
5. prezentują się jako typ języka zwany w klasyfikacjach *dialect cluster*[7] lub *L-complex*[8];

---

[7] *Dialect cluster*, inaczej także „kontinuum dialektalne", odnosi się do wzajemnie przenikających się kodów językowych, między którymi nie zawsze możliwe jest wytyczenie ostrych granic.

[8] *L-complex* odnosi się do grup dialektalnych, których klasyfikacja na poziomie językowym nie jest jednoznaczna.

6. brak ujednoliconego standardu lub normy literackiej; ewentualnie norma taka nie jest dostatecznie upowszechniona;
7. bogata, często bardzo dawna tradycja literacka danego języka;
8. stosunkowo niski prestiż społeczny języka, często niższy niż w przeszłości;
9. u użytkowników tych języków występuje wewnętrzny opór, często paradoksalny, przeciwko nazywaniu siebie mniejszością narodową.

Dodatkowo badacz ten wyróżnia ze względu na liczbę użytkowników również mikrojęzyki, do których zalicza m.in. karaimski, iżorski, wotski, liwski, a także etnolekt Wilamowic, saterfryzyjski, mirandyjski (Wicherkiewicz, 2003, s. 74).

W świetle powyższych danych terminologicznych język używany przez Słoweńców porabskich może być określany jako język regionalny, na który składają się gwary porabskie. W piśmie wariant literacki stanowi ponadgwarową, lecz niestabilną normę. Jednocześnie język Słoweńców porabskich może być określony także jako mikrojęzyk, którym posługuje się niewielka, bo licząca mniej niż 3 tys. osób, społeczność słoweńska na Porabju. Pozwala to pod pojęciem porabszczyzny rozumieć specyficzny literacki mikrojęzyk słoweńskiej mniejszości regionu Porabja. W relacji do języka węgierskiego zarysowuje się w przestrzeni oficjalnej pozycja podległości i niższości. W przestrzeni prywatnej taka sytuacja nie jest jednoznaczna.

Klasyfikacje lingwistyczne

Do elementów opisu języka na Porabju należy przedstawienie języka słoweńskiego w klasyfikacji genetycznej, geograficznej i typologicznej wśród innych języków świata w kontekście badań historyczno-porównawczych. W klasyfikacji wykorzystano rozróżnienie na gwary, dialekty, języki. Mimo że tym pojęciom i relacjom między nimi poświęcono już wiele prac, to nadal ich rozumienie budzi wiele kontrowersji (Dejna, 1998; Haugen, 1980; Zdaniukiewicz, 1996). Według Joanny Okoniowej problemy przy zdefiniowaniu podstawowych pojęć w dialektologii polskiej wynikają z: 1) etymologii terminów podstawowych; 2) sytuacji historycznej w momencie ich powstawania; 3) przekładu terminów na odpowiedniki rodzime przy zmienionej sytuacji; 4) tradycji terminologicznej obcej i rodzimej; 5) teorii dotyczących rozwoju języka; 6) metody opisu; 7) ujęcia synchronicznego lub diachronicznego (Okoniowa, 2002, s. 375).

Dlatego też wymienne używanie terminów „gwara", „dialekt", „narzecze" jest w polszczyźnie uzasadnione tradycją językoznawczą i rozwojem terminologii dialektologicznej wynikającym z historii tych trzech pojęć. Jak pokazuje dzisiejszy polski uzus terminologii językoznawczej, termin „narzecze" wychodzi z użycia, rzadko jest stosowany w polskich pracach dialektologicznych i przez współczesnych użytkowników polszczyzny odczuwany jako archaiczny (por. Stanojević & Kryżan-Stanojević, 2014, s. 225).

W językoznawstwie słoweńskim przyjęły się terminy: *govor*, *narečje* oraz – pod wpływem systemu internacjonalnej terminologii językoznawczej – termin *dialekt*, stanowiący synonim terminu *narečje*. Do tego dochodzą również jednostki bardziej szczegółowe, jak *krajevni govor*, *podnarečje* (zob. Smole, 1997; Šekli, 2018, ss. 26–27). Polskie odpowiedniki (ekwiwalenty międzyjęzykowe) to *govor* – „gwara" i *narečje/dialekt* – „dialekt". System słoweński pod tym względem wydaje się bogatszy, dysponuje bowiem większą liczbą aktywnych jednostek nazywających różne odmiany terytorialne języka.

Po upływie pewnego czasu mowa jakiejś grupy może przesunąć się na płaszczyźnie terminologicznej z rangi gwary do rangi dialektu, co często wynika z rozwoju językowego lub ewolucji (zmiany) poglądów językoznawczych na kwalifikacje poszczególnych gwar i dialektów w danym języku. Przesunięcie może również nastąpić z rangi dialektu do rangi języka czy mikrojęzyka literackiego (oficjalnego), w tym przypadku mamy do czynienia z procesem standaryzacji (kodyfikacji)[9]. Są to procesy trudne do jednoznacznego zdefiniowania, a liczba czynników, które im towarzyszą, jest duża.

Charakterystyka nazwy

Objaśnienie pochodzenia nazwy języka i jego nosicieli dokonuje się w oparciu o badania historyczne i etymologiczne. Etnonimy dzieli się na endoetnonimy, czyli nazwy nadawane samym sobie przez członków danej wspólnoty, oraz egzoetnonimy – nazwy, które nadawane są grupie z zewnątrz, najczęściej przez ludy sąsiadujące terytorialnie z nazywaną społecznością.

Zróżnicowanie języka

Opis przestrzennej i społecznej dyferencjacji języka dokonuje się na podstawie dotychczasowych słowenistycznych badań dialektologicznych (zob. Greenberg, 1993, 2013; Koletnik, 2008, 2010; Logar, 1975; Zorko, 2009). Chodzi przede wszystkim o ukazanie przestrzennego rozmieszczenia języków i ich dialektów w perspektywie wewnętrznych cech językowych.

Dzieje języka literackiego

Ważnym elementem w matrycach ekologicznych jest historia opisywanego języka. Istotne w konteście zrozumienia skomplikowanej sytuacji językowej Porabja

---

[9] O takim zjawisku można mówić w przypadku kodyfikacji języka kaszubskiego, jak również w przypadku gwar łemkowskich (dialektu łemkowskiego), które w coraz większej liczbie prac przez autorów są określane terminem „język łemkowski", zob. Kajtoch, 1999; Misiak, 2000. Także Emil Tokarz w swojej klasyfikacji słowiańskich języków standardowych wymienia język łemkowski, zob. Tokarz, 2001, s. 163.

jest odwołanie się do historii prekmurskiego języka literackiego na obszarze całego Prekmurja, współczesna porabszczyzna stanowi bowiem kontynuację (i pewnego rodzaju spuściznę) bogatej tradycji literatury prekmurskiej.

Dzieje powstawania normy literackiej są zagadnieniem złożonym. Opis literatury w ujęciu diachronicznym polega na przedstawieniu poszczególnych faz kształtowania się normy literackiej, opiera się więc głównie na naukach historycznych. Zazwyczaj termin „język literacki" stosowany jest na określenie znormalizowanej wersji języka. Niekiedy zamiennie używana jest nazwa „język kulturalny" lub „ogólnonarodowy", choć nie zawsze te pojęcia mogą być stosowane wymiennie, ponieważ ich desygnaty nie pokrywają się ze sobą.

Dosyć często mianem języka literackiego określa się jedynie znormalizowaną odmianę pisaną języka ogólnonarodowego[10]. W przypadku literatur regionalnych (funkcjonujących na peryferiach literatur narodowych) podstawę stanowi pewna norma dialektalna, charakterystyczna tylko dla tego regionu[11].

W tradycji slawistycznej język literacki utożsamiany jest z pojęciem języka standardowego i zazwyczaj te dwa terminy odnoszą się do identycznego desygnatu (por. Balowska, 2006, s. 25; Jaroszewicz, 2004, s. 26). Samo pojęcie języka literackiego upowszechniło się natomiast za sprawą językoznawców szkoły praskiej na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku. Twierdzili oni, że język literacki stanowi formę narodowego języka, który zachowuje równowagę wobec, często bardzo różnorodnych, tendencji obserwowanych w języku mówionym.

W polskim językoznawstwie przez język literacki rozumie się najczęściej wykształconą, opartą na tradycji pisanej formę języka ogólnego, używaną na całym obszarze danego języka i we wszystkich dziedzinach życia kulturalnego narodu (Gołąb i in., 1968, ss. 320–321). W nowszych definicjach język literacki utożsamiany jest z dialektem kulturalnym (Saloni, 1999, s. 271). Różnice między poszczególnymi definicjami wynikają z przyjęcia odmiennych kryteriów konceptualizowania danego pojęcia przez poszczególnych badaczy.

Inaczej rozumie się język literacki i język standardowy w językoznawstwie zachodnim, anglojęzycznym, gdzie terminy *literary language* i *standard language* odnoszą się do odmiennych bytów. *Literary language* jest pojęciem, które obejmować może zarówno warianty skodyfikowane, jak i nieskodyfikowane służące do tworzenia literatury. W ten sposób termin angielski zachowuje zgodność z pierwotną funkcją takiego języka. *Standard language* natomiast odnosi się do języka, którego warianty ulegają minimalizacji, tworząc pewien model, który posiada wysoki prestiż wśród swoich użytkowników (Ivić & Crystal, b.d.).

---

[10] Więcej na ten temat zob. Perlin, 1986, s. 9.

[11] Więcej o relacji między językiem literackim i dialektem zob. m.in. Wrocławska, 1994.

W językoznawstwie słoweńskim w XXI wieku odchodzi się od utożsamiania i synonimicznego traktowania terminów „język literacki" i „język standardowy" (por. Krek, 2015; Skubic, 2003a). Jak zauważa Simon Krek, w dobie dynamicznej cyfryzacji i masowej produkcji piśmienniczej w komunikacji internetowej, sensowne zaczyna być używanie w kontekście kodyfikacji języka terminu „język standardowy" (Krek, 2015, s. 407). Dyskusję na temat podobieństw i różnic w zakresie obydwu terminów w słoweńskim dyskursie językoznawczym dobrze podsumowują słowa dwóch badaczek słoweńskich, Natašy Glihy Komac i Andrei Žele, które piszą, że:

> knjižni jezik vključuje tri bistvene vloge, ki izoblikujejo celostno jezikovno vedênje: 1) komunikacijska vloga, ki zaobseže tudi njegovo funkcionalizacijo, 2) estetska vloga in 3) etična vloga (vezana na ovrednotenje posameznika, družbenih in političnih razmer). Standardizacija jezika se pri tem zameji na uzakonjanje rabe znotraj komunikacijske vloge z vsaj delnim upoštevanjem funkcijskosti jezika. Standardni jezik se omejuje na jezikovni standard, tj. opisuje aktualno javno rabo za množično sporazumevanje, s poudarkom na objektivnosti in transparentnosti izraza. To pomeni, da ne upošteva primernosti rabe, tj. funkcijsko zvrstnost, in tudi ne kultiviranosti izraza (Gliha Komac & Žele, 2019, s 165).

Henryk Jaroszewicz zauważa, że proces standaryzacji języka literackiego, dzielącego niektóre role w społeczeństwie z językiem standardowym, zatrzymał się w którejś z początkowych faz – czy to deskrypcji, czy też kodyfikacji (Jaroszewicz, 2004, s. 27). Nie można także zapominać o kulturowym i społecznym aspekcie języka literackiego, o czym pisze Herta Kuna:

> Literarni (književni) jezik je pismenost koja u bilo kojoj eposi prije pojave standardnog jezika [...] imala u svojoj sociopolitičkoj realnosti prestižni karakter kao fenomen kulturne nadgradnje, pa se zbog toga nalazila u sferi specifične i organične komunikacije, mada je upravo i zbog toga sposobna da prelazi granice koje međavaju konkretne govore, pa i cijele regije povezane širom jezičkom komunikacijom na bazi većeg broja relevantnih a istovrsnih opozicija (Kuna, 1974, s. 432).

W terminologii słoweńskiej obok pojęcia „język literacki" (*knjižni jezik*) funkcjonuje pojęcie *pokrajinski knjižni jezik*, czyli tzw. „regionalny język literacki", związany z wytyczonym obszarem i z określoną lokalną tradycją literacką. Matej Šekli pisze, że:

> Pokrajinski knjižni jezik lahko opredelimo v razmerju do jezika kot genetske jezikovne pojavnosti ter do knjižnega jezika kot družbene jezikovne pojavnosti. Tako bi pokrajinski knjižni jezik lahko definirali kot konkretni, tj. sistemski, neorganski idiom, ki na

> nekem zemljepisno omejenem območju znotraj »jezika« ali dela »jezika« opravlja družbeno sporazumevalno vlogo namesto »krovnega« knjižnega jezika [...]. Od »krovnega« knjižnega jezika pa se razlikuje predvsem po zmanjšani družbeni vlogi, saj zaradi zemljepisne omejenosti svojega delovanja lahko opravlja kvečjemu pokrajinsko povezovalno in pokrajinsko predstavniško vlogo, kar se zrcali tudi v njegovi okrnjeni funkcijskozvrstni razčlenjenosti (Šekli, 2004, s. 48).

Podkreśla, że jednym z kryteriów wyróżniających taki język jest jego regionalny, lokalny charakter. Język tego rodzaju ma również ograniczoną społeczno-komunikacyjną funkcjonalność. Owa ograniczoność odróżnia go od ogólnego języka literackiego. Matej Šekli, czerpiąc z myśli Aleksandra Duliczenki o literackich mikrojęzykach, utożsamia *pokrajinski knjižni jezik* z *knjižnim mikrojezikom*, a także *krajevnim knjižnim jezikom* (por. Šekli, 2015, 2018). Potwierdza to podobieństwo przytaczanej definicji mikrojęzyka literackiego:

> Knjižni mikrojezik [...] je podobno kot knjižni (makro)jezik družbena jezikovna pojavnost (sociolekt) in je definiran kot konkretni (tj. sistemski) neorganski (tj. standardizirani) idiom, ki na nekem zemljepisno omejenem območju znotraj »jezika« ali dela »jezika« v geneolingvističnem pomenu opravlja družbeno sporazumevalno vlogo namesto »krovnega« knjižnega (makro)jezika oziroma jo opravlja skupaj z njim zaradi odsotnosti ali le delne prisotnosti le-tega. Od »krovnega« knjižnega (makro)jezika pa se razlikuje predvsem po neprimerno manjši družbeni vlogi, saj zaradi zemljepisne omejenosti svojega delovanja lahko opravlja kvečjemu pokrajinsko povezovalno in pokrajinsko predstavniško vlogo, kar se zrcali tudi v njegovi okrnjeni funkcijskozvrstni razčlenjenosti (Šekli, 2015, s. 95).

Wszystkie te terminy definiowane są na gruncie socjolingwistycznym, a mikrojęzyk literacki określony jest jako socjolekt. Przedstawione powyżej rozważania prowadzą tego słoweńskiego badacza do wyróżnienia wśród słowiańskich mikrojęzyków literackich *porabskoslovenskega mikrojezika*.

Na Porabju wśród mniejszości słoweńskiej funkcjonuje kilka kodów językowych. Słoweńcy porabscy mogą opowiedzieć się za wariantem ogólnonarodowym języka słoweńskiego, który używany jest w Republice Słowenii (tzw. słoweński język literacki, standardowy). Mogą też wybrać gwary porabskie lub ponadgwarowy wariant lokalny języka prekmurskiego, utworzony na potrzeby literatury regionalnej w oparciu o cechy językowe i kulturowe charakterystyczne dla danej mniejszości (Barić, 2001, s. 117). Dokonując tego ostatniego wyboru i odwołując się do spuścizny prekmurskiej w regionie Porabja, Słoweńcy porabscy kultywują ponaddwustuletnią tradycję prekmurskiego języka literackiego.

Zakres tematyczny tekstów

Zakres tematyczny tekstów prekmurskich i porabskich został przedstawiony w oparciu o literaturę przedmiotu, publikacje autorskie dostępne w Słowenii i na Węgrzech oraz portale internetowe, na których publikowana jest porabska proza i poezja. Należy jednak zauważyć, że współczesna literatura porabska ma charakter lokalny i jest słabo rozpoznana poza regionem.

Ekologia komunikacji językowej

Przy opisie zagadnień obejmujących ekologię komunikacji językowej uwzględniono sfery używania języka słoweńskiego na Porabju, dzięki czemu możliwa jest prezentacja sytuacji (różnych kodów) języka słoweńskiego w regionie. Przedstawiono także instytucjonalne wsparcie języka słoweńskiego na Porabju, symbiozę z innymi językami w regionie oraz podjęto próbę odpowiedzi na pytanie o przyszłość słoweńszczyzny na Porabju (zarówno dialektu, jak i języka literackiego). Są to zagadnienia, których opis dokonuje się w obrębie glottopolityki – utożsamianej z działalnością w zakresie upowszechniania konkretnych zachowań językowych (Misiak, 2006) oraz z teorią kontaktu językowego rozumianego za Urielem Weinreichem jako proces używania naprzemiennie dwóch lub więcej języków (dialektów, wariantów gwarowych) przez te same osoby (Weinreich, 1953).

Sfery funkcjonalne

Opis sfer funkcjonalnych języka słoweńskiego na Porabju został oparty o wydzielone przez Antoniego Furdala (Furdal, 1990, ss. 236–237) zakresy używania języka. Wyodrębnił on czternaście sfer, w których może funkcjonować język. Sfery te wzbogacają socjalno-kulturowy obraz języka. Są to:

1. sfera kontaktów codziennych, towarzyskich, rodzinnych, z uwzględnieniem kontaktów zawodowych; oparta głównie na komunikacji ustnej;
2. sfera szkolna, obejmująca różne grupy wiekowe i poziomy nauczania;
3. sfera stowarzyszeniowa, do której zalicza się zgromadzenia, towarzystwa regionalne i mniejszościowe;
4. sfera informacyjna, obejmująca:
   a. wszystkie środki informacji masowej, jak prasa codzienna, czasopisma, radio, telewizja, oraz
   b. wszystkie środki informacji publicznej, takie jak drogowskazy, napisy na dworcach kolejowych i autobusowych, nazwy ulic, afisze i plakaty;
5. sfera widowiskowa, do której należą kino, teatr, występy estradowe;
6. sfera usługowa, czyli handel, poczta, komunikacja, środki łączności, lecznictwo;

7. sfera publicystyczna;
8. sfera artystyczno-literacka;
9. sfera kościelna;
10. sfera naukowa wyspecjalizowana, obejmująca biblioteki, muzea, literaturę naukową;
11. sfera administracyjna – urzędy regionalne, urzędy centralne, państwowe, parlament i inne zgromadzenia przedstawicieli regionów;
12. sfera sądownicza – przepisy prawne i obrady sądowe;
13. sfera reprezentacji zagranicznej – placówki dyplomatyczne i używanie języka na forum międzynarodowym;
14. sfera użycia międzynarodowego – na kongresach, konferencjach.

Instytucjonalne wsparcie języka

Prezentacji instytucji propagujących język słoweński i kulturę słoweńską na Porabju dokonano na podstawie danych publikowanych w różnych dokumentach przez organy rządowe i organizacje mniejszości słoweńskiej w regionie. Informacje uzupełnione zostały na podstawie artykułów z czasopisma „Porabje" oraz rozmów z przedstawicielami słoweńskiej mniejszości na Porabju.

Symbioza z innymi językami

Sytuacja językowa na Porabju może zostać przedstawiona w oparciu o koncepcje dwujęzyczności i wielojęzyczności, zgodnie z założeniem, że dwujęzyczność lub wielojęzyczność jest typowa dla wszystkich społeczności mniejszościowych (por. Wysoczański, 1998, s. 80).

W pracach lingwistycznych prezentowane jest różne podejście do osób dwujęzycznych. Niektórzy twierdzą, że o dwujęzyczności można mówić dopiero wtedy, gdy dana osoba opanowała dwa języki w stopniu pełnym, czyli w takim stopniu, jak jego rodzimi użytkownicy[12]: „if a speaker is bilingual, he must then be indistinguishable from natives of each language; if he is distinguishable, he cannot be a bilingual" (Haugen, 1978, s. 3). Inni badacze, kładąc nacisk na procesy komunikacyjne, przyjmują za osoby dwujęzyczne takie, które używają danego kodu w sposób wystarczający do komunikacji[13].

Charakterystyki sytuacji językowej Porabja dokonuję w oparciu o badania narodowościowe wśród mniejszości słoweńskiej prowadzone przez Albinę Nećak Lük

---

[12] Szerokiego przeglądu zagadnień związanych z teorią bilingwizmu dokonuje m.in. Suzanne Romaine (Romaine, 1995).

[13] Stanowisko takie prezentował m.in. Uriel Weinreich, zob. m.in. jego pracę *Languages in contact* – Weinreich, 1953, 1974.

(Nećak Lük, 1993, 1994–1995, 1996). Badania te uzupełniam następującymi informacjami ustrukturyzowanymi w ramach opisu dwujęzyczności zaproponowanych na gruncie językoznawstwa polskiego.

> 1. Jaki jest zasięg bilingwizmu?
> 2. Kiedy dane dwa języki zostały opanowane przez ich użytkownika?
> 3. W jakich warunkach dokonywało się przyswajanie obu języków?
> 4. W jakim stopniu zostały oba języki opanowane?
> 5. Jaki jest status obu języków?
> 6. W jaki sposób jest uwarunkowane komunikacyjne funkcjonowanie L1 i L2? (Grucza, 1981, s. 11).

Dla obszaru Słowiańszczyzny Hanna Orzechowska wyszczególniła dwa podstawowe typy dwujęzyczności społecznej:

> 1. Bilingwizm homogeniczny, zwany inaczej jednorodnym, to sytuacja kiedy osoba używa dwóch języków z rodziny języków słowiańskich.
> 2. Bilingwizm heterogeniczny – niejednorodny, gdy jeden z języków używanych przez osobę dwujęzyczną nie należy do języków słowiańskich. Sytuacja ta w zasadzie ogranicza się do kontaktów z językami z grupy indoeuropejskiej, poza dwoma przypadkami – znajdującymi się na obrzeżach Słowiańszczyzny – kontaktów z językiem tureckim na południu i z językiem fińskim na północnym-wschodzie, a także z językiem węgierskim w centrum Słowiańszczyzny (Orzechowska, 1981, s. 117).

Słoweńcy porabscy reprezentują drugi typ dwujęzyczności – bilingwizm heterogeniczny.

Badaczka wprowadza także pojęcie czystego bilingwizmu, pod którym rozumie taką sytuację, kiedy zarówno jeden, jak i drugi język może być traktowany jako kod macierzysty. Zjawisko takie występuje rzadko, najczęściej w rodzinach mieszanych, gdzie dziecko wychowuje się w środowisku, w którym dwa języki są równorzędnie używane, np. z ojcem rozmawia w jednym, z matką – w drugim języku. Taki model czystego bilingwizmu jest jednak trudny do utrzymania w społecznościach, gdzie zazwyczaj jeden z języków ma wyższy status społeczny.

Jednym z wariantów bilingwizmu jest dyglosja, polegająca na używaniu dwóch wariantów (odmian) jednego języka w różnych funkcjach komunikacyjnych. Oba warianty pozostają wobec siebie w relacji hierarchicznej i mają charakter komplementarny. Wysoki wariant języka obsługuje sfery oficjalne i publiczne, natomiast wariant niski używany jest w relacjach z najbliższymi: rodziną i przyjaciółmi.

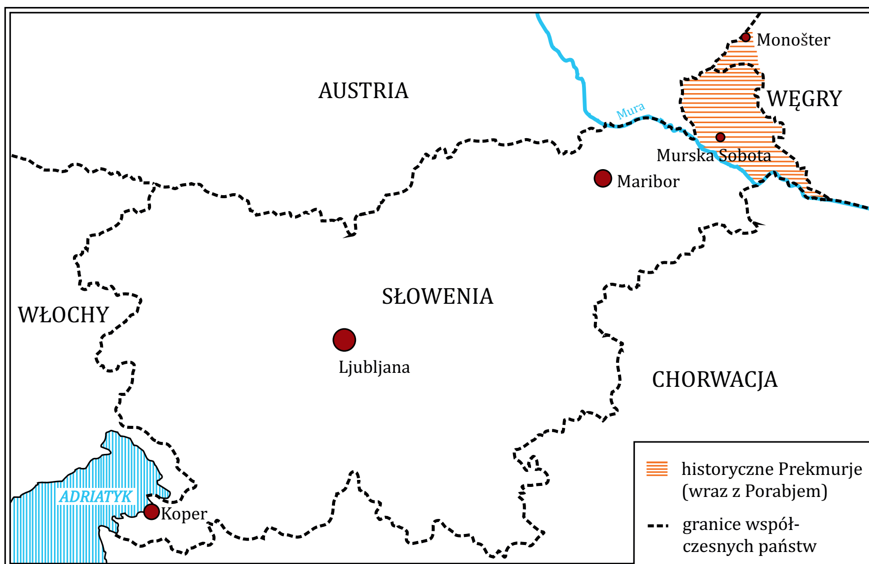
Pytanie o przyszłość języka

Rozważając przyszłość języka słoweńskiego na Porabju, można posłużyć się koncepcją typologii ekologicznych, dyglosji oraz żywotności etnolingwistycznej. Pod pojęciem żywotności etnolingwistycznej rozumiane są koncepcje społeczne i psychologiczne, które służą do określenia czynników wpływających na utratę lub zachowanie języka przez określoną grupę etniczną. Odpowiedź na pytanie o przyszłość języka słoweńskiego na Porabju możliwa jest na podstawie trzech czynników: a) statusu języka utożsamianego z jego prestiżem; b) liczebności grupy i jej rozproszenia; c) organizacji społeczności wraz z instytucjonalnymi środkami wsparcia dla jej języka. Są to więc zagadnienia omawiane w ramach wydzielonych tematów matrycy. Intensywne badania w tym zakresie prowadzone były przez Instytut Studiów Etnicznych w Lublanie, dane terenowe z tych badań zostały prezentowane m.in. w pracy Albiny Nećak Lük (Nećak Lük, 1996).

1.5. Podsumowanie

Wydaje się, że przy opisie języka mniejszościowego na plan pierwszy w modelu opisu należy wysunąć inne zmienne niż w przypadku charakterystyki języka większościowego. W niniejszej rozprawie jako punkt wyjściowy do prezentacji języka słoweńskiej mniejszości na Porabju i ramę wyznaczającą strukturę pracy przyjęto powyżej scharakteryzowane zagadnienia.

Zawarte w formie pytań badawczych w teoretycznym zbiorze realizowanym w postaci matrycy ekologicznej, zagadnienia te składają się na charakterystykę wieloaspektowej sytuacji języka i jego nosicieli, umożliwiające próbę kompleksowego i integrującego opisu, którego metodologiczną podstawą jest ekologia języka.



Mapa 2. Historyczne Prekmurje (z Porabjem) na tle współczesnych granic

Rozdział 2. Charakterystyka Słoweńców porabskich i Porabja

2.1. Położenie geograficzne regionu

Słoweńcy porabscy stanowią uznaną mniejszość narodową, która mieszka w granicach Węgier w regionie Porabja. Ten status prawny zapewnia im przede wszystkim Artykuł XXIX Konstytucji Węgier, uchwalonej 18 kwietnia i ogłoszonej 25 kwietnia 2011 roku.

Porabje usytuowane jest w południowo-zachodniej części Węgier, na styku granic z Austrią i Słowenią. Nazwa regionu pochodzi od jednego z dopływów Dunaju – rzeki Raby, której źródła znajdują się w Alpach styryjskich. Z punktu widzenia geografii fizycznej Porabje stanowi południowo-zachodni skrawek Kotliny Panońskiej, położony na obrzeżach Małej Niziny Węgierskiej, która na wschodzie przechodzi w Średniogórze Zadunajskie, na zachodzie zaś – we wschodnie przedgórze Alp. Już na początku XX wieku Franc Kos pisał:

> Ko so si Rimljani osvojili zemljo, po kateri so se pozneje naselili naši predniki, so jo razdelili v več pokrajin, katere so se zvale Noricum, Pannonia, Venetia in Histria. Meje teh pokrajin so bile le po nekaterih straneh stalne, po drugih pa ne (Kos, 1902, s. IX).

> Na vzhodni strani Karantanije se je v devetem stoletju razprostirala Panonija, ki je imela skoraj isti obseg, kakor za časa Rimljanov. Na zapadu se je Karantanije dotikala tako, da so bili mesto Ptuj [...] in pa rečice Pesnica [...], Gnas [...] in Labnica [...] na panonskih tleh. Na severozapadu je segala Panonija do Dunajskega lesa in pa do Tulna poleg Donave [...]. Severno mejo Panonije je delala Donava, istotako tudi vzhodno. Proti jugu se je Panonija razprostirala do Save. [...] Na jugozapadni strani je Panonija segala še celo čez Savo, kajti Sisek ob ustju Kolpe v Savo je stal na panonski zemlji [...]. Po Panoniji je tekla tudi rečica Odra, katera se po kratkem toku izliva v Kolpo. [...] Panonija je bila razdeljena v dva neenaka dela. Večja jugovzhodna polovica se je zvala Dolenja Panonija (Pannonia interior), manjša pa severozapadna pa Gorenja (Pannonia superior). Reki Rabica (Rabnitz) in Raba sta ločili oba dela (Kos, 1906, ss. X–XI).

Porabje cechuje się gęstym zalesieniem, w którym przeważają lasy iglaste. Krajobraz regionu jest bardzo różnorodny, co wynika z usytuowania między obszarem równinnym a przedgórzem Alp. Nizinny charakter ma północna część Porabja, na południu natomiast dominują niewielkie pagórki i wzniesienia, nieprzekraczające

czterystu metrów nad poziomem morza. Liczne doliny poprzecinane są strumieniami i niewielkimi rzekami. Nieurodzajność gleb na Porabju skutkowała słabym rozwojem rolnictwa w regionie w porównaniu do innych obszarów węgierskich, pogłębiając marazm gospodarczy i ubożenie chłopów porabskich.

2.2. Elementy historii

Ziemie Porabja i Prekmurja do 1918 stanowiły jeden region, leżący w granicach państwa węgierskiego. Przed przybyciem na obszar dzisiejszego Prekmurja i Porabja Słowian ziemie te – leżące w pierwszych wiekach naszej ery na północnych rubieżach Cesarstwa Rzymskiego – zamieszkiwane były przez ludy zróżnicowane etnicznie. Obszar Kotliny Panońskiej zajmowało plemię Panonów, spokrewnione z antycznymi Ilirami. Nazwę Panonów Juliusz Pokorny wywodził z języka Ilirów i praindoeuropejskiego rdzenia **pen-*, który oznaczał ‘moczary, trzęsawisko, wodę’. Rozległy obszar wraz z okolicami dolnego biegu Dunaju zamieszkiwały plemiona Ilirów, a także Daków, Getów, Mezów i Bastarnów. W IV wieku przed naszą erą przybyli na te ziemie Celtowie, czyli ludność wywodząca się od tzw. Protoceltów, którzy zamieszkiwali obszar między Renem a Lasem Czeskim.

Pierwsi Słowianie dotarli na te ziemie najprawdopodobniej dopiero w V/VI wieku naszej ery. Jak pisze Barbara Oczkowa, znaczącą rolę w slawizacji południa odegrały dwa słowiańskie plemiona: Antowie i Sklawinowie (Oczkowa, 2006, ss. 64–65). Na Półwysep Bałkański Słowianie docierali dwiema drogami: pierwszą był szlak wiodący przez Bramę Morawską, tzw. droga zachodnia; druga – związana ze wschodnią częścią półwyspu – przebiegała przez tereny dzisiejszej Rumunii i wzdłuż zachodniego brzegu Morza Czarnego (Skowronek i in., 1977). Przodkowie współczesnych Słoweńców docierali na południe drogą zachodnią i zajmowali ziemie położone u podnóży Alp Julijskich, stąd też w historiografii nazywani są Słowianami alpejskimi.

Plemiona morawskie obierały podobną drogę i osiedlały się w Kotlinie Panońskiej, wchodząc w kontakt z plemionami, które zajmowały te ziemie od czasów upadku Cesarstwa Rzymskiego[14]. Od nazwy geograficznej zaczęto nazywać ich Słowianami panońskimi. Migracje wpływały na zmiany etniczne i geopolityczne całego obszaru. Systematyczny napływ Słowian z północy spowodował pogorszenie się sytuacji Awarów w Panonii, którzy po zajęciu tego obszaru w 568 roku narzucili swoje zwierzchnictwo większości plemion słowiańskich (Polek, 2007, s. 262). Awarzy prowadzili umiejętną politykę wobec plemion słowiańskich, pozwalając na kolonizację

---

[14] Migracja plemion słowiańskich, przodków współczesnych Słoweńców, jest tematem wielu prac i nadal budzi szereg kontrowersji. Zagadnienie to poruszono m.in. w: Šašel, 1972.

obszarów wchodzących w skład ich państwa. Mimo to w latach 622–625 w kaganacie awarskim wybuchł bunt wzniecony przez Słowian. Powstanie zakończyło się sukcesem plemion słowiańskich, co zaskutkowało utworzeniem na kilkadziesiąt lat państwa, na czele którego stanął frankijski kupiec Samo (Manteuffel, 1996, ss. 122–123; Štih, 1995, ss. 24–26). Południowy zasięg państwa Samona objął m.in. region Prekmurja. Było to pierwsze państwo kilkuplemienne typu patrymonialnego w odróżnieniu od pozostałych słowiańskich organizacji politycznych o typie demokracji wojennych. Ówczesne wczesnośredniowieczne plemiona miały charakter grup polietnicznych, które łączyły wspólne instytucje, o czym pisze Peter Štih:

> Zgodnjesrednjeveška plemena (gentes) ne predstavljajo skupnosti istega porekla, temveč so to načeloma polietnične skupnosti – ne glede na to, ali gre za pretežno slovanska, germanska ali pa stepsko-nomadska plemena evropskega prostora, ki jih v celoto torej ne povezuje ista kri, ampak skupne institucije, ki jih priznavajo, pomeni pojav novega plemenskega imena zlitje različnjih etničnih skupin v novo skupnost, in to ne glede na stopnjo njihovega državnega razvoja (Štih, 1995, s. 22).

Opisując więc średniowieczne plemiona, nie należy narzucać siatki interpretacyjnej wyznaczanej przez współcześnie rozumianą kategorię narodowości.

Na początku IX wieku kaganat awarski upadł na skutek konfliktu z Frankami, a obszar Prekmurja znalazł się pod panowaniem frankijskim. W zaistniałej sytuacji Słowianie panońscy zaczęli tworzyć większe związki plemienne i ponadplemienne, mające charakter quasi-państewek. Na obszarach położonych na północ od Dunaju istniały w tym okresie dwa słowiańskie organizmy państwowe: Wielkie Morawy, których księciem był Mojmir, i księstwo nitrzańskie, rządzone przez księcia Pribinę. Między władcami obu księstw wybuchł konflikt, który zakończył się w 833 roku zwycięstwem Mojmira, przyłączeniem do państwa wielkomorawskiego ziem księstwa nitrzańskiego i wypędzeniem Pribiny. Zmuszony do opuszczenia swoich ziem władca Nitry wraz ze swym synem Kocelem udał się najpierw do Marchii Wschodniej do grafa Ratboda. Przyjął chrzest z rąk Ludwika Niemieckiego, otrzymując znaczny obszar Panonii położony nad rzeka Zalą (Sroka, 2000, s. 14). Na otrzymanych ziemiach Pribina stworzył słowiańskie księstwo Dolna Panonia (nazywane także Księstwem Zadunajskim lub Księstwem Panońskim) ze stolicą w „Błotnym Grodzie" (Blatnogrodzie), która swoją nazwę zawdzięczała położeniu nad jeziorem Błatneńskim (Balatonem). Było to jedyne słowiańskie księstwo zajęte na przełomie IX i X wieku przez Węgrów, które nie odrodziło się po I wojnie światowej (Zawistowska, 2012, s. 52). Ziemie księstwa, które na zachodzie sięgało najprawdopodobniej aż do granicy dialektalnej karyncko-styryjskiej (okolice dzisiejszych wsi Selnica i Ruše), zamieszkiwane były w większości przez Słowian z Karyntii.

Po śmierci Pribiny władzę w księstwie przejął jego syn Kocel. W 867 roku na dwór Kocela przybyli Cyryl i Metody, którzy założyli szkołę przykościelną, wspieraną przez władcę aż do śmierci w 874 roku. Szkoła była miejscem, gdzie promowano alfabet słowiański i nauczano liturgii słowiańskiej. Wizyta Braci Sołuńskich miała więc istotny wpływ na późniejszy językowo-religijny krajobraz regionu. Po śmierci Kocela księstwo rozpadło się, a ziemie przyłączono do państwa Karyntii.

Pod koniec pierwszego tysiąclecia doszło do wydarzenia, które zmieniło sytuację w Kotlinie Panońskiej i ukształtowało kulturowo-językowy obraz tej części Europy aż po XXI wiek. Do Europy przybyli Węgrzy, czyli plemię Madziarów, które przywędrowało znad Uralu w okresie tzw. wielkiej wędrówki ludów i w VIII wieku osiedliło się nad dolnym biegiem Wołgi. W IX wieku Węgrzy przenieśli się na tereny Europy Środkowej, skąd dokonywali wypraw łupieżczych na Cesarstwo Bizantyjskie. Ówczesne warunki geopolityczne i ekonomiczne zmusiły ich do migracji na ziemie Kotliny Naddunajskiej, którą charakteryzowały urodzajne gleby, była więc idealnym miejscem osiedlenia i stworzenia własnej państwowości. Dzisiejsze ziemie Prekmurja zamieszkiwane były przede wszystkim przez węgierskich strażników granic, których przyrównać można do zachodnioeuropejskich rycerzy. Była to ludność węgierska, z której wykształciła się nowa warstwa mniejszych właścicieli ziemskich. Z czasem utworzyli oni na tych terenach warstwę szlachecką. W tamtym okresie ludność słoweńska w Prekmurju stanowiła znikomy procent. Dopiero ustanowienie około 1094 roku przez króla Władysława I biskupstwa w Zagrzebiu stało się istotnym punktem w rozwoju regionu. Historia Słoweńców panońskich została związana z historią Chorwatów, co zaważyło na późniejszych losach całego Prekmurja, w tym również Porabja[15]. Znalazło to swoje odzwierciedlenie zwłaszcza w mowie i języku literackim wszystkich Słoweńców prekmurskich (w tym również porabskich). Porabje, które znalazło się w komitacie Vas, przypadło instytucjonalnie biskupstwu w Zagrzebiu. Rozwiązanie to jednak wzbudziło niezadowolenie duchowieństwa węgierskiego. Na skutek żądań wysuwanych przez duchownych z biskupstwa w Györ już w 1176 roku Porabje znalazło się pod jurysdykcją węgierską. Mimo to do kościołów porabskich nadal byli wysyłani duchowni z Zagrzebia i Varaždina, którzy w codziennej komunikacji posługiwali się językiem chorwackim (dialektem kajkawskim). W kościołach katolickich używano modlitewników w chorwackim dialekcie kajkawskim. Także porabscy protestanci pozostawali pod wpływem kajkawszczyzny chorwackiej, którą mieszali z elementami gwarowymi (*ravensko-goričko podnarečje*) (Jesenšek, 2018, s. 31).

W słoweńskiej narracji historycznej dominuje teoria, że Słoweńcy prekmurscy i porabscy są potomkami Słowian panońskich. Wysuwane są też sądy, że Porabianie

[15] Więcej na ten temat zob. m.in. Zelko, 1985, s. 25.

i Prekmurcy wraz z Chorwatami kajkawskimi stanowią jedną grupę etniczną o wspólnych korzeniach (zob. Mukič & M. Kozar, 1982).

Istotnym wydarzeniem w historii Porabja było sprowadzenie przez króla Belę III w 1183 roku zakonu cystersów. Spowodowało to gospodarczy i kulturalny rozwój regionu. Poszczególne ziemie Porabja należały do zakonu i trzech rodów węgierskich: Széchy, Nádasdy i Batthyány. Mnisi założyli klasztor i opactwo w mieście Monošter. Obszar porośnięty dotąd lasami, pokryty bagnami i mało zaludniony całkowicie zmienił swój charakter. Zakonnicy do budowy potrzebowali siły roboczej, dlatego na ziemie porabskie sprowadzali całe rodziny z Prekmurja i sąsiedniej Styrii. Cystersi upowszechnili pług, wprowadzili także techniki płodozmianu i trójpolówki.

Sytuacja regionu pogorszyła się, kiedy w XIII wieku doszło do napadu Tatarów na Węgry. Tatarzy dotarli aż do okolic Kotoru, a obszar Porabja został spustoszony. Całkowity kryzys państwowy udało się zażegnać dopiero po wycofaniu się Tatarów, którzy opuścili zajęte tereny i powrócili do ojczyzny na wieść o śmierci wielkiego chana Ugedeja (Manteuffel, 1996, s. 259). Szybka odbudowa państwa nastąpiła za króla Beli IV, który podczas najazdów ukrywał się na wyspach dalmatyńskich. Szczególny nacisk położono na umocnienie granic, by nie dopuścić do ponownych najazdów, a ziemie nad rzeką Murą i Rabą stały się ważnym ogniwem w systemie obronnym Węgier (węgr. *gyepű*).

Dominacja trzech rodów węgierskich na Porabju zmalała po dojściu do władzy Karola Roberta, króla Węgier w latach 1310–1342[16]. Władca ten, przejmując władzę w 1308 roku, zakończył okres bezkrólewia i walki o koronę między Przemyślidami a Andegawenami. Zreorganizował państwo, skonfiskował majątki dawnej arystokracji, które rozdał swoim zwolennikom, tworząc nowy rodzaj arystokracji – wiernej i oddanej królowi. Za jego czasów nastąpił przełom w gospodarce węgierskiej. Doszło do zmiany gospodarki naturalnej na gospodarkę pieniężną, a także akcji kolonizacyjnej na prawie niemieckim, która objęła Prekmurje, pogorszając jednak sytuację chłopów w regionie (Felczak, 1983, ss. 57–59).

Po śmierci Karola Roberta w 1342 roku, a zwłaszcza jego syna, Ludwika I Węgierskiego w 1382 roku, rozwój Węgier został zahamowany przez ekspansywną politykę Turków Osmańskich, która doprowadziła do wojny. Dwie armie starły się pod Nikopolis w 1396 roku. W wyniku bitwy klęskę poniosła armia węgierska, dowodzona przez Zygmunta Luksemburskiego i wspomagana przez chrześcijańskich rycerzy z całej Europy. Klęska pod Nikopolis spowodowała, że Węgry pogrążyły się w chaosie. Osłabienie kraju na arenie międzynarodowej chcieli wykorzystać chłopi. Co chwila wybuchały bunty, które swym zasięgiem objęły także ziemie Prekmurja

[16] Rządy objął już w 1308 roku, lecz koronacja miała miejsce dopiero w 1310 roku.

i Porabja. Chłopi sprzeciwiali się władzy feudałów, dążąc do poprawienia swojego statusu społecznego.

Po śmierci kolejnego władcy Węgier – Macieja Korwina ponownie wzrosło zagrożenie ze strony Turcji, która regularnie najeżdżała ziemie państwa węgierskiego. Pod koniec XV wieku wojska tureckie zajęły Chorwację i dotarły aż do Karyntii. W posiadaniu Turcji na krótki okres znalazło się również całe Prekmurje. Armia węgierska i turecka ponownie spotkały się na polu bitwy w 1526 roku pod Mohaczem. Po kolejnej klęsce wojsk węgierskich kraj ten utracił niepodległość i większość ziem, stając się polem rywalizacji habsbursko-tureckiej (Wójcik, 1999, s. 249). Ziemie Prekmurja znalazły się w pasie granicznym, podzielone między wpływy monarchii habsburskiej i imperium tureckiego. Po akcie hołdu pod Mohaczem Jan Zapolya, król Węgier, pod osłoną tytułu „sługa sułtana" starał się zdobyć utraconą koronę. Częściowo udało mu się to w 1538 roku, kiedy w Wielkim Waradynie[17] doszło do zawarcia tajnego układu z Ferdynandem I Habsburgiem, na mocy którego kraj został podzielony na dwie części, tworzące w rzeczywistości dwa oddzielne państwa. Cały region Prekmurja oraz zachodnia część Węgier i ziemie chorwackie przypadły Ferdynandowi.

Działaniami na rzecz ponownego zjednoczenia Węgier kierował biskup Wielkiego Waradynu, Chorwat z pochodzenia, Jerzy Martinuzzi (Juraj Utješenović). Pomimo częściowych sukcesów – zawarcia układu z Ferdynandem i złączenia większości ziem węgierskich w jednym królestwie – plan Martinuzziego zakończył się niepowodzeniem, a biskup został zamordowany. Prekmurje zostało podzielone: jedna część znalazła się w granicach państwa austriackiego, druga – na ziemiach wchodzących w skład monarchii św. Stefana. Porabje przypadło Węgrom.

XVI wiek na Porabju to okres reformacji. Wielu mieszkańców odwracało się od katolicyzmu, przyjmując wyznanie kalwińskie, które stało się „narodową" religią węgierską (por. Felczak, 1983, s. 134). Jedną z głównych przyczyn popularności protestantyzmu wśród Słoweńców porabskich była możliwość pisania w języku słoweńskim i możliwość używania go w kościele. Podniesienie prestiżu słoweńszczyzny dawało także narzędzie budowania własnej odrębności językowej i etnicznej. Sukces protestantyzmu można więc rozpatrywać w kontekście szerzenia wartości, które konstytuowały Słoweńców jako grupę niezależną i odrębną od Węgrów. Katolicyzm narzucał obrządek w języku łacińskim, który odbierany był przez mało wykształcone warstwy chłopskie na Porabju jako obcy i niezrozumiały. Popularność protestantyzmu na Porabju wywołała reakcję Kościoła katolickiego, którego przedstawiciele nie pogodzili się z utratą wpływów w regionie. Główną siłą kontrreformacji na Porabju stał się zakon jezuitów, sprowadzony na Węgry w 1561 roku. Na jej czele stanął prymas

[17] Obecnie miasto położone jest w Rumunii i nosi nazwę Oradea. Nazwa Waradyn jest polską kalką łacińskiej nazwy miasta – Varadinum.

Péter Pázmány. Do końca XVII wieku akcja rekatolizacji całego Porabja przyniosła wymierne rezultaty w postaci powrotu do wcześniejszej wiary znacznej liczby mieszkańców wsi porabskich. Kościół katolicki umocnił swoją pozycję, a w następnym wieku, za rządów Marii Teresy na obszarze całego Prekmurja pobudowano wiele nowych kościołów. Katolickie świątynie sprzyjały integracji słoweńsko-węgierskiej, asymilacji ludności pod sztandarem wspólnej religii. Znaczenia reformacji w regionie upatruje się przede wszystkim w tym, że przywróciła świadomość językową wśród całej społeczności prekmurskiej (w tym porabskiej), wpływając na wzrost prestiżu języka słoweńskiego w regionie.

Zagrożenie napadami tureckimi z powodu bliskości państwa osmańskiego nie zmalało w XVII wieku. W 1640 roku wojska tureckie zaatakowały i zdobyły wieś Górny Senik. Od tego czasu miejscowa ludność zmuszona była płacić daninę nie tylko dziedzicowi wsi Ádámowi Batthyányemu, lecz także Turkom. Obciążenia finansowe i strach przed kolejnymi napadami tureckimi były przyczyną migracji wielu rodzin z terenu Porabja na obszary bezpieczniejsze, położone w głębi kraju. Wiele słoweńskich rodzin z komitatu Vas – obszaru najbardziej zagrożonego najazdami – przeniosło się na północ, do komitatu Somogy. Była to jedna z pierwszych takich fal migracyjnych w regionie spowodowana czynnikami zewnętrznymi.

W XVIII wieku bunty chłopskie nie ustały. Chłopi w Chorwacji w 1755 roku wzniecili powstanie, które w latach 1765–1766 swoim zasięgiem objęło także trzy komitaty Kraju Zadunajskiego: Vas, Zala i Somogy (Felczak, 1983, s. 97). Powstanie to miało najbardziej antyfeudalny charakter ze wszystkich ówczesnych buntów chłopskich na terenie Węgier. Podobnie jednak jak i pozostałe, zostało krwawo stłumione. Za czasów Marii Teresy i Józefa II rozwój ekonomiczny państwa habsburskiego przebiegał powoli. W latach 1770–1774 został wprowadzony patent urbarialny, który określał w dziewięciu punktach prawa i obowiązki chłopów oraz regulował ich wzajemne stosunki z obszarnikami. Obciążenia chłopskie względem folwarku ograniczono do dwóch dni w tygodniu. Wprowadzony patent ukracał także nieograniczone wykorzystywanie chłopów przez właścicieli ziemskich. Pierwszy raz w historii Węgier stosunki pomiędzy właścicielami folwarków a chłopami stały się kwestią publiczną. Ocena patentu nie jest łatwa, należy jednak odnotować, że zahamowanie ucisku materialnego i osobistego chłopów pańszczyźnianych było tylko iluzoryczne; system dziedzicznego poddaństwa nie zmienił się (Berglar, 1997, s. 97). Próby polepszenia sytuacji chłopów kontynuował Józef II. Za jego czasów wydanych zostało około sześciu tysięcy dekretów reformujących administrację, życie społeczne, skarb, gospodarkę, sądownictwo i szkolnictwo. Jednak przełom w codziennym życiu chłopów na Węgrzech nastąpił połowie lat 80., kiedy władca ten zniósł poddaństwo. Chłopi otrzymali szereg przywilejów, takich jak prawo do swobodnego ożenku, nauki fachu i prawo do opuszczania ziemi, pod warunkiem, że na swoje miejsce chłop znajdzie

zastępcę (Jelavich, 2005a, s. 141). Nierozwiązany pozostał jednak istotny dla chłopów problem: nadal nie mogli oni posiadać ziemi na własność. Chcąc korzystać z ziemi swojego pana, musieli zaś opłacać czynsz.

W administracji państwowej powszechny był język łaciński. Pod koniec XVIII wieku podjęto próby wprowadzenia w jego miejsce języka niemieckiego. Sejm węgierski zwołany przez Leopolda II w latach 1790–1791 ustalił, że żaden język poza węgierskim nie może zostać narzucony społeczeństwu węgierskiemu. Ustalenie to miało na celu przede wszystkim ograniczenie roli języka niemieckiego i zmniejszenie wpływów habsburskich na terenach węgierskich. Status łaciny jako języka administracji i szkolnictwa jednak nie uległ zmianie. Dopiero w 1792 roku władza węgierska postanowiła, że język węgierski zajmie miejsce łaciny. Banowie chorwaccy sprzeciwiając się narzuceniu węgierszczyzny jako języka urzędowego, pozostali przy języku łacińskim (Agičić, 2005, s. 63).

W polityce węgierskiej końca XVIII wieku dominowały dwie tendencje, które wiązały się ze sobą, a które ciągnąc się już od początku stulecia, kłóciły się z kierunkiem polityki obranej przez Habsburgów. Były to walka o niepodległość państwa skierowana przeciw Habsburgom oraz walka z mniejszościami o węgierski charakter kraju. Dążenia te napotykały na silny opór: pierwsze ze strony dynastii panującej, drugie ze strony wszystkich narodów mniejszościowych na Węgrzech. Konflikty narodowościowe wynikały z prowadzonej polityki centralizmu, a także ze specyficznej roli sejmów krajowych, które stały się czysto feudalnymi reprezentacjami małych, regionalnie uprzywilejowanych grup. Władzę w poszczególnych regionach *de facto* sprawowały możne rody i szlachta (Berglar, 1997, s. 99).

Ziemie królestwa były bardzo zróżnicowane etnicznie. Zamieszkiwały je takie grupy jak Serbowie, Chorwaci, Rumuni, Słowacy, Ukraińcy, Sasi i Słoweńcy, posługujące się odrębnymi językami, mające własne kultury i historie. Przyjmuje się, że na obszarze całego państwa pod koniec XVIII wieku ludność niewęgierska sięgała prawie siedemdziesięciu procent (Felczak, 1983, s. 183). Komitaty Vas i Zala zamieszkiwane były głównie przez ludność węgierską i słoweńską. Nieliczny procent stanowili także Chorwaci, zwłaszcza na południu komitatów. Trendy oświeceniowe i wybuch rewolucji francuskiej miały wpływ na zaszczepienie wśród mniejszości idei narodowościowych. Te z żyjących w granicach Węgier narodów, które manifestowały swoją odrębność etniczną i kulturową, dążyły do wykorzystania narastającego konfliktu przywódców węgierskich z Habsburgami, aby poprawić swoją sytuację. Słowa Piotra Berglara dobrze oddają nastroje w państwie węgierskim:

> Nawet jeśli w XVIII wieku „kwestia narodowa" państwa habsburskiego nie miała jeszcze rozsadzającej, emocjonalnej siły, jak miało to miejsce w XIX wieku, to jednak stanowiła już wtedy poważny problem. Świadomość własnej historii, tradycji i kultury rozwijała

> się szczególnie w Czechach i na Węgrzech […] nie pozwoliła na powstanie poczucia wspólnoty z Wiedniem. Monarchia była, z etnicznego punktu widzenia, już wówczas państwem o przewadze żywiołu obcego (Berglar, 1997, s. 98).

Nie wszystkie jednak narody miały w tym samym stopniu rozwinięte poczucie własnej odrębności narodowej lub kulturowej. Te grupy narodowe, które dysponowały własnymi elitami kulturalnymi i miały bliższe kontakty z europejską myślą oświeceniową, w większym stopniu wykształciły świadomość narodową. W Kraju Zadunajskim idee oświeceniowe zakorzeniły się stosunkowo późno, był to bowiem typowo rolniczy obszar, zamieszkiwany przez mniej wykształconą ludność.

Przemiany społeczne i gospodarcze prowadziły do emancypacji poszczególnych narodowości w koronie węgierskiej. Dążenia do uzyskania praw i swobód uwypukliły się dobitnie w wieku XIX. Przywódcy poszczególnych grup etnicznych w państwie znaleźli się pod wpływem dwóch doktryn politycznych zrodzonych w Europie Zachodniej, z których jedną był liberalizm, drugą – nacjonalizm. Obie doktryny legły u podstaw formułowania myśli i dążeń narodowowyzwoleńczych, a istotną rolę odgrywał w nich język (Jelavich, 2005a, s. 173). O procesach tych pisze Sergij Vilfan:

> Slovenci so se iz jezikovne skupine razvili v narod v srednjeevropskem pomenu, kar se podobne skupine npr. v Franciji niso. Slovenci so se mogli razviti zato, ker niso imeli Ludvika XIV., ker Avstrija pod Anižo strukturno ni bila Ile de France in ker je Jožef II. prišel vsaj sto let prepozno in je prekratko vladal, nato pa je že nastopila nemška romantika, ki je v interesu Nemčije povzdignila jezik v kriterij za nacijo; temu so v srednji Evropi sledili drugi, menda v najčistejši obliki prav Slovenci (Vilfan, 1995, s. 59).

Wyrazem tego był zapoczątkowany w Chorwacji ruch iliryjski. Jego przedstawiciele postulowali zupełne oddzielenie się od Węgier i zjednoczenie wszystkich Słowian południowych w jednym państwie. Prekursorem ruchu iliryjskiego był Ljudevit Gaj, chorwacki intelektualista, który urodził się w małym miasteczku Krapina na północ od Zagrzebia w 1809 roku. Ruch ten objął wszystkie słowiańskie tereny południowe, choć tak na terenach słoweńskich, jak i serbskich wzbudził wiele kontrowersji. Nie wszyscy Słoweńcy utożsamiali się z jego ideami – sporną kwestią pozostawał przede wszystkim język. Większość słoweńskich przywódców intelektualnych w posługiwaniu się dialektem sztokawskim języka chorwackiego widziała zagrożenie dla języka słoweńskiego. Podobnie Serbowie nie dostrzegali korzyści płynących z przyjęcia idei iliryjskich. W swoich narracjach narodowych Serbowie odwoływali się do własnych mitów narodowych, zwłaszcza do okresu panowania cara Duszana i bitwy na Kosowym Polu, które odgrywały rolę narzędzi tożsamościowotwórczych. W tym okresie Serbowie zaangażowani byli również w reformę językową Vuka Karadžića.

W Prekmurju i sąsiedniej Chorwacji – głównie w warstwie szlacheckiej – żywe były postawy wierne Węgrom. Od 1840 roku część inteligencji chorwackiej zaczęła postulować przyjęcie języka węgierskiego jako urzędowego. Najwięcej zwolenników takich zmian było w komitacie zagrzebskim, skąd idee madziaryzacji rozprzestrzeniały się na ziemie Prekmurja i Porabja (Agičić, 2005, s. 64).

Do połowy XIX wieku Słoweńcy postrzegani byli jako niegroźna wspólnota etniczna[18]. Dopiero dzięki swym działaniom zmierzającym do zjednoczenia wszystkich ziem słoweńskich (zachodnich, obszaru alpejskiego, i wschodnich, obszaru panońskiego) zaczęto ich postrzegać jako grupę narodowościową. W 1848 roku grupa intelektualistów pod przewodnictwem Matije Majera przedstawiła w Wiedniu program narodowy zjednoczonej Słowenii, w którym żądano nadania językowi słoweńskiemu statusu języka urzędowego. Uczestnicy zwołanego w Pradze Kongresu Słowiańskiego, który rozpoczął się w czerwcu 1848 roku, zażądali reorganizacji monarchii, która uwzględniałaby udział w państwie habsburskim poszczególnych grup narodowościowych. Żądania miały na celu wzmocnienie wpływów słowiańskich i przekształcenie cesarstwa w federację narodów. Pomimo że siły Habsburgów szybko rozwiązały Kongres, sytuacja wszystkich Słowian w monarchii uległa zmianie: „v razgibanem obdobju enega leta je nastal slovenski narodni program in pravico do politične participacije so dobili tudi nekoliko širši sloji prebivalstva. Narodi, med njimi tudi Slovenci, so se pojavili kot novi družbeni subjekti" (Domej, 1995, s. 86). Dla Słoweńców była to zmiana jakościowa, zmiana pozycji z przedmiotowej na podmiotową.

Walka o programy narodowe rozpoczęła się wiosną 1848 roku. Wszystkie narody w monarchii wysuwały swoje żądania, lecz rząd Lajosa Batthyányego konsekwentnie je odrzucał. Wprowadzono represje, które definitywnie przekreśliły możliwość porozumienia się warstwy rządzącej ze społeczeństwem. Polityka taka doprowadziła do zbrojnych wystąpień. Jako pierwsi powstali Serbowie, a dołączyły do nich inne nacje. Wiosna Ludów przyniosła dramatyczne wydarzenia także mieszkańcom Porabja. Przeciw Habsburgom wybuchło powstanie, które objęło wszystkie ziemie węgierskie. Prekmurje podzieliło się, a przyczyn podziału można upatrywać m.in. w religii. Katolicy prekmurscy (w tym również porabscy) opowiedzili się w powstaniu po stronie austriackiej, wspierając dynastię rządzącą. Słoweńcy ewangeliccy wsparli zaś ideę węgierskiej walki o wolność, którą uosabiał ówczesny węgierski polityk i szlachcic, przywódca rewolucji węgierskiej Ludwik Lajos Kossuth, głoszący postulaty odłączenia się Węgier od Austrii. Doszło do bratobójczych starć między mieszkańcami całego Prekmurja. Była to walka, która przekreślała możliwość zgody i porozumienia się w kwestiach emancypacji narodu

---

[18] Więcej na ten temat zob. m.in. Baniowski, 2006.

słoweńskiego. W zaistniałych warunkach rewolucja skazana była na niepowodzenie. Habsburgowie nie byli jeszcze skłonni przyznać praw grupom narodowościowym, a sam Lajos Kossuth był niechętny mniejszościom etnicznym i niewęgierskim grupom narodowościowym.

Powstania narodowościowe zostały szybko i krwawo stłumione w całej monarchii. Ich pokłosiem były represje generała Haynaua, a nowy cesarz Franciszek Józef wprowadził liczne zmiany obejmujące wszystkie ziemie w państwie. Dawny system administracyjno-polityczny został zniesiony; autonomia komitacka całkowicie zlikwidowana, podobnie jak i wszystkie komitaty, a językiem urzędowym stał się język niemiecki; na ziemiach węgierskich wprowadzono austriackie podatki. Węgry zostały podzielone na pięć okręgów i włączone do cesarstwa.

Dopiero w 1867 roku doszło do ugody, która doprowadziła do zasadniczej reorganizacji państwa Habsburgów. Zostało ono podzielone na dwie części, w tym ziemie korony węgierskiej, które miały być administrowane jako scentralizowane państwo na podstawie ustaw marcowych z roku 1848 (Jelavich, 2005a, s. 306). Największym problemem ugody były jednak rozbieżności między staraniami niepodległościowymi narodów mniejszościowych a polityką węgierską, w której dążono do zachowania monolitu państwowego. Wątpliwości, które targały Słoweńcami w związku z ideami emancypacji narodowej, podsycane były faktem, że duży odsetek ludności był wykluczony z uczestnictwa w polityce przez restrykcyjną ordynację wyborczą. Ówczesną sytuację Słoweńców dobrze oddają słowa Teodora Domeja „zaradi geopolitičnega položaja na stičišču interesnih področij velikih in v smislu tedaj veljavnih standardov v primerjavi s Slovenci razvitejših narodov, je slovensko narodno gibanje iskalo možnosti za preživetje in razvoj enakopravnosti v večnacionalni državni tvorbi" (Domej, 1995, s. 86).

Obok rozbieżności politycznych widoczna była znaczna dysproporcja pomiędzy rozwojem gospodarczym poszczególnych ziem węgierskich pod koniec XIX wieku. Przemysł rozwijał się dobrze w stolicy kraju Budapeszcie. Prekmurje należało do regionów ubogich i słabo rozwiniętych przemysłowo. Pewne zmiany w całym Prekmurju nastąpiły za sprawą drugiej rewolucji przemysłowej na przełomie wieków XIX i XX. Dzięki rozwojowi nauki i postępowi technicznemu w mieście Monošter i jego okolicy powstały liczne fabryki. Postawiono fabrykę tytoniu oraz cegielnię, która przetrwała w niezmienionym kształcie aż do połowy XX wieku, kiedy to została upaństwowiona, a produkcję ręczną zastąpiono produkcją mechaniczną. Nie zatrzymało to jednak nasilającej się z początkiem XX wieku emigracji z obszarów Porabja. Wielu ludzi decydowało się na wyjazd do Stanów Zjednoczonych lub krajów europejskich, przede wszystkim z powodu złej sytuacji agrarnej i gospodarczej regionu. Bieda i głód towarzyszyły niemal wszystkim rodzinom porabskim. Z komitatu Vas pomiędzy rokiem 1899 a 1913 wyemigrowało około dwadzieścia pięć tysięcy ludzi, przy czym z samego

miasta Monošter około sześciu tysięcy[19]. Były to liczby duże, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę wielkość regionu.

Konflikty na tle narodowym, które miały miejsce na Bałkanach w XIX wieku, doprowadziły do wybuchu I wojny światowej w 1914 roku. W wojnie tej ludność Porabja wbrew swojej woli uczestniczyła po stronie Węgier. Wiele osób zostało siłą wcielonych do armii węgierskiej i zginęło, broniąc terytorium węgierskiego. Do armii brano przede wszystkim zdrowych i silnych mężczyzn, a pozostała część mieszkańców (w tym kobiety i dzieci) poprzez wprowadzenie obligatoryjnego sześćdziesięciogodzinnego tygodnia roboczego zmuszona została do pracy w fabrykach na rzecz przemysłu wojennego. Nie wszyscy politycy węgierscy popierali udział Węgier w wojnie, jednakże powiązania z Austrią zmusiły ich do podporządkowania się polityce Wiednia. Kiedy ofensywa niemiecka we Francji, a austro-węgierska we Włoszech i na Bałkanach załamały się, klęska i rozpad Monarchii Austro-Węgierskiej były nieuniknione. Wyłamane zostały kraty i otworzone bramy „więzienia narodów" (Felczak, 1983, s. 305). Tego właśnie najbardziej obawiali się politycy węgierscy, upatrujący w działaniach wojennych osłabienia swojego kraju. Niemadziarscy przywódcy poszczególnych mniejszości w koronie węgierskiej – Chorwatów, Rumunów czy Słowaków – zaczęli w imieniu własnych rad narodowych zgłaszać w sejmie węgierskim deklaracje całkowitej niezależności. Wyraziście objawił się – uwypuklony już w XIX wieku – konflikt między centralizacją władzy w Budapeszcie a regionami, w których dążenia niepodległościowe pobudzały świadomość poszczególnych mniejszości etnicznych (Balcerak, 1998, s. 15).

Prekmurje, usytuowane na pograniczu grup germańskiej, węgierskiej i słowiańskiej, od początku stanowiło sporne terytorium między Słoweńcami a Węgrami. Już po zakończeniu wojny, w latach 1918 i 1919 ziemie Prekmurja i Porabja zmieniały swoje administracyjne i polityczne położenie kilkukrotnie. Spowodowane było to nader chwiejną, burzliwą i niepewną sytuacją polityczną na Węgrzech, która zmieniała się jak w kalejdoskopie. Najpierw od października 1918 roku rejon Prekmurja pozostawał w rękach Habsburgów. 30 października w Wiedniu wybucha rewolucja, która w krótkim czasie przeniosła się do Budapesztu. Na czele rewolucjonistów stanął hrabia Michał Károlyi. Swoją agresję rewolucjoniści skierowali przeciwko Habsburgom i byłemu węgierskiemu premierowi hrabiemu Istvánowi Tiszy, ponieważ obwiniano go za przystąpienie Węgier do wojny i klęskę, jaką to za sobą pociągnęło. Arcyksiążę Józef, który pełnił rządy w Budapeszcie z polecenia cesarza Karola IV, ustąpił. Po rewolucji, kiedy Károlyi został proklamowany na prezydenta i stanął na czele liberalnej republiki burżuazyjnej, Prekmurje stało się częścią republiki Károlyiego. Za jego czasów rząd obiecał komitatom Zala i Vas kulturową autonomię. Ostatecznie do tego nie doszło, ponieważ rząd upadł. Przyczyn klęski doszukiwano się w braku jakiejkolwiek reakcji

---

[19] Na temat emigracji zob. m.in. Kuzmič, 1988.

i całkowitej obojętności ze strony państw Ententy, które popierały przede wszystkim postulaty państw ościennych. Po wyeliminowaniu Károlyiego władzę przejęli komuniści z Węgierskiej Partii Socjalistycznej. 21 marca 1919 roku ogłoszono Węgierską Republikę Rad, w której objęło swoim zasięgiem Prekmurje. Państwo to jednak nie zostało uznane przez mocarstwa zachodnie. Ponownie do zmiany granic doszło w sierpniu 1919 roku, kiedy Prekmurje i Porabje znalazły się w granicach Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS), co z aprobatą przyjęli katolicy prekmurscy, już od dłuższego czasu wysuwający postulat takiego połączenia się z resztą Słowian południowych. Jednak i taki stan nie potrwał długo. Po zwołanym w Wersalu w Wielkim Pałacu Trianońskim spotkaniu przedstawicieli państw uczestniczących w I wojnie światowej ziemie Prekmurja zostały ostatecznie podzielone na Prekmurje (region nad rzeka Murą) i Porabje (region nad rzeką Rabą). Jak pisał Vilko Novak:

> Jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci v Parizu se je vneto zavzemala za priključitev slovenskega Porabja k Jugoslaviji. Ko je v maju 1919 bil sprejet predlog Američana Johnsona, naj bo razvodnica med Muro in Rabo meja med Jugoslavijo in Madžarsko, se je jugoslovanska delegacija še trudila, da bi rešila Porabje, ampak zaman (Novak & Maučec, 1945, s. 7).

Porabje znalazło się w granicach państwa węgierskiego. Mimo to dla Węgier postanowienia traktatu trianońskiego stanowiły klęskę, ponieważ uwzględniały prawie wszystkie postulaty państw ościennych. Dawne wielonarodowe państwo węgierskie uległo rozbiorowi na podstawie rozgraniczenia etnicznego (Batowski, 2001, s. 45). Wszystko to zaważyło na późniejszej węgierskiej polityce narodowościowej wobec mniejszości narodowych pozostałych w granicach państwa.

Widoczne różnice między katolikami a protestantami w komitatach Zala i Vas przejawiały się głównie w żądaniach, jakie wysuwali wobec władzy węgierskiej jedni i drudzy. Protestanci porabscy manifestowali chęć pozostania w granicach państwa węgierskiego, natomiast katolicy (podobnie do postaw katolików w całym Prekmurju) pragnęli przyłączenia Porabja do Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Po rozdziale Prekmurja od Porabja przez cały niemal XX wiek postępowała powolna dysymilacja dwóch regionów, które przez kilka wieków stanowiły jedność historyczną i kulturową.

Po traktacie trianońskim Węgry utraciły 71,5% swojego obszaru na rzecz innych, nowo powstałych państw. Stąd też w polityce okresu międzywojennego kierowały się rewizjonizmem terytorialnym. W granicach państwa pozostały ziemie dobrze uprzemysłowione, co wpłynęło na konsolidację kraju, a pozyskane pożyczki zagraniczne w latach dwudziestych przyczyniły się do przemysłowego rozwoju państwa. Kryzys ekonomiczno-gospodarczy, który dotknął państwa europejskie w latach 1929–1933, podzielił różne gałęzie przemysłu. Na Węgrzech nie był on odczuwany w takim

stopniu jak w innych krajach, mimo to produkcja w niektórych gałęziach spadła niemal o połowę. Lata trzydzieste to coraz większa nacjonalizacja polityki węgierskiej, związana z kontaktami z faszystowskimi Włochami i Austrią. Zwłaszcza Mussolini przychylnie odnosił się do polityki rewizjonizmu terytorialnego, co spowodowało zawarcie traktatu o przyjaźni między dwoma krajami w kwietniu 1927 roku.

W okresie II wojny światowej sytuacja wewnętrzna Węgier była skomplikowana, ścierały się bowiem stanowiska społeczne, które rozwijały się w okresie międzywojennym. Z jednej strony znaleźli się sympatyzujący z Niemcami faszyści, z drugiej strony zaś partie socjaldemokratyczne, które dążyły do współpracy z komunistami. Węgry opowiedziały się po stronie Niemiec i Włoch, przystępując do wojny przeciwko Jugosławii. Po otwarciu granic dla przemarszu wojsk niemieckich zmierzających w stronę Jugosławii w kwietniu 1941 roku Węgry otrzymały chorwackie Međimurje i słoweńskie Prekmurje. Na krótki okres ziemie Porabja i Prekmurja ponownie połączyły się w granicach jednego państwa. Władze węgierskie tłumaczyły przyłączenie słoweńskiego regionu do swego państwa, nazywając jego aneksję wyzwoleniem spod jugosłowiańskiej okupacji (por. Ževart, 1995, s. 231). Należący do Prekmurja okręg Lendava został włączony do komitatu Zala, a okręg Murskiej Soboty znalazł się w granicach komitatu Vas. Aneksja spowodowała, że Prekmurcy otrzymali węgierskie obywatelstwo.

> Z aneksijo je avtohtono prebivalstvo Prekmurja dobilo madžarsko državljanstvo. Tistim, ki so se pregrešili zoper madžarske interese v času jugoslovanske oblasti – to je veljalo predvsem za tiste, ki so se po priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji naselili v to pokrajino – pa je notranji minister lahko odvzel državljanstvo. Državljanstva niso dobili slovenski kolonisti na lendavskem območju. Okoli 680 teh kolonistov so sredi 1942. leta izgnali v taborišče Sárvár. Madžarski okupator je izgnal precej slovenskih izobražencev, ki so pred začetkom madžarske okupacije prišli v Prekmurje (Ževart, 1995, s. 231).

Wydarzenia te miały wpływ na sytuację narodowościową i kulturalną w Prekmurju. Przyłączenie Prekmurja do państwa węgierskiego spowodowało, że mieszkańcy, po przyjęciu węgierskiego obywatelstwa, byli powoływani do armii węgierskiej. W październiku 1944 roku nowy rząd węgierski wprowadził pełną mobilizację. Chłopców od czternastego do siedemnastego roku życia kierowano do prac na rzecz armii na tyłach frontu i w domach; mężczyzn w przedziale wiekowym od siedemnastu do czterdziestu dwóch lat wcielano do jednostek wojskowych, a pozostałych, od czterdziestego drugiego do siedemdziesiątego roku życia, zmuszano do cywilnej obrony i walki przeciw ruchom wyzwoleńczym.

Na początku 1945 roku został zorganizowany przymusowy wywóz młodzieży słoweńskiej na roboty do Niemiec i na Węgry, co nasiliło postawy antywęgierskie wśród ludności słoweńskiej. Region Porabja w kwietniu 1945 roku zajęła Armia

Czerwona, a Słoweńcy porabscy wiwatowali: „Živelo slovensko Porabje, živela nova Jugoslavija, živel maršal Stalin, živel maršal Tito! Porabje je jugoslovansko! Zahvaljujemo se rdeči armadi, da nas je rešila težkega madžarskega jarma. Zahvaljujemo se vsem Slovencem" (Mukič & M. Kozar, 1982, s. 25). Słowa te wyraźnie świadczą o nastrojach, które panowały wśród Słoweńców porabskich. Węgry kojarzyły się z ciemiężycielem, okupantem, a dążenia niepodległościowe związane były z Jugosławią.

Rozmowy pokojowe w sprawie przyszłej granicy między Węgrami i Jugosławią trwały do roku 1947. Ich wynik nie różnił się jednak od wyniku rozmów po I wojnie światowej. Także i po II wojnie światowej teren Porabja pozostał w Republice Węgierskiej, natomiast Prekmurje ponownie znalazło się w granicach Jugosławii. Na kończącym negocjacje Kongresie Paryskim nikt nie brał pod uwagę roszczeń Słoweńców porabskich, którzy w rezolucji skierowanej do Rady Frontu Wyzwolenia (słń. Izvršni Odbor Osvobodilne Fronte) i Rządu Narodowego Słowenii (słń. Narodna Vlada Slovenije) w dniu 3 czerwca 1945 roku postulowali: „Rabski Slovenci, zbrani na mitingu v Martinju dne 3 junija 1945 na temelju pravice narodov do samoodločbe in odcepitve, slovesno izvajamo, da hočemo živeti v demokratični federativni Jugoslaviji" (Mukič & M. Kozar, 1982, s. 25). Słowa te jednak w żaden sposób nie zmieniły sytuacji Porabja – potwierdziły, że głos decydujący należy w takich przypadkach do narodów większościowych.

Tuż po II wojnie światowej, 19 maja 1946 roku w mieście Baji zwołany został pierwszy Kongres Słowian Południowych na Węgrzech (słń. Prvi kongres južnih Slovanov na Madžarskem). Stawiło się na nim sześciu słoweńskich delegatów z Porabja. W lutym następnego roku na kongresie w mieście Monošter wybrano przedstawicieli Antyfaszystowskiego Frontu Słowian (słń. Antifašistični Front Slovanov). W tym samym roku, 5 października Frontowi nadano nową nazwę Demokratyczne Stowarzyszenie Słowian Południowych na Węgrzech (słń. Demokratična zveza južnih Slovanov na Madžarskem), która przetrwała do dziś.

W 1948 roku, pod wpływem międzynarodowej polityki Rosji, która rozesłała do wszystkich krajów socjalistycznych informację o wykluczeniu Jugosławii z Kominformu, oskarżając ją o rewizjonizm, dozbrojono granicę między Węgrami a Jugosławią. Dotychczasowe dość częste kontakty między mieszkańcami Prekmurja a Porabja zostały ograniczone. Część ludności z Porabja przedostała się na tereny Jugosławii. Wśród licznej grupy, która opuściła Porabje, znaleźli się ludzie wykształceni, wiele osób związanych ze szkolnictwem. Wpłynęło to na obniżenie poziomu edukacji w szkołach porabskich. Sytuacja uległa zmianie dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku, po ociepleniu stosunków między obydwoma państwami.

Większość ziem na terenie Porabja po wojnie pozostawała w rękach prywatnych, co nie podobało się ówczesnej socjalistycznej władzy, dążącej do kolektywizacji i upaństwowienia tych obszarów. Z osiemdziesięciu pięciu rodzin porabskich, które

domagały się przyznania im ziemi, tylko dwadzieścia dziewięć otrzymało prawo własności. Jednak wygórowane podatki i obowiązkowe dostawy artykułów spożywczych powodowały ubożenie chłopstwa. W okresie do roku 1960 (podobnie jak podczas wojny do roku 1940) duża liczba przedstawicieli mniejszości słoweńskiej opuściła region, a część osób została zamknięta w obozach pracy w Hortobágy i Puszcie. Po roku 1953 wysiedlonym rodzinom zakazano powrotu do domów, nakazując im przymusowe osiedlenie się w odległości co najmniej osiemdziesięciu kilometrów od miejsc swojego wcześniejszego zamieszkania. Rozwinęła się w państwie siatka wywiadowcza kontrolująca obywateli, a przedstawiciele mniejszości słoweńskiej posiadający rodziny w Jugosławii byli inwigilowani.

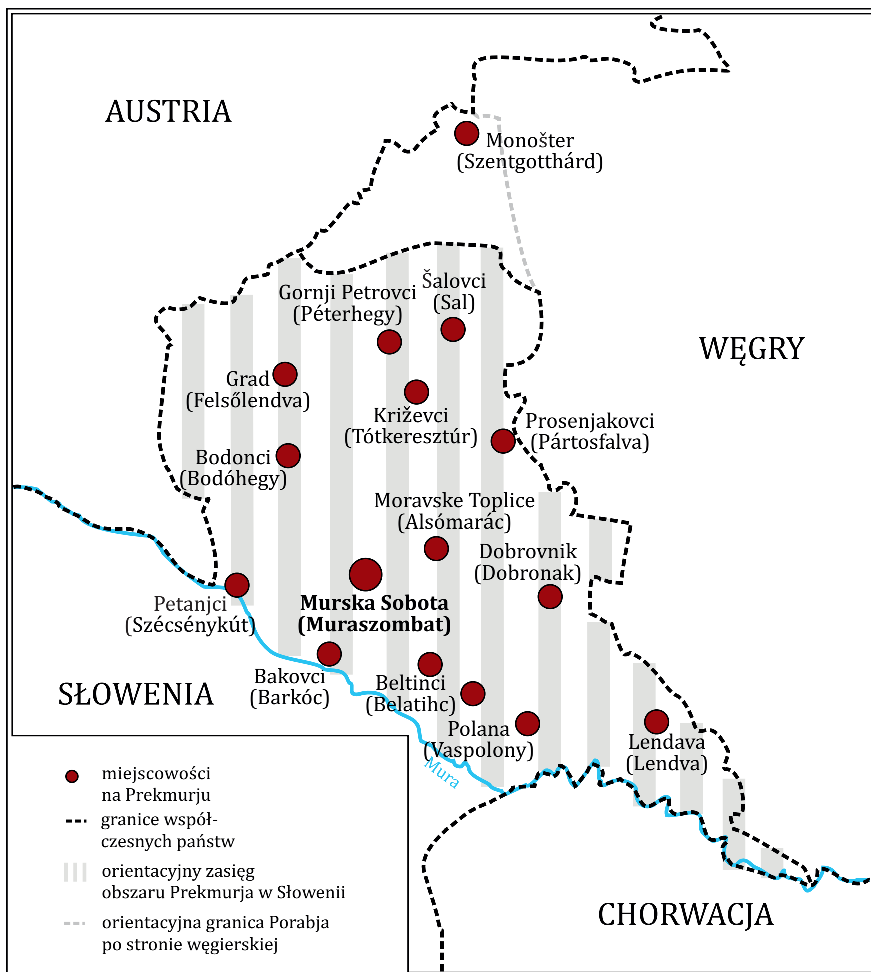
Po roku 1956 podjęto próby poprawienia stopy życiowej obywateli w oparciu o liberalizację polityki wewnętrznej, którą kierował sekretarz generalny Komitetu Centralnego Węgierskiej Partii Komunistycznej Janos Kadar. Poziom życia aż do połowy lat osiemdziesiątych poprawił się, mimo że gospodarka kraju była nadal słabo rozwinięta.

Po zmianie sytuacji politycznej w 1989 roku na Węgrzech wiele fabryk zostało przejętych przez prywatnych właścicieli. Prywatyzacja dotarła także na tereny Porabja, a część zatrudnionych Słoweńców straciła pracę. Pokojowo przeprowadzone zmiany w 1990 roku spowodowały przekształcenia w obrębie modelu życia mniejszości narodowych na Węgrzech, w tym mniejszości słoweńskiej na Porabju. W 1993 roku parlament węgierski postanowił, że mniejszości narodowe i grupy etniczne żyjące na Węgrzech muszą mieć zapewnione podstawowe prawa. Po wyborach roku 1998 Słoweńcy porabscy mogli utworzyć oddzielne samorządy w Szombathely, Mosonmagyaróvár i w Budapeszcie. Przystąpienie do Unii Europejskiej Słowenii i Węgier spowodowało pierwsze od traktatu w Trianon zniesienie granic między Prekmurjem i Porabjem, a postępująca przez niemal cały XX wiek dezintegracja tych dwóch regionów została obecnie zastąpiona działaniami na rzecz ich integracji.

Podsumowując rozważania dotyczące historycznego rozwoju Porabja, warto przytoczyć słowa Dušana Snoja, Konsula Republiki Słowenii w Monošterze w latach 2011–2015, który na łamach czasopisma „Porabje" stwierdził, że:

> „z vstopom Slovenije in Madžarske v Evropsko unijo smo dosegli nekaj, česar še ne razumemo. Nekaj, čemur bi rekli v fiziki kvantni preskok. Vsak dan pa razumemo nekoliko več, in če delamo v tej smeri – smer je prava – potem bomo dosegli razvoj Porabja. Ne v dveh-treh letih, morda se bo razvoj poznal že v enem letu" (dm, 2012).

Bijący z tych słów optymizm wyznacza kolejny etap w stosunkach słoweńsko-węgierskich, choć nie zamazuje dotychczasowej trudnej koegzystencji tych dwóch narodów.



Mapa 3. Prekmurje

2.3. Terytorialne rozmieszczenie mniejszości słoweńskiej na Porabju

Obszar zamieszkiwany przez Słoweńców porabskich nie jest rozczłonkowany, stanowi jednolite terytorium. Mniejszość słoweńska żyje poza granicami swojego państwa, czyli na terenie obcym. Wykorzystując metaforę językową, można przyrównać terytorium Słoweńców porabskich do półwyspu językowego: najdalej wysuniętego na północny wschód obszaru występowania języka słoweńskiego otoczonego morzem języka węgierskiego.

Na strukturę administracyjną Porabja składa się siedem wsi słoweńskich rozmieszczonych na dziewięćdziesięciu czterech kilometrach kwadratowych. Cały region leży w węgierskim komitacie Vas (słń. Železna županija), który zajmuje ponad trzysta tysięcy hektarów (333 610 ha). Zachodnia i południowo-zachodnia granica komitatu pokrywa się z granicami państwowymi Austrii i Słowenii; od południa graniczy on z komitatem Zala (słń. Zalska županija), od wschodu z komitatem Veszprem, na północy – z komitatem Györ-Moson-Sopron.

Komitat Vas liczy dwieście szesnaście miejscowości, głównie osad wiejskich. W całym regionie jedynie miasto Szombathely posiada prawa powiatowe (węgr. *megyei jogú város*), pozostałe jedenaście miast to tzw. miasta zwykłe (węgr. *város*). W komitacie znajduje się też jedna tzw. większa wieś (węgr. *nagyközség*) i dwieście trzy zwyczajne osady wiejskie (węgr. *község*)[20]. Wraz z sąsiednimi komitatami, Zala i Györ-Moson-Sopron, Vas stanowi jeden z większych obszarów agrarnych Węgier, a liczba wsi w porównaniu z innymi regionami węgierskimi jest tu największa – trzy komitaty liczą łącznie sześćset czternaście osad wiejskich.

W Republice Węgier funkcjonuje jedenaście słoweńskich samorządów lokalnych. Osiem samorządów działa na Porabju; trzy pozostałe obejmują trzy większe miasta Węgier: Budapeszt, Fejer i Györ. W całym komitacie Vas przeważa etnos węgierski. Słoweńcy stanowią większość jedynie w strukturach narodowościowych siedmiu wsi porabskich. Są to: Gornji Senik (Felsőszölnök), Dolnji Senik (Alsószölnök), Sakalovci (Szakonyfalu), Slovenska ves (Rábatótfalu), Števanovci (Apátistvánfalva), Verica-Ritkarovci (Kétvölgy), Andovci (Orfalu).

W mieście Monošter (węgr. Szentgotthárd), które liczy osiem tysięcy mieszkańców, żyje ponad sześciuset Słoweńców. Wokół miasta koncentruje się życie kulturalne, polityczne i gospodarcze mniejszości słoweńskiej.

Liczba Słoweńców zamieszkujących region Porabja to około trzy tysiące, natomiast cała mniejszość słoweńska na Węgrzech liczy około pięciu tysięcy osób. Podanie

[20] Dane pochodzą ze spisu Węgierskiego Urzędu Statystycznego z roku 2010 (Központi Statisztikai Hivatal, 2010). Spis z roku 2019 pokazuje, że w ciągu 9 lat doszło do zmian w sytuacji demograficznej (Központi Statisztikai Hivatal, 2019).

dokładnych liczb nie jest możliwe, ponieważ europejskie źródła różnią się w tym względzie między sobą. Żadna z wymienionych wsi zamieszkiwana przez mniejszość słoweńską na Porabju nie jest w pełni słoweńska. Według danych przytaczanych przez Jasminę Papić procentowy udział mniejszości słoweńskiej w poszczególnych wsiach przedstawia się następująco: Andovci 90,1%, Verica-Ritkarovci 81,4%, Gornji Senik 79,3%, Števanovci 77%. W pozostałych wsiach liczba ludności słoweńskiej nie przekracza 50% (Papić, 2006, s. 10). Zestawienie danych demograficznych z dwóch spisów przeprowadzonych w 2010 i w 2019 roku pokazuje częściową depopulację wsi w regionie, w tym tzw. wsi słoweńskich, choć liczba mieszkańców trzech wsi (Sakalovci, Števanovci i Andovci) nieznacznie wzrosła. W 2010 roku liczba wszystkich mieszkańców wyglądała następująco:

– Gornji Senik (Felsőszölnök) 570,
– Dolnji Senik (Alsószölnök) 377,
– Sakalovci (Szakonyfalu) 350,
– Slovenska ves (Rábatótfalu) 224,
– Števanovci (Apátistvánfalva) 359,
– Verica-Ritkarovci (Kétvölgy) 122,
– Andovci (Orfalu) 62.

W 2019 roku:

– Gornji Senik 565,
– Dolnji Senik 337,
– Sakalovci 357,
– Slovenska ves 202,
– Števanovci 380,
– Verica-Ritkarovci 86,
– Andovci 75.

Struktura wsi porabskich wpisuje się w ogólną strukturę wsi panońskiej. Wsie porabskie można podzielić na dwa typy (Papić, 2006, s. 10):

a) wielodrożnice (słń. *razložena naselja*), do którego typu zalicza się osady: Števanovci, Andovci, Verica-Ritkarovci i Gornji Senik, oraz
b) wsie o luźnej zabudowie (sł. *gručaste vasi*) – Dolnji Senik, Slovenska ves i Sakalovci.

O wsiach porabskich można powiedzieć, że są typowymi osadami chłopskimi: „Vse porabske vasi so čista kmetska naselja. Hiše so razpostavljene ob cesti in ulicah, ki izhajajo iz glavne vaške ceste. So odmaknjene druga od druge. Hiše gradijo v obliki pravega kota, da je okno na ulico" (Novak & Maučec, 1945, s. 8).

Miejscem, które jeszcze na przełomie wieków XIX i XX było skupiskiem słoweńskiej mniejszości narodowej na Porabju, była wieś Farkašovci. Pierwsze pisane wzmianki o niej pochodzą z 1350 roku. Osiedlali się tutaj głównie Słoweńcy z regionów Austrii (okręg Dobra) i centralnej części Prekmurja. Obecnie we wsi Farkašovci żyje jedynie kilka rodzin słoweńskich. Inną osadą wiejską, która zatraciła słoweński charakter, jest wieś Kradanovci. Od XIII wieku znajdowała się pod zwierzchnictwem zakonu cystersów, a jeszcze do połowy XX wieku żył tu znaczny odsetek Słoweńców porabskich. Do mniejszych wsi, w których doszło do zmiany etnodemograficznej struktury w przeciągu ostatnich kilkudziesięciu lat, należą: Čretnik, Lak, Mala ves, Renik, Telik, Trivdor, Trošče, Žormot. Wszystkie wymienione osady były zamieszkane przez ludność słoweńską. Obecnie pozostali tam już tylko nieliczni Słoweńcy. Większość osób opuściła swoje domy w poszukiwaniu pracy i przeniosła się do miast. Pozostała część zasymilowała się ze społecznością węgierską.

Zestawienie wymienionych powyżej danych z zaprezentowanymi tabelarycznie poniżej wynikami spisów sprzed I i II wojny światowej, czyli z okresu w miarę ustatkowanej sytuacji demograficznej na Porabju, pozwala zilustrować stabilność etniczno-językowej charakterystyki wsi porabskich w tamtym okresie (w którym w spisach ludności uwzględnione było jedynie kryterium językowe):

Nazwa wsi, miasta	**Osoby posługujące się językiem prekmurskim (*vendski*) [P] / niemieckim [N] / węgierskim [W]**											
	1890			**1900**			**1910**			**1921**		
	P	**N**	**W**	**P**	**N**	**W**	**P**	**N**	**W**	**P**	**N**	**W**
Dolnji Senik	444	164	10	425	264	34	435	270	4	423	273	8
Gornji Senik	1217	46	20	1340	42	16	1345	35	21	1311	31	16
Števanovci	528	4	14	573	2	21	532	3	9	501	1	34
Slovenska ves	684	37	5	841	14	15	994	31	3	973	16	24
Sakalovci	599	11	–	652	22	6	573	13	4	543	9	11
Ritkarovci	164	39	13	199	11	–	193	41	9	163	36	25
Andovci	330	8	2	287	8	7	342	5	6	311	5	21
Otkovci	276	2	3	353	6	5	292	3	4	263	1	26
Verice	205	1	1	216	1	4	211	2	3	202	2	13
Monošter	85	639	723	66	577	1400	101	653	1711	63	703	1710
Farkašovci	42	35	440	42	9	519	53	31	421	43	30	453
Žida	12	86	175	11	84	363	23	81	165	19	79	183

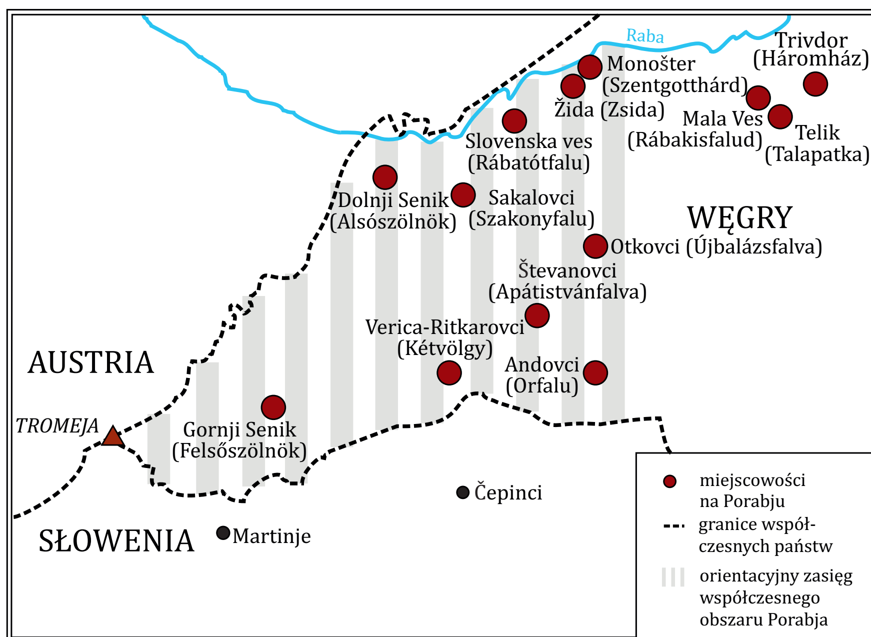
Źródło: Novak & Maučec, 1945

Od 1890 do 1921 roku obserwować można brak większych zmian w stukturze etnicznej poszczególnych wsi (określonej na podstawie używanego języka). Zauważalny jest nawet niewielki przyrost ludności słoweńskiej (Gornji Senik, Slovenska ves). Największe zmiany zaszły natomiast w mieście Monošter, w którym w okresie po I wojnie światowej widoczny jest znaczny przyrost ludności węgierskiej. O zmianie można też mówić w kontekście przełomu wieków XIX i XX oraz na początku XX wieku. Dane te, zestawione z informacjami o masowej emigracji z obszaru Porabja po 1899 roku (zob. np. Kuzmič, 1988), mogą dziwić, a wnioski wyciągane na ich podstawie powinny być formułowane z dużą dozą ostrożności. Spisy węgierskie z XIX wieku jako źródło opisu sytuacji mniejszości słoweńskiej w Prekmurju i Porabju nie mogą być traktowane bezkrytycznie. Przez niemal cały XIX wiek, do spisu z 1890 roku, Prekmurcy i Porabcy w ogóle nie byli w nich uwzględniani. O masowej emigracji z obszaru Porabja natomiast można z całą pewnością mówić dopiero po I wojnie światowej, kiedy znaczna część ludności słoweńskiej opuszczała ziemie porabskie. Obrazuje to poniższa tabela:

Ludzie deklarujący język prekmurski (*vendski*) w spisach powszechnych w USA w roku 1920 oraz 1930 (po pełnym przeprowadzeniu podziału Prekmurja między Królestwo SHS, Węgry i Austrię)

Region urodzenia (zadeklarowana przynależność państwowa miejsca urodzenia)	**1920**	**1930**	**Udział w liczbie emigrantów mówiących po prekmursku**	**Szacowana liczba mieszkańców regionu mówiących po prekmursku**	**Udział w liczbie mieszkańców całego Prekmurja mówiących po prekmursku**
Całe Prekmurje (1920: deklarujący Węgry; 1930: łączna liczba deklarujących Jugosławię, Węgry i Austrię)	1615	2027	100,0%	102 000	100,0%
Prekmurje po podziale (1930: deklarujący Jugosławię)	b.d.	1372	67,7%	93 000	91,2%
Porabje (1930: deklarujący Węgry)	b.d.	431	21,3%	7 000	6,9%
Burgenland (1930: deklarujący Austrię)	b.d.	116	5,7%	350	0,3%

Źródło: Bernat & Moll, 2011–2012



Mapa 4. Porabje

2.4. Charakterystyka demograficzna Słoweńców porabskich

W komitacie Vas żyje 259 364 mieszkańców, w tym w stolicy okręgu, mieście Szombathely – 79 438 mieszkańców. W Republice Węgierskiej od lat osiemdziesiątych XX wieku zauważalna jest depopulacja społeczeństwa. Wpływ na to mają zarówno procesy migracyjne, jak i ujemny przyrost naturalny, w tym znaczny spadek liczby urodzin na początku XX wieku. Zjawiska te potwierdzają dane z lat 1970–2005 przedstawione w poniższej tabeli:

Lata	Przyrost naturalny (dodatni/ujemny)	Narodzenia żywe	Zgony
1970–1979	400 251	1 683 953	1 283 702
1980–1989	-142 240	1 309 583	1 451 823
1990–2001	-372 862	1 222 922	1 595 784
2001–2005	-159 573	399 213	558 786

Źródło: Központi Statisztikai Hivatal, b.d. b

W komitacie Vas gęstość zaludnienia wynosi 79,4 mieszkańca na kilometr kwadratowy, co pozwala zaliczyć ten obszar do bardziej wyludnionych na Węgrzech. Liczebność poszczególnych grup wiekowych w komitacie przedstawia się następująco (dane pochodzą z 2011):

wiek	mężczyźni	kobiety	łącznie
0–4	5 566	5 260	10 826
5–9	6 016	5 570	11 586
10–14	6 125	5 834	11 986
15–19	7 793	7 360	15 153
20–24	7 538	6 824	14 362
25–29	7 624	7 077	14 701
30–34	10 117	9 612	19 729
35–39	10 985	10 307	21 292
40–44	9 615	9 359	18 974
45–49	8 323	8 114	16 437
50–54	8 751	9 221	17 972
55–59	10 342	11 266	21 608
60–64	8 453	9 581	18 034
65–69	6 031	7 736	13 767

70–74	4 453	6 716	11 169
75–79	2 926	5 543	8 469
80–84	1 925	4 300	6 225
85+	1 190	3 149	4 339
łącznie	123 800	132 829	256 629

Źródło: https://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tables/regional/18/18_1_1_2_1_en.xls

Najliczniejszą grupą jest więc tzw. średnia generacja. Ludność, która zamieszkuje w komitacie Vas, starzeje się, zauważalna jest też mała liczba dzieci, co potwierdza poprzednia tabela z przyrostem i liczbą narodzin. Jest to zjawisko typowe dla obszaru całych Węgier, a także innych krajów europejskich.

Młodzi ludzie opuszczają obszary wiejskie, przenoszą się do większych ośrodków miejskich poza regionem. Przyczyn tego upatrywać należy w czynnikach zewnętrznych. Najwięcej osób w regionie jest zatrudnionych w sektorze produkcyjnym. Inne popularne sektory to rolnictwo, transport i administracja. Jednakże brak perspektyw poprawy sytuacji życiowej na Porabju powoduje, że młodzież, szukając sposobu na życie, przenosi się do większych miast lub migruje za granicę. Jeszcze w XIX wieku i na początku wieku XX różne źródła podawały, że liczba Słoweńców mieszkających na Porabju przekracza pięć tysięcy. Podkreślano też, że nie wszyscy przedstawiciele mniejszości słoweńskiej chcieli przyznawać się do słoweńskiego pochodzenia: „po pristranskih podatkih madžarskega ljudskega štetja živi v rabskem ozemlju približno 5000 Slovencev, v resnici jih je pa okoli 8000" (Goriški, 1933, s. 98). Jeśli brać pod uwagę podaną liczbę (nawet przy zastrzeżeniu, że może być ona nieco zawyżona), to rzeczywiście wyludnienie Porabja w przeciągu jednego wieku było znaczne. Na początku XXI wieku liczba Słoweńców porabskich jest mniejsza niemal o połowę. Słowa napisane w 1933 roku pokazują jeszcze jeden problem dotykający region obecnie, ale i zauważalny już wcześniej, który można wytłumaczyć z punktu widzenia aksjologii. Chodzi o przypisywanie niskiego prestiżu przynależności do słoweńskiej grupy mniejszościowej na Porabju. Zjawisko to ma swoje korzenie w przeszłości, kiedy Porabje pozostawało częścią Prekmurja[21]. Utożsamianie się z grupą mniejszościową nie pociągało żadnych korzyści społecznych ani materialnych. Wręcz przeciwnie, mogło stać na przeszkodzie np. przy awansie społecznym. Dziś ten argument jest także często podnoszony przez młodych przedstawicieli mniejszości słoweńskiej, zwłaszcza w kontekście nauki języka słoweńskiego.

Na tym etapie można już wysunąć kilka wniosków dotyczących sytuacji językowej Słoweńców porabskich w świetle danych demograficznych. Przede wszystkim coraz

[21] Więcej na ten temat zob. Rozdział 3.

mniej osób deklarujących przynależność do mniejszości słoweńskiej pozostaje i mieszka w regionie, co powoduje, że maleje również liczba użytkowników słoweńszczyzny. Członkowie mniejszości słoweńskiej, przenosząc się do miast, w większości przestają używać języka słoweńskiego (gwar porabskich), zresztą nawet na obszarze Porabja nie pełni on funkcji kodu prymarnego wśród słoweńskiej mniejszości. Językiem ich codziennej komunikacji staje się język węgierski. Brak poczucia prestiżu z przynależności do grupy niejako potwierdza ten fakt. Jeśli proces depopulacji społeczeństwa słoweńskiego na Porabju nie ulegnie zahamowaniu – a obecna sytuacja w regionie nie wskazuje, by tak się stało – liczba użytkowników słoweńszczyzny zostanie znacznie ograniczona. Spowodować to może jeszcze większe zawężenie i zmarginalizowanie funkcjonowania języka słoweńskiego.

2.5. Podstawy tożsamości

Kategoria tożsamości w odniesieniu do Słoweńców porabskich jest kategorią złożoną, wymienić bowiem można kilka czynników, które kształtują ich zbiorową identyfikację. Przede wszystkim stanowią oni słoweńską mniejszość narodową (utożsamianą tutaj z grupą etniczną) i na tej płaszczyźnie identyfikują się z symbolami słoweńskości. Elementami więziotwórczymi w ramach tak rozumianej grupy są: a) świadomość wspólnoty ze Słoweńcami zamieszkującymi Republikę Słowenii (zachowanie wspólnych elementów szeroko pojmowanej kultury, symboli, znaków, wspólnych narracji); b) świadomość odrębności od społeczeństwa węgierskiego.

Słoweńcy porabscy, postrzegani jako grupa narodowa mieszkająca na terytorium węgierskim, kształtują swoją tożsamość na podstawie, jaką stanowią: a) określone, wydzielone w przestrzeni i we własnej świadomości zbiorowej terytorium; b) wspólnota grupowa, odrębność od ziem słoweńskich i spuścizny Słowian panońskich; a także c) język słoweński (gwary porabskie, mikrojęzyk literacki porabszczyzny, słoweński język literacki). To dzięki tym wszystkim elementom identyfikują się lokalnie. Na tej płaszczyźnie Słoweńcy porabscy konstytuują więc swoją tożsamość w oparciu o przesłanki historyczne i wspólną tradycję. Elementy te pod wpływem czynników zewnętrznych ulegały zmianie, co obrazują wycinki dyskursu tożsamościowego tej mniejszości. Przyjrzyjmy się w tym miejscu kilku przykładom wyekscerpowanym ze źródeł pisanych związanych z istotnymi wydarzeniami z historii regionu:

1. Živelo slovensko Porabje, živela nova <u>Jugoslavija</u> […] Porabje je <u>Jugoslovansko</u>! (Mukič & M. Kozar, 1982, s. 25).

2. Mi <u>Rabski Slovenci</u>, zbrani na mitingu […] slovesno izvajamo, da hočemo živeti v demokratični federativni <u>Jugoslaviji</u> (Mukič & M. Kozar, 1982, s. 25).

3. Prekmurski živelj je bil tisoč let v Ogrski odrezan od glavnine slovenskega naroda pod nemško oblastjo, v novejšem času pa je bil prekmurski etnični prostor razdeljen na Porabje na Madžarskem, na radgonski kot v Avstriji in na samo Prekmurje („Delo", 2003[22]).

4. Z vstopom Slovenije in Madžarske v Evropsko unijo smo dosegli nekaj, česar še ne razumemo. Nekaj, čemur bi rekli v fiziki kvantni preskok. Vsak dan pa razumemo nekoliko več, in če delamo v tej smeri – smer je prava – potem bomo dosegli razvoj Porabja. Ne v dveh-treh letih, morda se bo razvoj poznal že v enem letu (Sukič, 2012b, s. 1).

5. Peta cona bo imela sedež v Celovcu in bo obsegala Koroško (brez slovenskega dela), šesta pa v Gradcu in bo zajemala Štajersko (seveda brez slovenskega dela). Za sedmo gospodarsko cono pa so poslanci razglasili Porabje. Najbolj navdušen je bil po seji poslanec Zmago Jelinčič: *Vsem državam, ki nas obkrožajo, tako sporočamo, da tujega nočemo, svojega ne damo* („Delo", 2003).

W powyższych przykładach widać zmienność punktów odniesienia i podstaw kształtowania identyfikacji Słoweńców porabskich jako grupy mniejszościowej. Kontekstowo autorzy fragmentów odwołują się do istotnych wydarzeń, jak II wojna światowa, powstanie i rozpad Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, przystąpienie Słowenii i Węgier do Unii Europejskiej, współpraca ponad regionami, tworzenie się mikroregionów Europy. Wykorzystywane są takie symbole (pojęcia), jak *Jugoslavija*, *Slovenija*, *Slovenci*, *Evropska zveza*, *Prekmurje*, *Porabje*.

Przedstawiciele mniejszości słoweńskiej często w swych wyborach odwołują się do różnych składników tożsamościowych jednocześnie, na płaszczyźnie zarówno jednostkowej, jak i grupowej.

Jednym z podstawowych wyróżników kulturowych tożsamości na obszarze Słowiańszczyzny jest język (pojmowany szeroko, jako jeden z wyznaczników kultury). Wśród Słoweńców porabskich to właśnie język przez lata odgrywał ważną rolę w kształtowaniu tożsamości lokalnej, która fundowana była na opozycji my : oni oraz centrum : peryferia na płaszczyźnie słoweńsko-słoweńskiej i my : oni na gruncie słoweńsko-węgierskim. Podstawą dwóch opozycji słoweńsko-słoweńskich: my : oni i centrum : peryferia, sięgających swymi korzeniami XVII wieku[23], stały się dwa warianty literackie języka słoweńskiego: wariant wschodniosłoweński (literacki język prekmurski) i wariant centralnosłoweński.

Dyferencjacja językowa regionu silnie uwypukliła się w latach trzydziestych XX wieku, kiedy doszło do konfliku między zwolennikami ujednolicenia języka, wprowadzenia na obszarze całego Prekmurja i Porabja normy centralnosłoweńskiej – która

---

[22] Przykłady pochodzące z gazety słoweńskiej „Delo" wyekscerpowano za pomocą korpusu *Nova beseda* (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).

[23] Podział taki wynika z dyferencji ziem słoweńskich na obszar alpejski i panoński, sięga więc czasów pierwszych migracji plemion słowiańskich na południe (por. Jesenšek, 2018; Zawistowska, 2014).

obowiązywała w Krainie – i podporządkowania jej dotychczas tam stosowanego języka prekmurskiego a adwersarzami takiej unifikacji. Spór ten w historii słoweńskiej nazwany został prekmurską wojną językową (słń. *prekmurska jezikovna vojna*). Zapoczątkował ją Jožef Klekl, który ostro przeciwstawiał się próbom ujednolicenia języka, podjętym przez uczniów i studentów prekmurskich, i unifikacji wschodniosłoweńskiej normy literackiej z normą centralnosłoweńską. Pisał:

> Večkrat čüjemo ogovarjati, zakaj pišemo naše narečje i zakaj ne književno slovenščino? V svojem odgovori ščem navesti vse razloge, šteri ne samo ka dovoljavajo, nego naravnost zapovedavajo naše narečje. […] 1. Mi inteligenti, ki smo vse sile napnoli, da bi se kemprle navčili književne slovenščine priznavamo, da nesmo se je mogli ešče v popolnosti, čeprav čtemo vsaki den dosta v njej. Naš prosti odrašeni narod, ki neje meo slovenski šol i ki nema prilike, da se vči književne slovenščine, jo zato tem menje more znati. Naše starejše lüdsvto v 10 letaj nese je moglo navčiti književne slovenščine i se je tüdi ne bode moglo zavolo visikih let. Za te narod, šteri ga je pa največ zato se mora tak dugo v našem narečji pisati, dokeč de živo. […] 2. Prek meje i v Ameriki mamo na desetjezere našega naroda, šteri nikak ne razmi književne slovenščine i tüdi prilike nema, da bi se jo navčo. Tomi narodi pisati v jeziki, šterogo ne razmi te, kda nema nikšega drügoga čtenja, kak samo naše, bi pomenilo narodno smrt povzročiti. Što vüpa to odgovornost na sebe vzeti?! […] 3. Naš jezik je jako bogat. Jezikoslovci se njemi divijo, čüdivajo. Če mi brez toga, ka bi to bogastvo spravili v književni jezik našega zanemarimo, najvekšo škodo napravimo ravno književnomi. […] 4. Naše narečje je most med književnov slovenščinov i srbohrvaščinov. Če ga ne bi bilo, bi se morao zgraditi. V vsakoj šoli se vči srbohrvaščina i celo je že veliki broj tiste slovenske inteligence, čeprav je zazdaj ešče v menjšini, štera zahteva za uradni jezik v našoj banovini srbohrvaščino mesto dozdajšnje slovenščine. […] 5. Ešče eden jako veliki razlog guči za naše narečje. Te je v modrosti. Nespametno bi bilo brez vsega prehoda tisto vpelati, ka narod nešče. Prehod mora biti v vsakoj reči, v jezeroletnoj navadi štobole. Jako izobražen slovenski dostojanstvenik mi je pravo, ka je tak najpametnej, kak delamo: »Će bi vi naednok vpelali notri književno slovenščino, bi to rodilo odpor, zdaj pa, da tak pomali včite, narod na književno sloven[šč]ino, občuvate mir i narod se li vči na njo«. […] Zaklüčim s tem, da ovadim svoj stari namen. Gda sem začeo delati za zjedinjenje našega jezika z književnov slovenščinov, sem si zračunao, da to *prle ne bo mogoče, kak gda zraste gor edno pokolenje, najmre za 25 let*. Tak bi mojem mišlenji ešče najmenje dobrih 10 let mogli največ ešče v našem narečji pisati (Klekl, 1932, s. 1).

Stanowisko podobne do tego, jakie wyraził Klekl na łamach prasy, zajmowali duchowni ewangeliccy i katoliccy w Prekmurju. Zwolennicy asymilacji języka, do których należał m.in. Miško Kranjec, głosili tak rygorystyczne postulaty, jak całkowity zakaz używania języka prekmurskiego w piśmie i mowie. Jednakże spór o język w Prekmurju nie był długotrwały, a jego kres przypada na koniec II wojny światowej. Całkowity

zakaz używania języka zarówno prekmurskiego, jak i słoweńskiego (literackiego) w państwie węgierskim został wprowadzony przez węgierską partię komunistyczną.

Dziś językiem powszechnie akceptowanym i dominującym na terenie całej Słowenii jest słoweński język literacki (we współczesnej, powszechnej słoweńskiej terminologii język standardowy), który konstytuował się w części alpejskiej. Współczesny literacki mikrojęzyk porabski, stanowiący ponadgwarowy wariant językowy oparty na cechach językowych gwar porabskich, ma w XXI wieku ograniczoną funkcjonalność i liczbę użytkowników. Rozdział Porabja od Prekmurja po I wojnie światowej spowodował, że do literackiej prekmurszczyzny opartej na gwarach prekmurskich przenikały elementy centralnosłoweńskie, natomiast mikrojęzyk porabski, odizolowany do ziem słoweńskich, wchodził w kontakt z językiem węgierskim (por. Perger, 2009, s. 343).

Spór o język był świadectwem różnic narosłych w postawach Słoweńców prekmurskich (w tym i porabskich) wobec roli języka jako narzędzia identyfikacji. Grupa, która identyfikowała się z narodem słoweńskim, głosiła postulaty unifikacji i wprowadzenia na wszystkich ziemiach słoweńskich jednego wariantu języka słoweńskiego, normy centralnosłoweńskiej. Zwolennicy zachowania odrębności pragnęli pozostać przy języku prekmurskim, który stanowił dla nich element identyfikacji lokalnej. W swoich uzasadnieniach odwoływali się do integrującej funkcji języka. W tym rozumieniu prekmurszczyzna miała łączyć sprzeciwiających się wyłącznej przynależności Słoweńców do obszaru alpejskiego, związanego z językiem słoweńskim Krainy i terytorium panońskim, które ze względu na wspólną historię łączyły silne więzi z ludnością chorwacką w opozycji do pozostałych ziem słoweńskich. To kryteria językowe i geograficzne były podstawą funkcjonowania w świadomości Słoweńców prekmurskich i Słoweńców porabskich (już po rozdzieleniu Prekmurja i Porabja) opozycji centrum : peryferia. Pojęcie „centrum" utożsamiane było z centralnym obszarem Słowenii, „peryferia" – z regionem Porabja.

Odmienny charakter ma opozycja my : oni fundowana na płaszczyźnie słoweńsko-węgierskiej. Z jednej strony w ujęciu diachronicznym wyznaczał ją literacki język prekmurski oraz dialekt prekmurski i gwary porabskie, z drugiej zaś, zwłaszcza obecnie, przejawia się w manifestowaniu słoweńskich symboli narodowych, w tym państwowych, jak: flaga, godło czy hymn. Manifestowanie tych atrybutów widoczne jest dobrze podczas świąt państwowych kultywowanych na Porabju, m.in. słoweńskiego święta kultury na Porabju przypadającego na dzień ósmego lutego (tzw. Prešernov dan).

Można więc powiedzieć, że opozycje słoweńsko-słoweńskie konstytuują tożsamość lokalną. Nie stanowią natomiast podstawy identyfikacji narodowej, którą wyznacza opozycja słoweńsko-węgierska, pełniąca także funkcję podstawy identyfikacji lokalnej w oparciu o opozycję my (Słoweńcy porabscy) : oni (Węgrzy). Identyfikacja jest tu więc wielopłaszczyznowa, a jej interpretacja – skomplikowana.

Współczesne badania wykazują, że coraz częściej język jako czynnik tożsamościowotwórczy przestaje odgrywać znaczącą rolę wśród Słoweńców porabskich, a jego funkcje przejmują takie elementy, jak dopełnianie obrzędów, wzajemne spotkania czy kultywowanie słoweńskich (także regionalnych porabskich) tradycji (Fujs, 2000, ss. 204–217).

Potwierdzeniem tej sytuacji mogą być dane pochodzące z roku 2001 zawarte w tabeli, w której dokonano konfiguracji dwóch czynników: językowego (w jakim zakresie język słoweński jest używany w kontaktach z najbliższymi) i psychologicznego (znajomość słoweńskich wartości kulturowych i społecznych oraz deklarowana przynależność narodowa):

Język słoweński używany w kontaktach z najbliższymi			**Znajomość wartości kulturowych i tradycji społeczności słoweńskiej**			**Deklarowana przynależność do słoweńskiej grupy narodowej/etnicznej**		
wszyscy	**mężczyźni**	**kobiety**	**wszyscy**	**mężczyźni**	**kobiety**	**wszyscy**	**mężczyźni**	**kobiety**
3108	1417	1691	3429	1559	1870	4832	2203	2629

Źródło: Központi Statisztikai Hivatal, b.d. a

Analiza powyższych zmiennych pozwala stwierdzić, że Słoweńcy porabscy większą wagę przywiązują do atrybutów kulturowych i tradycji wspólnotowych, takich jak poczucie więzi z krajem ojczystym – czyli czynnika psychologicznego – niż do używanego języka, którym – w sferze prywatnej – posługuje się mniej osób, niż jest przedstawicieli mniejszości deklarujących narodowość słoweńską.

Na tej podstawie można wnioskować, że czynnik językowy wśród mniejszości słoweńskiej na Węgrzech może powoli przestawać pełnić funkcję tożsamościowotwórczą. Prowadzi to do ograniczania roli języka w tej grupie. W planie historycznym widać znaczny spadek liczby osób, które deklarują, że słoweński jest ich językiem ojczystym:

Rok spisu	**Liczba osób deklarujących języki słoweński jako ojczysty w komitacie Vas**
1930	4 742
1970	2 933
1980	2 764
1990	2 252
2001	1 762
2011	1 392

Źródło: https://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tables/regional/18/18_1_1_6_1_en.xls

Liczba ta na przestrzeni ośmiu dekad spadła ponadtrzykrotnie. Przyczyn wycofywania się języka słoweńskiego (gwar porabskich, odmiany ogólnonarodowej, mikrojęzyka literackiego) z roli czynnika dominującego w procesie kształtowania świadomości zbiorowej Słoweńców porabskich upatrywać należy w działaniach rządu węgierskiego i restrykcyjnej polityce polegającej na eliminowaniu słoweńszczyzny z przestrzeni komunikacyjnej na Porabju na rzecz języka węgierskiego. Proces ten zapoczątkowany został już w XIX wieku. Madziaryzacja, która objęła swoim zasięgiem cały obszar Korony św. Stefana, nasiliła się szczególnie w okresie powstania dualistycznej Monarchii Austro-Węgierskiej w 1867 roku. W rok po ogłoszeniu dualizmu państwowego władze węgierskie wydały dekret, na mocy którego język węgierski stał się językiem urzędowym i językiem szkolnictwa wyższego, a od roku 1879 obowiązkowym przedmiotem w szkołach niewęgierskich. Zmiany te spowodowały, że przed I wojną światową język słoweński używany był jedynie w domach porabskich zamieszkałych przez mniejszość słoweńską, w kościele na Porabju i w bardzo wąskim zakresie w kilku szkołach.

Konsekwentnie prowadzona polityka skierowana przeciwko wszystkim mniejszościom na Węgrzech doprowadziła także do madziaryzacji większości nazw miejscowych w Prekmurju. Informacji na ten temat dostarczają spisy parafii w Szombathely z lat 1882 i 1889. W pierwszym dokumencie znaczną część nazw stanowią jeszcze słowiańskie nazwy własne, natomiast w spisie drugim, późniejszym o siedem lat, wszystkie toponimy zostały zapisane już w języku węgierskim (Fujs, 2000, s. 212). Podobnie w węgierskiej postaci były notowane w dokumentach imiona i nazwiska Słoweńców prekmurskich. Pomimo tych działań Słoweńcy prekmurscy i porabscy nie zatracili wówczas, jak się wydaje, świadomości językowej i poczucia swojej odrębności jako grupy.

Już pod koniec XIX wieku duchowni katoliccy związani z tym regionem mogli pisać książki w języku prekmurskim. Byli to księża zebrani wokół Franca Ivanocyego, którzy odegrali znaczącą rolę w podtrzymaniu świadomości językowej wśród mniejszości słoweńskiej na Węgrzech. To głównie dzięki ich działalności język słoweński (w wariancie wschodniosłoweńskim) przetrwał na Porabju, a wraz z nim jeden z głównych w tamtym okresie atrybutów identyfikacji zbiorowej Słoweńców porabskich.

Skomplikowaną sytuację obrazuje stosunek porabskiej mniejszości do języka standardowego i gwar porabskich oraz relacja między obydwoma kodami. Kiedy po I wojnie światowej w szkołach porabskich zaczęto nauczać literackiej odmiany języka słoweńskiego, zakazując używania gwar porabskich podczas zajęć, działania te spotkały się z silnym oporem mniejszości słoweńskiej. Wariant literacki (standardowy) Słoweńcy porabscy postrzegali jako obcy kod językowy. Stan taki dobrze obrazują następujące słowa odnoszące się do ówczesnej sytuacji: „Slovenci s slovenskim, vsaj pogovornim, če že ne knjižnim jezikom smo postali tako, da nam je šola odvzela

narečje in domačo, lokalno in pokrajinsko pripadnost ter nas asimilirala v Slovence s skupnim slovenskim jezikom" (Vinko Oślak, *Šolanje za asimilacijo*, „Delo", 29.04.2002, cyt. za: Perger, 2009, s. 348). Dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku gwary zaczęły być także powszechnie stosowane w szkolnictwie mniejszościowym języka słoweńskiego na Węgrzech (Perger, 2009, s. 344).

Część badaczy zauważa, że wydarzenia po II wojnie światowej, kiedy Porabje stanowiło obszar nadzorowany przez wojsko, odizolowany od ziem zarówno węgierskich, jak i jugosłowiańskich, wpłynęły pozytywnie na zachowanie się wyraźnych cech gwarowych na Porabju (Zorko, 2005, 2009; Perger 2009). Izolacja miała jednak wpływ także na pogłębianie się różnic między Słoweńcami zamieszkującymi Republikę Słowenii a słoweńską mniejszością Porabja. Interesujace spostrzeżenie poczyniła Metka Fujs, która stwierdziła, że Słoweńcy porabscy wykazują niekiedy bliższe podobieństwo w stylu życia i mentalności do Węgrów lub Austriaków z Porabja niż do innych Słoweńców mieszkających w Republice Słowenii (Fujs, 2000, s. 204). Według niej pomiędzy dwoma słoweńskimi kręgami kulturowymi – panońskim i alpejskim – występują znaczne różnice cywilizacyjne.

Jednym z czynników zewnętrznych, który wykorzystywany był przy tworzeniu odrębności Słoweńców porabskich (także wszystkich Słoweńców prekmurskich) przez władze węgierskie była tzw. teoria wendyjska (por. Nećak Lük, 1996). Opierała się ona na przesłankach, według których Słoweńcy z Prekmurja i Porabja są potomkami Wenedów, jednego z plemion celtyckich zamieszkujących obszar Panonii w czasach rzymskich. W nauce istnieje szereg kontrowersji dotyczących pochodzenia Wenedów. Jedni widzą w nich lud celtycki, inni zaś lud słowiański – przodków Słowian zachodnich z kolebką na ziemiach polskich. Teoria wendyjskiego pochodzenia Słoweńców prekmurskich powstała w połowie XIX wieku i od początku wykorzystywana była przez władze węgierskie jako instrument polityczny. Starano się przekonać tę mniejszość słoweńską, że ich mowa nie jest odmianą języka słoweńskiego, a stanowi jedynie pozostałość starego języka słowiańskiego. Uzasadnienia tej tezy szukano w badaniach leksykalnych, wskazując znaczną liczbę zapożyczeń z języka niemieckiego. Próbowano także doszukiwać się typowych cech celtyckich w prekmurszczyźnie. Teorię tę promował również Jožef Košič, który przy akceptacji władzy węgierskiej mógł prowadzić badania językowe i entograficzne poświęcone narodowej odrębności Słoweńców prekmurskich, za co był krytykowany m.in. przez zwolennika iliryzmu Stanko Vraza, dążącego do zjednoczenia Słowian południowych.

Precyzyjne określenie tożsamości etnicznej Słoweńców porabskich w świetle dotychczasowych badań stanowi złożone zadanie. Badania przeprowadzone przez Albinę Nećak Lük w ramach projektu „Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru" (Nećak Lük, 1993, ss. 65–75) – który obejmował swym zasięgiem wszystkie ziemie zamieszkane przez Słoweńców, także poza granicami Republiki Słowenii, a na

Porabju dotyczył ludności miejskiej miasta Monošter – skłoniły autorkę do wniosku, że na Porabju doszło do przewartościowania pojęcia etniczności w kontekście przemian związanych z nowoczesnością. Można zauważyć, że w procesie kształtowania się tożsamości Słoweńców porabskich usuwają się na dalszy plan powiązania geograficzne i język, a wysuwają się na plan pierwszy współpraca jako forma interakcji grupowej opartej na podobieństwach i wspólnych elementach grupy w planie zarówno historycznym, jak i współczesnym. Taka tożsamość kształtuje się w oparciu o historyczne uwarunkowania i różnice we wspólnej przestrzeni narodowej, w której żyje ze sobą kilka różnych grup narodowych (Nećak Lük, 1993, s. 66). W tym kontekście – rozpatrując współczesny model etniczności (tożsamości etnicznej) jako kategorii dynamicznej – możemy mówić o transmisji treści zarówno kulturowych, jak i językowych na obszarze Porabja. W miejscu, gdzie krzyżują się kultury i różne etnosy, mamy do czynienia ze powstawaniem swoistej nowej tożsamości etnicznej o charakterze wielopłaszczyznowym, ze szczególnym uwzględnieniem poziomu lokalnego. Jest to widoczne nie tylko na Porabju, ale wszędzie tam, gdzie tworzą się mikroregiony europejskie:

> Za stari tip etničnosti je bila jezikovna lojalnost velikega pomena. V novih razmerah postajajo jezikovni simboli nekaj drugega […] Pripadniki drugorodnih skupnosti razvijajo nove sporazumevalne strategije, ki so zasnovane na sprejemanju novih vrednot. Te sporazumevalne strategije in konvencije pogosto niso vezane samo na en jezik, temveč jih posamezniki uporabljajo ne glede na to, ali govorijo v manjšinskem ali večinskem jeziku. Tudi tam, kjer jezik manjšine izginja, se vzpostavljajo nove diskurzivne konvencije, ki jih skupina prevzema pri rabi večinskega jezika (Nećak Lük, 1993, ss. 66–67).

Powstają nowe strategie komunikacyjne oparte na wielojęzyczności i wielokulturowości, w których identyfikacja narodowa (w przypadku Słoweńców porabskich – słoweńska) nie odgrywa dużego znaczenia, język słoweński nie stanowi zaś koniecznego środka komunikacji. W takim modelu kodem codziennego użytku coraz częściej staje się język węgierski, wybierany przez rosnącą liczbę osób.

Podsumowując rozważania dotyczące wieloaspektowego charakteru tożsamości Słoweńców porabskich, można wysunąć wniosek, że identyfikacja narodowa na Porabju ustępuje przede wszystkim identyfikacji lokalnej, opartej na przywiązaniu do zamieszkiwanego regionu, poprzez którą wyrażana jest także tożsamość etniczna (w rozumieniu szerszym niż narodowość), łącząca w sferze ideowej Słoweńców porabskich z innymi Słowianami panońskimi. Język zaś przestaje odgrywać rolę pierwszorzędną w kształtowaniu odrębności grupy. Przedstawiciele mniejszości słoweńskiej identyfikują się przede wszystkim na płaszczyźnie regionalnej, określając siebie jako członków lokalnej społeczności (por. Klemenčič, b.d.). Dostrzegalny jest spadek liczby osób, które deklarują swoją narodowość jako słoweńską. Dochodzi więc do

uaktywnienia opozycji lokalny : narodowy, wiążącej się ze współczesnym podziałem na terytorium peryferyjne i terytorialne centrum. W niedalekiej przyszłości może to spowodować zmianę etnonacjonalnej struktury mniejszości Słoweńców porabskich. W tej kwestii – podobnie zresztą, jak w przypadku języka oraz w relacjach z innymi słowiańskimi mniejszościami żyjącymi w Republice Węgier, które nie należą do łatwych – rząd węgierski pozostaje bierny.

Coraz częściej też przynależność do mniejszości słoweńskiej zarówno na Porabju, jak i na terenie całych Węgier zaczyna być z jednej strony kwestią wyboru jednostki, z drugiej strony taka jednostka zostaje uwikłana w skomplikowaną tożsamość wspólnotową, kształtowaną przez różnorodne czynniki.

2.6. Lojalność językowa i solidarność etniczna

O postawie Słoweńców porabskich wobec języka słoweńskiego można pisać w kilku płaszczyznach. Jedna płaszczyzna uwzględnia ich stosunek do gwar porabskich, inne natomiast pokazują relacje wobec porabskiego literackiego wariantu regionalnego, słoweńskiego języka ogólnonarodowego, a także innych języków, które używane są w regionie, przede wszystkim języka węgierskiego, będącego językiem większościowym. Gwary używane są w komunikacji prywatnej, nie są jednak kodem prymarnym dla tej sfery komunikacji – dominuje w niej język węgierski. W piśmiennictwie stosowany jest porabski mikrojęzyk literacki. Słoweński język standardowy używany jest przede wszystkim w piśmiennictwie i znacznie rzadziej w komunikacji oficjalnej.

Wspomniana we wcześniejszym podrozdziale prekmurska wojna językowa przetrwała w świadomości zbiorowej Słoweńców porabskich, przybierając formę mitotwórczą. Odmienne postawy wobec normy centralnosłoweńskiej – jej akceptacja lub odrzucenie na rzecz regionalnego wariantu ponadgwarowego – są także i dziś obecne na Porabju, choć w niewielkim zakresie. Sytuacja taka jest przede wszystkim rezultatem niskiego prestiżu wszystkich wariantów słoweńszczyzny wśród Słoweńców porabskich.

O podobnej sytuacji socjolingwistycznej można mówić w oparciu o badania dotyczące Łużycczyzny i wpływie języka niemieckiego na języki górno- i dolnołużycki (por. np. Dołowy-Rybińska, 2012, 2014; Lewaszkiewicz, 2014). Szereg podobieństw na wielu płaszczyznach egzystencji obydwu mniejszości skłaniać może do refleksji nad istotą mniejszości narodowych w ogóle.

Rozdział 3. Język Słoweńców porabskich

Określenie miejsca języka słoweńskiego w klasyfikacjach językoznawczych dokonuje się w oparciu o cechy strukturalne, geograficzne i historyczne. Dzięki temu możliwe jest przedstawienie jego dyferencjacji dialektalnej, z uwzględnieniem badań diachronicznych i synchronicznych. W dalszej części rozdziału wyjaśniam nazwę języka i nazwę jego nosicieli na podstawie badań etymologicznych i faktów historycznych oraz prezentuję wybrane zagadnienia dotyczące literatury porabskiej i porabskiego mikrojęzyka literackiego. Ich opis możliwy jest dzięki odwołaniu się do prekmurskiej tradycji piśmienniczej. Ostatnia część rozdziału poświęcona jest charakterystyce języka słoweńskiego na Porabju, czyli porabskiego mikrojęzyka literackiego jako ponadgwarowego konstruktu, w świetle wybranych typologii ekologicznych języków świata.

3.1. Miejsce języka słoweńskiego w klasyfikacjach językoznawczych

Język słoweński jest językiem naturalnym, co oznacza, że powstał w drodze historycznego rozwoju określonej grupy etnicznej lub narodowej. W klasyfikacji genetycznej języków należy do rodziny indoeuropejskiej, grupy języków słowiańskich i zachodniej podgrupy południowosłowiańskiej (Šekli, 2015).

W klasyfikacji strukturalnej słoweńszczyzna stanowi język średnio bogaty w fonemy. Akcent jest swobodny, ruchomy pod względem morfologicznym i toniczny. Ze względu na kryterium morfologiczne słoweński należy do języków fleksyjnych (syntetycznych). Charakteryzuje się szykiem zdania typu SVO, prezentującym składnię: podmiot-orzeczenie-dopełnienie.

Ze względu na kryterium geograficzne, uwzględniające terytorialną bliskość języków, język słoweński należy do ligi dunajskiej, do której zaliczają się także języki czeski, słowacki, węgierski, serbski i chorwacki. Liga językowa łączy języki zróżnicowane genetycznie, które poprzez wzajemne kontakty upodobniły się do siebie pod względem strukturalnym. Cechy dystynktywne ligi dunajskiej to m.in. akcent na pierwszej sylabie (występuje w językach czeskim i słowackim, mniej konsekwentnie w serbskim, chorwackim i słoweńskim) oraz brak redukcji samogłosek nieakcentowanych (redukcja występuje w języku słowackim i słoweńskim, prawdopodobnie pod wpływem języka niemieckiego). Języki ligi dunajskiej były wyeksponowane na

silny wpływ łaciny i od XVII wieku języka niemieckiego – co jest widoczne zwłaszcza w kulturze i nauce państw, w których te języki są używane (Majewicz, 1989, s. 174).

Język słoweński jest jednym z najbardziej zróżnicowanych języków Europy. Dzieli się na siedem zespołów dialektalnych: karyncki, przymorski, goreński, rovtarski, doleński, styryjski i panoński. Na każdy zespół składają się liczne dialekty i gwary. Jedną z przyczyn tak dużego zróżnicowania językowego stosunkowo małego – bo liczącego niewiele ponad dwadzieścia tysięcy kilometrów kwadratowych – obszaru Słowenii były warunki naturalne. Zwracali na to uwagę już Fran Ramovš i Tine Logar (Ramovš, 1931; Logar, 1975). Także Jože Toporišič pisze:

> Zemljepisne danosti so (bile) velika pogorja in druge značilnosti, npr. gozdovi, močvirja, ki otežujejo ali so oteževali človeški promet in s tem širjenje novosti, nastalih na enem področju. Zaradi tega se posamezna področja razvijajo neenotno in počasi nastajajo pranarečne in nato narečne in govorne skupnosti (Toporišič, 2000, s. 777).

Pierwsze naukowe próby podziału języka słoweńskiego na dialekty opierały się na badaniach terenowych, których celem było wytyczenie granic występowania poszczególnych zjawisk językowych. Badania takie przeprowadzili w XVIII wieku Jernej Kopitar i Fran Miklošič. Kopitar w 1808 roku podzielił obszar słoweński na dwie grupy dialektów, co stało się punktem wyjścia do dalszych klasyfikacji tworzonych przez innych językoznawców (Rigler, 1975, s. 28). Najistotniejszym podziałem dialektalnym na dwie części jest podział Mikloszicia, który wyróżnił pas wschodni z kontynuantami *ě* w długich sylabach w postaci *ei*, *e* i pas zachodni z kontynuantami *je*, *i* (Rigler, 1975, s. 28). W 1841 roku Izmail Sreznjevski opublikował mapę dialektalną języka słoweńskiego, na której wyróżnił osiemnaście dialektów. Terytorium Prekmurja podzielił na dwa obszary: drawo-murski (*dravo-murski*) i węgiersko-styryjski (*ogrsko-štajerski*). Gwary porabskie znalazły się w grupie drawo-murskiej. W swoich późniejszych pracach Sreznjevski zredukował liczbę dialektów do ośmiu, wyróżniając następujące zespoły dialektalne: goreński, doleński, wenecki, rezjański, zilski, podjuński, styryjski i węgiersko-słoweński (Ramovš, 1931, s. 11). W 1842 roku Pavel Šafarik w książce *Slovanský národopis* wymieniał siedem słoweńskich dialektów, wśród których wyróżniał na północno-wschodnich ziemiach słoweńskich dialekt ogrski (węgierski). Następnie w roku 1873 Maks Pleteršnik, przejmując klasyfikację Šafarika, w książce *Slovanstvo* dialekt ogrski nazwał dialektem panońskim (Rigler, 1975, s. 30).

Te pierwsze próby klasyfikacji dialektów słoweńskich bliższe były, jak zauważa Rigler, spisom izoglos niż klasyfikacjom dialektologicznym (Riegler, 1975, s. 28).

Pełen, kompleksowy opis dialektów słoweńskich zawdzięcza słowenistyka dopiero osobie Frana Ramovša. Ten słoweński dialektolog wyróżnił siedem podstawowych zespołów dialektalnych (słń. *dialektične skupine*), w obrębie których wydzielił

dialekty (słń. *dialekte*) i gwary (słń. *govori*). W zespole (grupie) dialektów panońskich wymienił pięć dialektów: gorycki (słń. *goričko narečje*), prleszki (słń. *prleško narečje*), prekmurski (słń. *prekmursko narečje*), haloszki (słń. *haloško narečje*) i srediszczański (słń. *središčansko narečje*). O dialekcie prekmurskim pisał:

> Prekmurski dialekt zavzema slovensko jezikovno ozemlje onstran Mure: razlikujemo v njem tri govore: 1. severnega v krajih ob Rabi in gornji Lendavi; prebivalci teh krajev se zovejo Bomecťe (ob Rabi) in Bakarďe (ob Lendavi); 2. osrednjega v pasu Cankova-Murska Sobota in na vzhodu odtod; prebivalci zapadnega dela so Rovenci, vzhodnega pa Goričani; 3. južnega ob Muri pod Mursko Soboto; to so Dolinci (Ramovš, 1931, s. 15).

Powyższe spostrzeżenia Ramovš przejął z opisu gwary wsi Cankova Avgusta Pavla w pracy *A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana* (Budapest 1909) (zob. Jakop, 2017). Badania Frana Ramovša były pierwszymi przeprowadzonymi z tak wielką dokładnością na materiale języka słoweńskiego. Dzięki uwzględnieniu w swoich pracach szeregu izoglos przypisanych poszczególnym słoweńskim cechom językowym Ramovš stworzył szczegółową mapę dialektów słoweńskich. Współczesne badania dialektologiczne w Słowenii kontynuowane przez Jakoba Riglera i Tine Logara spowodowały, że niektóre zapisane przez Ramovša granice dialektalne zostały zmienione. Wiele poprawek dokumentują dwie części pierwszego tomu *Slovenskega lingvističnega atlasa* (SLA 1.1 [Škofic, 2011a] i SLA 1.2 [Škofic, 2011b]). Nie umniejsza to jednak dokonań słoweńskiego badacza w zakresie systematyzacji całego językowego obszaru ziem słoweńskich.

Kolejna mapa dialektalna Słowenii, na której uwzględniono osiem podstawowych zespołów dialektalnych: karyncki, przymorski, rovtarski, goreński, doleński, styryjski i panoński, została nakreślona dopiero w 1983 roku.

Osobnym zagadnieniem jest próba przedstawienia klasyfikacjach lingwistycznych porabskiego mikrojęzyka literackiego, który – jako język literacki i ponadgwarowa norma regionalna mniejszości słoweńskiej na Porabju – funkcjonuje od XVIII wieku. Aleksander Duliczenko w swojej klasyfikacji słowiańskich mikrojęzyków literackich wydzielił język prekmursko-słoweński, który przypisał grupie języków peryferyjnych lub regionalnych (Dulichenko, 2003, s. 35). Matej Šekli, wykorzystując teorię Duliczenki, określił współczesny język Słoweńców porabskich jako porabski mikrojęzyk literacki (Šekli, 2018).

W typologii języków słowiańskich, która ukazała się w *Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens: Band 10. Lexicon der Sprachen des europäischen Ostens*, zawierającej czterdzieści języków słowiańskich, mimo że wymienione są takie języki, jak m.in. egejsko-macedoński, banacko-bułgarski, burgolandzko-chorwacki, czakawski, kajkawski czy kaszubski – język prekmurski nie został uwzględniony (Lubaś, 2003). Wyróżnia go natomiast Bojana Todorović, autorka rozdziału o literackim języku

słoweńskim w publikacji *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny,* nazywając go regionalnym językiem literackim (Todorović, 2011, s. 337).

3.2. Nazwa języka i jego nosicieli

Nazwa języka i jego nosicieli jest nazwą rodzimą, umotywowaną i może być wyjaśniona etymologicznie. Zagadnienie kształtowania się takich pojęć, jak: *Slovenec* i *slovenski* poruszył już w pierwszej połowie XX wieku Jan Niecisław Baudouin de Courtenay, zwracając uwagę na chwiejność nazw regionalnych i ich rozmaite użycie: „Zamiast Krajnców, Sztajerców, Koroszców, Goriczan itp. zjawili się Slovenci jedynie dzięki piśmiennictwu, szkole i uświadomieniu polityczno-narodowemu" (Baudouin de Courtenay, 1929, s. 379).

Po raz pierwszy określenie *Slovenec* zostało użyte przez Primoža Trubara w *Katechizmie* z 1550 roku, będącym pierwszą drukowaną książką słoweńską[24]. Jego znaczenie pod koniec średniowiecza i w okresach późniejszych było najprawdopodobniej szersze niż to, które funkcjonuje obecnie. Mogło oznaczać albo wszystkich Słowian, albo też poszczególne grupy etniczne ówczesnych Słoweńców.

Słoweńcy porabscy i prekmurscy należeli do jednej grupy tzw. Słowian panońskich, którzy nazywani byli przez Węgrów egzoetnonimem *Tót*: „Porabskih Slovencev nikoder nihče ni ločil od ostalih prekmurskih Slovencev, tudi Madžari ne. Ti so rabili za nje vedno isto ime, kar tudi dokazuje slovenstvo našega Porabja" (Mukič & M. Kozar, 1982, s. 21).

Węgrzy używali wyrazu *Tót* na określenie wszystkich Słowian zamieszkujących monarchię węgierską. Z czasem jednak nazwą tą zaczęto określać jedynie tych Słowian, którzy nazywali siebie słownictwem pochodzącym od rdzenia **slav-*. Byli to Słowacy i Słoweńcy oraz niektóre grupy etniczne Chorwatów. Pod wpływem niemieckim utrwaliła się natomiast – również o charakterze egzoetnonimu – nazwa *Winde.*

Nazwa regionu, który zamieszkiwali Słoweńcy prekmurscy i porabscy, może być wyjaśniona przez odniesienie się do dawnych tekstów zachowanych na tym obszarze. Na przestrzeni dziejów Prekmurje miało kilka nazw, które warunkowane były sytuacją polityczną i kulturową. Już w wiekach XIII i XIV biskupów Prekmurja nazywano *plebanos vestros Transmuratos*, a region *Districtus Transmuranus* bądź *Districtus Transmurani* (Fujs, 2004, s. 52). Słoweńskie nazwy określające Prekmurje to: pierwsza słowiańska nazwa *Slovenska okroglina*, której użył w roku 1780 Mikloš Küzmič – choć w kontaktach z Węgrami posługiwał się pojęciem *Vandalija* – oraz *Slovenska krajina*, która pojawia się w XIX wieku u Jožefa Košiča (Fujs, 1995, s. 205).

---

[24] Więcej o genezie i historii nazw: „Słoweniec", „słoweński" zob. także Kryzia, 2008, ss. 11–24.

Franc Temlin w liście do niemieckich pietystów z Halle w roku 1714 lub 1715 użył nazwy *Sklavonija*, pisząc:

> Kajti vsespoštovani gospodje, na moji rodni zemlji, ki je Sklavonija in živi na meji spodnje Ogrske proti zahodu, med Štajersko in Ogrsko in kjer se tudi neki del in okrožje Železne županije ponaša s tem imenom, je skupina ljudi nemajhna po številu, ki je predana po evangeličanski veri (cyt. za: Fujs, 1995, s. 205).

Z dokumentów zachowanych w biskupstwie w Györ pochodzą także dwie węgierskie historyczne nazwy Prekmurja: *Tótság* i *Districtus Tótság* zanotowane już w 1714 roku. Informacje o Słoweńcach węgierskich zostały opublikowane w roku 1828 w przeglądzie węgierskim „Tudományos Gyűjtemény". Autorem tekstu *A Magyar országi Vendus Tótokról*, który powstał już w 1824 roku, był Jože Košič (zob. Jesenšek, 2018, ss. 63–64). Słoweńcy porabscy sami siebie nazywali *rabski Slovenci* (z derywatem pierwszego taktu od nazwy rzeki Raba), później zaś *porabski Slovenci* (z derywatem drugiego taktu [*porabski*], oznaczającym całe dorzecze). Do czasu II wojny światowej w drukach słoweńskich dominowała nazwa pierwsza, natomiast po wojnie upowszechnił się drugi termin, który używany jest również obecnie. Ma on charakter endoetnonimu, stanowi grupę nominalną, której rzeczownik nazywa narodowość, a przymiotnik odmiejscowy precyzuje jego znaczenie pod względem miejsca zamieszkania.

Jeszcze w XIX wieku język prekmurski był nazywany w opozycji do centralnosłoweńskiego wariantu literackiego, który określany był jako język krański – językiem słoweńskim (*slovenski jezik*). W Prekmurju wykształciła się odrębna norma języka literackiego nazywana językiem prekmurskim (*prekmurski jezik*). Nazwa pochodząca od regionu jest dosłownym tłumaczeniem nazwy łacińskiej *Transmuranus*, czyli obszaru leżącego „za Murą", i upowszechniła się po 1919 roku[25].

Słoweńcy porabscy własną mowę nazywają natomiast *domanja rejč*, a nazwa „porabszczyzna" (słń. *porabščina*) stanowi termin nowy, którym określany jest kultywowany do tej pory literacki regionalny wariant dawnej prekmurszczyzny. Tę ostatnią nazwę można postrzegać jako uniwerbizm terminu analitycznego język porabski (słń. *porabski jezik*). Tego typu uniwerbizowane formacje w odniesieniu do nazw języków w słoweńskim systemie terminologicznym są powszechne w odróżnieniu od polskiego systemu terminologii językoznawczej, gdzie istnieją pewne ograniczenia

---

[25] Można więc spierać się z interpretacją historyczki Renaty Zawistowskiej, która pisze, że „patrząc od strony Węgier, po słoweńsku ten region Słowenii to Prekmurje lub Prekomurje (bo znajduje się przed Murą), natomiast patrząc od strony Lublany i Mariboru to Pomurje, bo leży za rzeką Murą" (Zawistowska, 2012, s. 49). *Prek* lub wariant *preko* w języku słoweńskim może wystąpić w funkcji przysłówka lub przyimka i wyraża położenie lub kierunek po drugiej stronie. Jego polskim ekwiwalentem jest przyimek *przez*, nie może więc być tłumaczony jako 'przed', słoweńskie *pred* i *prej*.

przy tworzeniu i funkcjonowaniu podobnych formacji. Pod pojęciem „porabszczyzna" / „język porabski" należy rozumieć literacki mikrojęzyk o ograniczonych sferach użycia i szczątkowej funkcjonalności.

3.3. Zróżnicowanie języka słoweńskiego na Porabju

Zainteresowanie zróżnicowaniem wariantów słoweńszczyzny w Prekmurju ma w słoweńskim językoznawstwie wieloletnią tradycję, której wynikiem są prace opisujące bogaty materiał językowy tej części Słowenii. Zakres niektórych prac objął również obszar dialektalny Porabja. Znaczna część monografii i artykułów z zakresu dialektologii prekmurskiej powstała w XX wieku; należą do nich m.in.: *A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana / Glasoslovje slovenskega narečja Cankove* Avgusta Pavla (Budapest 1909), *Dialekti* Frana Ramovša (Ljubljana 1935), *Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih* Jakoba Riglera (Rigler, 1973), *Slovenska narečja*, *Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem* Tine Logara (Logar, 1975), *Über die Phonetik des Dialekts von Prekmurje in der Volks- und Schriftsprache* Vilka Novaka (Novak, 1985) czy *Prekmursko narečje v Porabju na Madžarskem* Zinki Zorko (Zorko, 1989).

Na Porabju używane są dwie gwary porabskie, które różnicuje przede wszystkim system spółgłoskowy i samogłoskowy. Związane są z dwiema wsiami: Górnym Senikiem i wsią Števanovci, od których pochodzą ich nazwy: gwara sztefanowska i gwara górnosenicka (Zorko, 2009, s. 15).

Opis fonologiczny gwary górnosenickiej znalazł się w *Słowiańskim atlasie lingwistycznym* (punkt 149), który ukazał się w roku 1981 w publikacji *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom* (Ivić, 1981). Gwarę sztefanowską opisała natomiast Zinka Zorko w artykule *Prekmursko goričko podnarečje v Porabju* (Zorko, 2009).

Powstały na tym obszarze język literacki Słoweńców prekmurskich oparty był na dialekcie prekmurskim, stanowił jednak ponaddialektalną normę literacką. Sam dialekt prekmurski dzielony jest na trzy poddialekty: raweński, doliński i gorycki. Poddialekty różnicują takie innowacje prekmurskie, jak m.in. zaokrąglenie krótkiego i nieakcentowanego *a* w poddialekcie goryckim i raweńskim, zaokrąglenie długiego i akcentowanego *a* w poddialekcie dolińskim, rozwój wygłosowego *-ł* w *-o* (w poddialekcie goryckim i raweńskim) oraz w *-u* (w dolińskim), przejście *j* w *d'* (w goryckim i raweńskim) (Zorko, 2005, s. 47).

Jasmina Papić w ramach realizowanego na początku XXI wieku projektu etnograficznego *Meje v glavah* przebadała pod kątem znajomości poszczególnych kodów językowych trzy grupy wiekowe Słoweńców porabskich (Papić, 2006). Generacja najstarsza, do której badaczka zaliczyła osoby urodzone przed II wojną światową, powyżej sześćdziesiątego roku życia, znała dobrze dialekt porabski i nadal czynnie

używała go w komunikacji interpersonalnej, choć sytuacje komunikacyjne ograniczały się do kontaktów językowych wyłącznie w sferze domowej, rodzinnej. Przedstawiciele tej grupy, idąc do szkoły podstawowej, nie znali języka węgierskiego i odmiany ogólnonarodowej języka słoweńskiego, z którymi stykali się dopiero w szkole. Część osób z tej grupy to tzw. inteligencja porabska, która działała na rzecz promocji kultury słoweńskiej na Porabju. Posługiwali się oni biegle gwarami porabskimi i słoweńskim językiem standardowym. W kontekście przyswajania przez tę grupę języka słoweńskiego, który był dla nich językiem pierwszym, należy stwierdzić, że język słoweński (gwary porabskie) został opanowany w okresie wczesnego dzieciństwa, natomiast język drugi – w tym wypadku węgierski – w okresie późniejszego dzieciństwa. Przyswajanie gwar porabskich przebiegało w sferze kontaktów codziennych, w domu, a więc w sposób naturalny w obrębie własnej wspólnoty.

Druga grupa, przeważnie dzieci najstarszej generacji, tzw. grupa produkcyjna między osiemnastym a sześćdziesiątym rokiem życia, wykazywała się dużym zróżnicowaniem w znajomości gwary. Wynikało to w dużej mierze z wychowania w domu przez rodziców oraz późniejszych jednostkowych wyborów życiowych. W parach homogenicznych pod względem narodowym (słoweńskich) gwary porabskie były stosowane w komunikacji interpersonalnej rzadko, dominował język węgierski. W parach, w których jeden z partnerów był Węgrem, język słoweński nie był w ogóle używany. Znaczna część przedstawicieli tej grupy znała gwarę, lecz używała jej okazyjnie: na spotkaniach rodzinnych, w rozmowach z najbliższymi, w komunikacji prywatnej. Wariantu literackiego używali tylko podczas kontaktów oficjalnych ze Słoweńcami z Republiki Słowenii. Kodem dominującym tej grupy był język węgierski. Przedstawiciele średniej generacji gwary porabskie wynieśli z domu, podobnie jak grupa pierwsza, natomiast język węgierski przyswajany był przez nich z otoczenia, a w późniejszym etapie w szkole. Większość pytanych osób stwierdzała, że już w przedszkolu posługiwali się dwoma kodami: gwarą i językiem węgierskim.

Trzecia grupa to dzieci generacji średniej, czyli tzw. grupa przedprodukcyjna poniżej osiemnastego roku życia. Były to dzieci, które jeszcze uczyły się w szkołach węgierskich bądź uczęszczały do przedszkoli. Ich kontakt z językiem słoweńskim ograniczał się do sfery szkolnej (wariant literacki), rzadko do sfery kontaktów codziennych. Przede wszystkim używany był on w komunikacji z dziadkami, czyli grupą pierwszą, choć w ograniczonym zakresie. Większość ankietowanych, pytanych o to, w jakim języku porozumiewa się w domu, wskazało na język węgierski. Rodzice najmłodszej generacji nie widzieli potrzeby komunikacji w języku słoweńskim, mimo że chętnie posyłali dzieci na lektorat słoweński w szkole. Większość dzieci deklarowała bierną znajomość gwar, jednak nie zawsze te deklaracje poparte były rzeczywistą znajomością tego kodu. Język ogólnonarodowy, którego uczyły się w warunkach szkolnych, znały słabo, a na pewno nie używały go w codziennej

komunikacji. Wyjątkiem były osoby, które zamierzały kontynuować naukę w Słowenii, w ich wypadku stopień znajomości odmiany literackiej był wysoki. Pod względem przyswajania języka słoweńskiego grupa trzecia była najbardziej zróżnicowana. Dla znacznej części językiem pierwszym był język węgierski. Znajomość gwar porabskich niektóre osoby wyniosły z domu, inne natomiast uczyły się ich w szkole, podobnie zresztą jak odmiany literackiej.

3.4. Dzieje prekmurskiego języka literackiego

Na obszarze słoweńskim w przeciągu kilku wieków kształtowały się dwie normy słoweńskiego języka literackiego, związane z podziałem ziem słoweńskich na obszar alpejski i panoński. Na tych dwóch obszarach wytworzyły się trzy warianty literackie języka słoweńskiego: norma centralnosłoweńska, związana z obszarem alpejskim, i norma wschodniosłoweńska, powstała w kręgu panońskim z dwoma językami literackimi: prekmurskim i wschodniostyryjskim (por. Jesenšek, 2005, 2018, ss. 55–56). Język centralnosłoweński był pierwszym słoweńskim językiem literackim, stworzonym przez protestantów już w XVI wieku. Stanowił ponadgwarowy (ponaddialektalny) produkt językowy protestantyzmu z elementami doleńskimi, goreńskimi i tworzącej się miejskiej gwary Lublany (Jasenšek, 2018, s. 56). Primož Trubar, autor pierwszej książki drukowanej po słoweńsku, *Katechizmu*, przy tworzeniu języka stawiał sobie za cel dotarcie do jak największej grupy odbiorców, którzy bez przeszkód mogliby rozumieć słowo pisane. Zdawał sobie sprawę z trudności takiego zadania przy silnie zróżnicowanym językowo obszarze, jaki stanowiły ówczesne ziemie słoweńskie.

Tradycja piśmiennictwa porabskiego wpisuje się w nurt słoweńskiej literatury regionalnej, będąc częścią bogatej prekmurskiej spuścizny literackiej, której okres największego rozkwitu przypadł na wiek XVIII i początek wieku XIX, kiedy Prekmurje i Porabje nie były rozdzielone, a język prekmurski odgrywał rolę specyficznej ponaddialektalnej normy literackiej, mogącej przez kilkadziesiąt lat rywalizować z normą centralnosłoweńską.

Spornym zagadnieniem w literaturze przedmiotu pozostają kontakty normy centralnosłoweńskiej z kształtującym się w XVIII wieku prekmurskim językiem literackim oraz jej wpływu na ten język (zob. Jesenšek, 2005, 2018; Orožen, 1996). Vilko Novak w swoich pracach pisał, że kontakty pomiędzy centralną a wschodnią częścią ziem słoweńskich były bardzo rzadkie, zaś przepływ książek z jednego obszaru na drugi niemożliwy. W literaturze slawistycznej pogląd Novaka przypomniał Marko Jesenšek:

> Vilko Novak cites that due to special historical conditions it was made impossible for books to pass from the central environment to Hungarian Prekmurje and that prior to 1919 the Mohor Society books were the only somewhat widely spread print, “literary language” among the simple people of Prekmurje. Except for some priests and a few

> other intellectuals who already knew the Slovene Literary Society books and "a Sloven newspaper", there were no linguistic links and we can with certainty conclude that the Prekmurian language developed independently from the Central-Slovene literary language (Jesenšek, 2005, s. 23).

Powołując się na nowsze badania językowe, Jesenšek przyjmuje jednak, że już od XVI wieku na ziemie Prekmurja mogły docierać książki z centralnej części ziem słoweńskich, i to nawet dość regularnie, a argumentem za taką interpretacją są dla niego widoczne w pracach prekmurskich protestantów wpływy *Biblii Dalmatina* (Jesenšek, 2005, s. 23). Pisarze prekmurscy musieli zatem znać dokonania Trubara i jego następców, lecz odizolowanie geograficzne Prekmurja i Porabja spowodowało, że mieszkańcy tego regionu mieli częściej kontakt z łaciną i językiem węgierskim niż z centralnosłoweńską normą, stworzoną przez protestantów w Krainie.

Do drugiej połowy XVIII wieku duży wpływ na język Słoweńców prekmurskich miała kajkawszczyzna używana jako język religii i piśmiennictwa. Nigdy jednak nie była postrzegana przez mniejszość słoweńską jako język rodzimy, co potwierdza chęć pisania i wydawania przez nich zbiorów tekstów w języku prekmurskim. Nie pełniła więc takiej funkcji w Prekmurju i na Porabju, jaką spełniała wśród chorwackich mieszkańców sąsiedniego regionu Međimurja: języka codziennej komunikacji. Wpływ kajkawszczyzny osłabł po roku 1777, kiedy ustanowiono biskupstwo w Szombathely i przyłączono całe Prekmurje do tej diecezji (Kryzia, 2008, s. 98).

Do X wieku obszar panoński charakteryzowała językowa jedność. Żywa była pamięć misji Cyryla i Metodego w Państwie Wielkomorawskim, dzięki której na tym obszarze upowszechnił się pierwszy słowiański język literacki – język staro-cerkiewno-słowiański. Rozwój piśmiennictwa w tym języku został zahamowany dopiero, gdy na tereny Panonii wkroczyli Węgrzy. Językiem oficjalnym wykształconych elit duchownych i świeckich stała się łacina, a w późniejszym okresie także języki: niemiecki, węgierski i kajkawski. W Prekmurju nie istniały więc warunki sprzyjające powstaniu nowego słowiańskiego języka literackiego. Sytuacja Słoweńców prekmurskich nie była wyjątkowa. Podobny los dzieliły inne mniejszości słowiańskie w granicach monarchii św. Stefana, które nie mogły stworzyć własnego języka literackiego, a podobieństwa te trafnie ujął Marko Jesenšek:

> Slovaki in prekmurski Slovenci v narodnostno mešani državi vse do 18. stoletja niso mogli razviti svojega knjižnega jezika, saj so slovansko misijonsko delo Cirila in Metoda pregnali iz teh krajev že pred prihodom Madžarov, bogato knjižnojezikovno delo v stari cerkveni slovanščini pa se je moralo umakniti latinski, kasneje tudi nemški in madžarski knjigi (Jesenšek, 2000–2001, s. 297).

Zarówno Słowacy, jak i Słoweńcy prekmurscy do XVIII wieku używali swojego języka wyłącznie w mowie. W piśmiennictwie – obok łaciny i języka węgierskiego –

Słowacy wykorzystywali język czeski, Słoweńcy prekmurscy – kajkawszczyznę, której rozwojowi sprzyjała szerząca się w XVI wieku reformacja (Jembrih, 2005). W 1572 roku Juraj Zrinski założył drukarnię w Nedelišciu koło Čakovca w Međimurju, co umożliwiło rozpowszechnianie na dużą skalę ksiąg chorwackich. Docierały one również do Prekmurja i Porabja (Oczkowa, 2006, s. 143). Doprowadziło to do mieszania się elementów kajkawskich z prekmurskimi cechami dialektalnymi, o czym świadczą pierwsze prekmurskie pieśni religijne spisane w XVI i XVII wieku.

Jednym z najstarszych zabytków piśmienniczych wpisujących się w przedliteracką prekmurską tradycję jest *Martjanska pesmarica I*, zawierająca 211 katolickich pieśni liturgicznych, zbiór pieśni ewangelickich oraz przekłady pieśni węgierskich. Powstała w XVII wieku, choć najprawdopodobniej niektóre z jej części napisano jeszcze w wieku XVI (Jesenšek, 2018, s. 14; Novak Lukanovič, 1997, s. 19–21). Liczne cechy językowe prekmurskie i kajkawskie (fonetyczne, morfologiczne, składniowe i leksykalne), które przeplatają się w zabytku, pokazują, jak w XVII wieku tworzył się literacki język prekmurski. Powoli zanikały elementy wspólne z kajkawszczyzną i upowszechniała się ponaddialektalna norma literackiej prekmurszczyzny (Jesenšek, 2018). Z tego też okresu pochodzi drugi zabytek, umowa dzierżawna, tzw. *Martjanska pogodba.* Te pierwsze zachowane zabytki piśmiennicze o wyraźnych cechach prekmurskich nie przyczyniły się jednak do powstania silnego języka literackiego. Taki ukształtował się dopiero w połowie wieku XVIII.

Język Słoweńców prekmurskich wykazywał, obok wpływów kajkawskich, wyraźne cechy starosłowiańskie, co uwidacznia się zwłaszcza na płaszczyźnie leksykalnej. Martina Orožen zwróciła uwagę na duże podobieństwo języka prekmurskiego i *Drugiego Zabytku Fryzyjskiego* (Orožen, 1996, s. 88). Próby stabilizacji normy prekmurskiej stanowiły wyzwanie dla miejscowej inteligencji, zaś ustabilizowanie normy literackiej języka prekmurskiego było trudne z powodu dużego zróżnicowania gwarowego Prekmurja. Nowo powstały język musiał odróżniać się od innych języków literackich, jednak nie mógł zbytnio odbiegać od żywej mowy mieszkańców regionu, aby nie być dla nich niezrozumiałym. Większość pisarzy prekmurskich w XVIII i XIX wieku wywodziła się z kręgów gwarowych raweńskich i goryckich, dlatego w oparciu o te cechy dialektalne próbowano dokonać kodyfikacji prekmurszczyzny. Do jej pełnej kodyfikacji jednak nigdy nie doszło, a poszczególne teksty cechują się większą lub mniejszą liczbą dialektyzmów.

Częściowa kodyfikacja i wykształcenie się normy prekmurskiego języka literackiego nastąpiło za sprawą dokonań piśmienniczych protestanckiego pisarza Števana Küzmiča w drugiej połowie XVIII wieku. Jego dwa dzieła, do których należą: *Male szlovenszki katekizmus* (1752), *ABC kni'sicza na nařodni soul haszek* (1753), katechizm ze zbiorem modlitw i pieśni (*Vöre krsztsánszke krátki návuk*, 1754) oraz przekład Nowego Testamentu z języka greckiego (*Nouvi zákon ali testamentom Goszpodna nasega*

Jezusa Krisztusa zdaj oprvics zgrcskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Kúzmicsi Surdánszkom, 1771), stanowiły ważne pozycje w dorobku prekmurskich protestantów. Zawarty w nich język stał się podstawą i wzorem normy dla późniejszych prekmurskich pisarzy katolickich.

Dzieła Küzmiča nie były jednak pierwszymi książkami wydanymi w języku prekmurskim, choć zarówno w Krainie, jak i w Prekmurju pierwsze książki wydawane były przez protestantów. Dzieła te miały przede wszystkim charakter religijny i najczęściej tłumaczono je z języka węgierskiego, łaciny lub niemieckiego. Pierwsza książka protestancka wydana w języku prekmurskim – *Mali katechizmus* (1714) – była tłumaczeniem *Katechizmu* Marcina Lutra. Jego autor, Franc Temlin, wyjaśniał w jednym ze swoich listów, że dzieło przekładał z języka węgierskiego, niemieckiego i łacińskiego, choć najprawdopodobniej przy tłumaczeniu posłużył się wersją węgierską, znaną pod tytułem *Györszki katekizmus* (zob. Jesenšek, 2018, ss. 57–58; Kryzia, 2008, s. 100; Novak, 1976, s. 46). Obok widocznych cech języka kajkawskiego i węgierskiego książka posiadała liczne prekmurskie cechy językowe. Jej autor język dzieła nazwał czystym językiem słoweńskim (słń. *čisti slovenski jezik*), by podkreślić różnice między nim a kajkawszczyzną (określaną jako *slovenski jezik*), będącą do tego okresu językiem literackim w kościołach prekmurskich, oraz językiem centralnosłoweńskiego, krańskiego Trubara (Jesenšek, 2018, s. 56). W kolejnym dziele, *Abecedarium szlowenszko* (1725, niepewnego autorstwa), dostrzec można także charakterystyczne cechy języka prekmurskiego z naleciałościami: niemieckimi, węgierskimi i chorwackimi. Podobne wpływy wykazuje także trzecia prekmurska książka, *Réd zvelicsánsztva* Michaela Severa (1742).

Po okresie aktywności pisarzy protestanckich nastąpił okres rozkwitu piśmiennictwa prekmurskich katolików, który przypada na okres końca XVIII wieku i związany jest z działalnością Mikloša Küzmiča. Trzy jego główne dzieła:

– *Kratka summa velikoga katekizmusa* (1780),
– *Szvéti evangyeliomi Pouleg Kalendariona i Reda Rimszkoga na Vsze Nedelne, Szvetesnye z-Obcsinszkoga szvetoga Piszma po zapouvidi Nyih Goszposztva i Naj Visse Postuvanoga Goszpodina Szily Janosa, z-Gonyega Szopora, Szombotelskoga Puspeka, na Sztari Szlovenszki jezik, Po postuvanom Goszpoudi Kuzmics Miklosi obrnyeni* (1780) i
– *Knjiga molitvena v-steroj sze nahajajo razlocsne ponizne molitvi, z-dvójim pridavekom na haszek szkovenszkoga naroda sz-pobosnim, sztroskom nikih plemenitih dobrocsinitelov Na szvetloszt dana* (1783)

zostały wydane dzięki pomocy węgierskiego biskupa Szombathely Janosza Szily i pełniły funkcję podręczników szkolnych.

Pod koniec XVIII wieku i na początku XIX wieku działalność piśmiennicza w Prekmurju ustała. Po wieloletniej przerwie katolicką tradycję piśmienniczą kontynuował w XIX wieku Jožef Košič. Jego dzieła *Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika* (1833) i *Zobrisani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov* (1845), a także inne prace miały przede wszystkim charakter dydaktyczny i oświeceniowy (L. Kozar, 1994). Natomiast protestanci prekmurscy z powodu silnej madziaryzacji w drugiej połowie XIX wieku zaprzestali zupełnie swojej działalności piśmienniczej. Jedynymi, którzy podjęli walkę z dyskryminującą mniejszości polityką węgierską, byli prekmurscy katolicy. W ramach Towarzystwa świętego Hermagorasa (słń. Družba sv. Mohorja) katolicy prekmurscy nawiązywali kontakty z inteligencją słoweńską z innych regionów i sprowadzali do Prekmurja liczne książki. Napływ tekstów – głównie z sąsiedniej Styrii – powodował osłabienie typowych cech prekmurskich w języku literackim i stopniowe upodabnianie się prekmurszczyzny do normy centralnosłoweńskiej.

Pod koniec XIX wieku jedyną osobą, która z zapałem podjęła się kontynuowania prekmurskiej tradycji piśmienniczej, był Imre Augustič, redaktor pierwszego czasopisma prekmurskiego „Prijátel". Dzięki jego działalności prekmurski zaistniał także jako język publicystyki, do tej pory był bowiem głównie językiem tekstów religijnych. Czasopismo wydawano od roku 1874, kiedy to ukazał się pierwszy próbny zeszyt (*Kazajocsi broj*), do śmierci jego założyciela w roku 1879. Język czasopisma wykazuje trzy tendencje: 1) w pierwszych dwóch rocznikach widoczne są wpływy prekmurszczyzny stosowanej przez pisarzy protestanckich i katolickich Prekmruja; 2) wpływ gwar prekmurskich; 3) próby stworzenia jednolitego języka literackiego poprzez zbliżenie do panońskiego wariantu wschodniostyryjskiego i czerpanie z języka nowosłoweńskiego (Jesenšek, 1999, s. 272). Po śmierci Augustiča działalność piśmiennicza w Prekmurju ponownie ustała, ożywiła się dopiero w latach dwudziestych XX wieku, kiedy protestanci zaczęli wydawać od roku 1920 *Evangeličanski kalendar*, a od 1923 roku czasopismo „Düševni list".

Obok przekładów dzieł religijnych i twórczości własnej autorów prekmurskich, która miała w dużej mierze charakter oświatowy, podejmowane były próby opisu języka prekmurskiego. Pierwszym takim naukowym opracowaniem prekmurszczyzny była praca Avgusta Pavla *Vend nyelvtan* (*Prekmurska slovenska slovnica*), której tłumaczenie na język słoweński ukazało się dopiero w 2013 roku (Ágoston, 1942/2013).

Zagadnieniem, które budziło kontrowersje wśród pisarzy prekmurskich, był wybór grafii (ortografii) węgierskiej, która zastąpiona została w późniejszym okresie słowiańską ortografią – gajicą (wprowadził ją już w roku 1878 Imre Augustič w czasopiśmie „Prijátel", a później także w piśmiennictwie katolików prekmurskich Jožef Klekl w 1913 roku).

Przełom wieków XVIII i XIX charakteryzował się w Prekmurju podobną sytuacją kulturalną, polityczną i językową, jaka panowała w XVI wieku na obszarze

centralnych ziem słoweńskich. Podobnie jak w przypadku języka centralnosłoweńskiego prekmurszczyzna używana była w różnych sferach funkcjonalnych. Wydawano w tym języku książki i czasopisma. Dopiero w połowie XIX wieku warianty językowe centralnosłoweński i wschodniosłoweński połączyły się, tworząc jeden nowy język słoweński (Jesenšek, 2018, s. 32).

W XX wieku Porabje stało się miejscem, gdzie literacki język prekmurski był, i jest nadal, pielęgnowany w wariancie porabskim jako porabski mikrojęzyk literacki. Obecnie jednak wariant porabski języka prekmurskiego (porabszczyzna) jako ponadgwarowa forma małego języka literackiego mniejszości słoweńskiej na Porabju jest stosowany w ograniczonym zakresie.

3.5. Zakres tematyczny tekstów

Poniżej dokonuję przeglądu zakresu tematycznego tekstów w różnych występujących w regionie Porabja odmianach słoweńszczyzny pisanej, do których należą: słoweński język literacki, język prekmurski, porabski mikrojęzyk literacki.

Zróżnicowanie tematyczne poszczególnych tekstów pisanych w języku prekmurskim warunkują okresy, w którym dane teksty powstawały. Do XVIII wieku na obszarze całego Prekmurja językiem religijnym był kajkawski język chorwacki, potem tę funkcję zaczęła pełnić miejscowa wersja języka słoweńskiego. Najstarsza prekmurska literatura, pojawiająca się od drugiej dekady XVIII wieku, ma więc prawie wyłącznie charakter religijny. Dopiero z pojawieniem się pierwszego czasopisma prekmurskiego „Prijátel" w roku 1874 upowszechniły się teksty publicystyczne pisane wschodniosłoweńską normą literacką. Po II wojnie światowej w państwie węgierskim ukazywały się publikacje skierowane do wszystkich zamieszkujących ten kraj mniejszości słowiańskich. Od 9 czerwca 1945 roku wydawany był informator Antyfaszystowskiego Frontu Słowian na Węgrzech (słń. Antifašistična fronta Slovanov na Madžarskem) „Sloboda". Pierwsze numery pisane były w języku słowackim, w późniejszych zeszytach znalazły się także teksty w języku serbsko-chorwackim i słoweńskim języku literackim. Miały one przede wszystkim charakter polityczny, ideologiczny i agitacyjny. W roku 1946 ukazała się książka zatytułowana *Slovenska narodna knjiga*, składająca się z dwóch części; w pierwszej znalazły się opisy poświęcone Słowianom na Węgrzech, w tym także Słoweńcom porabskim, część druga zawierała wybrane dzieła pisarzy słowiańskich. Słoweńską literaturę reprezentowały prace Franceta Prešerna i Simona Gregorčiča.

Na Węgrzech ukazywał się także rocznik „Narodni koledar", który był wspólnym przedsięwzięciem Serbów, Chorwatów i Słoweńców. W kalendarzu drukowane były artykuły poświęcone słowiańskim mniejszościom na Węgrzech, ich sytuacji politycznej i kulturowej. Rolą publikacji było informowanie czytelników o najnowszych

wydarzeniach mniejszościowych na Węgrzech. W numerze za rok 1958 jedna z rubryk została w całości poświęcona Słoweńcom porabskim. Artykuły napisane zostały porabskim mikrojęzykiem literackim i były pierwszymi opublikowanymi po wojnie tekstami w porabskiej odmianie języka prekmurskiego. Od roku 1960 artykuły i eseje w tym języku pojawiały się jednak rzadko. Od 1952 roku wydawana była gazeta „Narodne novine", w której relacjonowano najświeższe wydarzenia w Europie i na świecie. W 1986 roku na prośbę delegatów słoweńskich na Dziewiątym Kongresie Demokratycznego Stowarzyszenia Słowian Południowych (słń. Demokratična zveza južnih Slovanov) powołano komisję redakcyjną, która przygotowała słoweńską wersję rocznika „Slovenski koledar". Na początku wydawany był w Budapeszcie, następnie zaś, od lat dziewięćdziesiątych aż po dziś, przygotowywany jest do druku na Porabju w mieście Monošter.

Po II wojnie światowej wydano kilka monografii dotyczących regionu Porabja. Do najważniejszych należą *Slovensko Porabje* z roku 1945, w której różni autorzy szczegółowo przedstawiali sytuację historyczną Porabja, życie Słoweńców porabskich, ich obyczaje i tradycje. Prawie pół wieku później wydane zostały dwie monografie o takim samym tytule *Slovensko Porabje*: Franceka Mukiča w roku 1982, a w roku 1984 Marji Kozar-Mukič *Slovensko Porabje / Szlovénvidék.* Stanowią one rezultat długoletnich badań prowadzonych w regionie Porabja, z którym ta dwójka autorów jest związana od urodzenia.

Jednym z najpoczytniejszych literatów, którzy piszą o Porabju, jest Franc Toth. W swoich pracach porusza zagadnienia społecznych relacji i życia mniejszości słoweńskiej na Węgrzech. Znany jest także z przekładów słoweńskich dzieł literackich na język węgierski. Eseje i inne prace swojego autorstwa drukował m.in. w roczniku „Narodni koledar" i gazecie „Narodne novine". Z kręgiem porabskich pisarzy związana jest również pisarka Irena Baber. Jej pierwszy utwór prozatorski, *Zgodilo se je pred tridesetimi leti*, ukazał się w „Narodowym Kalendarzu" w roku 1976, a już w roku następnym w tym roczniku autorka opublikowała opowiadanie zatytułowane *Bujenje ob zori.* Opowiadania napisano w literackiej odmianie języka słoweńskiego, chociaż autorka sama podkreśla, że pisze jedynie w języku prekmurskim. Najprawdopodobniej więc w obu przypadkach tłumaczem był Franc Toth (zob. Just, 2003). Tematyka, którą podejmuje pisarka w swoich dziełach, jest różnorodna, dotyka problemów społecznych, w tym rodzinnych, chłopskich. Większość jej prac dostępna jest w Słowenii, co nie jest typowe dla pisarzy porabskich.

Pomimo że porabski mikrojęzyk literacki odgrywa obecnie jedynie rolę literackiego języka regionalnego i prace w nim napisane nie ukazują się często, to realizuje się on niemal we wszystkich gatunkach literackich, za wyjątkiem literatury naukowej: pisze się w nim zarówno bajki, baśnie, opowiadania, jak i teksty publicystyczne oraz religijne. Jedynie dokumenty urzędowe pisane są w języku węgierskim.

Od początku tworzenia literackiego języka prekmurskiego widoczny był silny wpływ ortografii węgierskiej, stosowanej do zapisu dźwieków słoweńskich. Pierwsi pisarze posługujący się zasadami ortografii węgierskiej mieli problemy z zapisem wyrazów słowiańskich, dlatego grafia tekstów prekmurskich była niestabilna i niekonsekwentna. Znaczna część współczesnych tekstów wydawana jest jednak w zapisie ortografią słoweńską – tzw. słowenicą (słń. *slovenica*), uwzględniającą znaki diakrytyczne w miejsce dwu- i trójznaków stosowanych na oznaczenie spirantów. Główne cechy współczesnego języka prekmurskiego na Porabju (porabskiego mikrojęzyka literackiego) to: a) stosowanie w piśmie słowenicy; b) diakrytyczny znacznik akcentu używany jest w funkcji znaczeniowo rozróżniającej (słń. *pomenskorazločevalna funkcija*); c) dyftongi *ej* i *ou*/*au* są długie, oznaczane w piśmie w postaci *ü* i *ö*, a w miejsce zgłoskotwórczego *l* występuje samogłoska *u*; d) odmiana przymiotników dokonuje się najczęściej według paradygmatu twardego: końcówki *-oga*, *-omu* itd. (Zorko, 2005, s. 47).

Narracje literatury porabskiej często przedstawiają ten region jako mikrokosmos, w którym krzyżują się różne etnosy, sięgają przy tym do wątków mistycznych. Taki charakter mają przede wszystkim legendy i bajki porabskie, gdzie świat realny, życie wiejskie przeplata się z metaforyczną przestrzenią funkcjonowania słoweńskiej mniejszości. Specyfika literatury porabskiej wynika z usytuowania Słoweńców porabskich na granicy trzech światów: słoweńskiego, niemieckiego i węgierskiego. Granice te zbiegają się w jednym punkcie, wyznaczając obszar egzystencji porabskiej wspólnoty komunikatywnej i kulturowej. Rozdarcie spowodowane czynnikami historycznymi spotęgowane jest rozdarciem językowym, które przejawia się w zanikaniu języka słoweńskiego w przestrzeni kulturowej i komunikatywnej mieszkańców Porabja, czego mają świadomość pisarze porabscy.

3.6. Miejsce języka Słoweńców porabskich w typologiach ekologicznych

W dotychczasowym dorobku badaczy słoweńskiej mniejszości na Porabju brakuje opisów charakteryzujących używany przez nią język słoweński w oparciu o typologie cech zewnętrznych języka (por. Kowalski, 2013). Poniższa prezentacja stanowi więc novum na gruncie slawistyki i językoznawstwa w ogóle. W zaproponowanych typologiach rozpatrywany jest porabski mikrojęzyk literacki jako kod mniejszości słoweńskiej Porabja.

1. Ze względu na zakres komunikacji językowej (w typologii zaproponowanej przez Antoniego Furdala) język słoweński na Porabju określić należy jako typ II, czyli język, który obok zakresu potocznego zawiera wyraźnie ukształtowaną literaturę

piękną: pisaną i autorską (obecnie w coraz mniejszym wymiarze). Użycie porabskiego mikrojęzyka literackiego obejmuje następujące sfery: kontaktów codziennych, szkolną, stowarzyszeniową, informacyjną, widowiskową, publicystyczną, artystyczno-literacką oraz kościelną – choć w tej ostatniej funkcjonuje w coraz mniejszym zakresie.

2. W zakresie pełnionych funkcji (typologia według Williama A. Stewarta) porabski mikrojęzyk literacki to język grupowo-specyficzny (typ 6), edukacyjny – środek nauczania (typ 7), szkolny – przedmiot nauczania (typ 8), literacki (typ 9), choć przyjmując terminologię Aleksandra Duliczenki, określić go można współcześnie jako mikrojęzyk literacki.

3. Według typologii uwzględniającej standaryzację, autonomię, historyczność i żywotność (której autorem jest także William A. Stewart) język słoweński na Porabju należy określić jako regionalny. Nie uległ on bowiem pełnej kodyfikacji, a wykazuje: autonomiczność, czyli usamodzielnienie się w rozwoju i funkcjonowaniu, i historyczność – może być usytuowany w czasie teraźniejszym i przeszłym.

4. Według podziału na rangę języka (typologia zaproponowana przez Jacka Perlina) porabski mikrojęzyk literacki jest językiem nieoficjalnym, słabym kulturowo, lecz znormalizowanym, a przyswojenie języka większości – w tym wypadku węgierskiego – jest konieczne w osiągnięciu awansu społecznego i dostępu do dóbr kulturowych. Język słoweński jest używany poza sferą kontaktów codziennych (domowych), w tym w niedużym stopniu nauczany w szkołach i wykorzystywany w wydawnictwach.

5. Uwzględniając układ język : naród (według Heinza Klossa), porabski mikrojęzyk literacki jest językiem tolerowanym – spełnia więc kryteria punktu 5. Jest także językiem wspieranym przez rodzime instytucje słoweńskie. Według modelu Dubravka Škiljana, który został rozszerzony przez Władysława Lubasia, prezentuje typ A.1 – język węgierski jest językiem dominującym, natomiast porabski mikrojęzyk literacki – kodem podporządkowanym, językiem grupy mniejszościowej.

6. Rozpatrując stopień użycia języka (według Williama A. Stewarta), porabski mikrojęzyk literacki spełnia kryteria języka mniejszościowego, czyli typ VI, określający grupy języków, których liczba nosicieli nie przekracza pięciu procent ludności państwa.

7. Ze względu na stadia rozwoju (typologia zaproponowana przez Heinza Klossa) porabski mikrojęzyk literacki przedstawia sobą język typu 5. Jest językiem pisanym niestandardowym, który nie posiada w pełni skodyfikowanej postaci pisanej.

8. Według hierarchii języków uwarunkowanej ich nauczaniem (J. M. Tortosa) porabski mikrojęzyk literacki jest nauczanym językiem mniejszości.

W oparciu o powyższe typologie pozycję porabskiego mikrojęzyka literackiego należy określić jako słabą, pomimo funkcjonowania w kilku sferach językowych. Cechuje go odizolowanie od słoweńszczyzny używanej w Republice Słowenii, a jako język mniejszości narodowej funkcjonuje w otoczeniu języka większościowego. Wydaje się,

że – jeśli nie zostaną zastosowane zwłaszcza środki wsparcia instytucjonalnego języka – jego rola wśród Słoweńców porabskich może ulec marginalizacji. W przyszłości może zostać wyparty całkowicie przez silny język większościowy, którym jest w regionie dominujący węgierski. Potwierdzają to słowa Damira Josipoviča, który twierdzi, że:

> sodeč po zadnjih podatkih popisa prebivalstva na Madžarskem iz leta 2011 danes ni več nobenega statističnega naselja v Porabju, ki bi imelo absolutno večino govorcev slovenščine (oziroma porabske prekmurščine). „Onemevanje" oziroma afazija porabske prekmurščine se ne kaže le v vsakdanjem življenju, kjer vse bolj prevladuje standardna madžarščina, temveč se potemtakem kaže tudi v popisnih opredelitvah prebivalstva. Slovenščino kot materni jezik je na zadnjem popisu eksplicitno navedlo 1392 ljudi v celotni Železni županiji (Josipovič, 2016, ss. 21–22).

Do zaniku gwar porabskich i języka słoweńskiego w ogóle na obszarze Porabja przyczynia się więc zarówno słaba pozycja tych kodów, jak i czynnik demograficzny, wyludnianie się regionu.

Rozdział 4. Ekologia komunikacji językowej Słoweńców porabskich

Sfery funkcjonalne (ang. *language domain*) języka słoweńskiego na Porabju – rozumiane jako określona przestrzeń komunikatywna, w której język jest używany – omawiam w oparciu o wyróżnione przez Antoniego Furdala dziedziny użycia języka. Ich opisu dokonuję na podstawie dostępnej literatury przedmiotu, danych, które zebrałem w ramach słoweńskich badań narodowościowych, oraz obserwacji bezpośredniej każdej ze sfer języka. W części drugiej rozdziału omawiam instytucje, które wspierają język słoweński na Porabju. Są to przede wszystkim placówki oświatowe oraz inne podmioty prawne, wokół których toczy się życie słoweńskiej mniejszości na Węgrzech. W części ostatniej podejmuję próbę przedstawienia przyszłości języka słoweńskiego na Porabju w oparciu o koncepcje typologii ekologicznych, dyglosji i żywotności etnolingwistycznej.

4.1. Sfery funkcjonalne

Język słoweński funkcjonuje na Porabju w różnym zakresie w ośmiu sferach językowych. Są to natępujące sfery użycia języka: kontaktów codziennych, szkolna, stowarzyszeniowa, informacyjna, widowiskowa, artystyczno-literacka, publicystyczna i kościelna. Język słoweński nie jest używany w sferze usługowej, czyli w handlu, lecznictwie, na poczcie. Brakuje go także w domenie naukowej wyspecjalizowanej. W niewielkim wymiarze jest obecny w muzeach. Nie jest używany także w administracji, sądownictwie oraz reprezentacji zagranicznej i kontaktach międzynarodowych (poza rzadkimi kontaktami z rodzimymi użytkownikami języka słoweńskiego z Republiki Słowenii).

Sfera kontaktów codziennych

Pod pojęciem sfery kontaktów codziennych rozumiem taką dziedzinę, która zawiera w sobie przestrzeń codziennej komunikacji pomiędzy użytkownikami języka, a język używany jest spontanicznie. Omawiana sfera realizuje się przede wszystkim w takich miejscach, jak: dom rodzinny (w którym dochodzi do międzypokoleniowych spotkań językowych), ulica, sklep, targ, w mniejszym stopniu praca. Pomimo że prawo do używania języka słoweńskiego w tych miejscach jest zagwarantowane

przez konstytucję węgierską, w rzeczywistości jego obecność zależy od indywidualnych wyborów każdego z przedstawicieli mniejszości słoweńskiej. Jedynie nieliczni Słoweńcy porabscy używają języka słoweńskiego w domu każdego dnia. W codziennych kontaktach interpersonalnych używane są raczej porabskie warianty gwarowe, ale dla większości osób środkiem komunikacji w sferze kontaktów codziennych jest język węgierski. Gwary porabskie używane są przede wszystkim na spotkaniach rodzinnych przez pokolenie średnie i najstarsze. Rzadziej można je usłyszeć na ulicy, w sklepie czy na targu, gdzie kodem dominującym jest język węgierski. Gwary porabskie używane są także podczas różnych imprez i spotkań organizowanych przez mniejszość słoweńską na Porabju. W pracy, w której przebywają obok siebie Słoweńcy i Węgrzy, nie są używane, a ich miejsce zastępuje język węgierski. Słoweńcy mieszkający poza regionem Porabja, w większych miastach Węgier, w komunikacji codziennej nie używają języka słoweńskiego.

Sfera szkolna

Nauka języka mniejszościowego stanowi jeden z najważniejszych czynników wzmacniających jego rewitalizację. Obecność języka słoweńskiego w wybranych szkołach zapewnia przyjęta przez Węgry Karta języków regionalnych lub mniejszościowych (Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, 1992).

Procesem nauczania języka słoweńskiego objętych jest 269 dzieci słoweńskiej mniejszości na Porabju. Nauczanie prowadzone jest od poziomu przedszkola aż do szkoły średniej. Brakuje na Porabju szkolnictwa wyższego. Najbliżej zlokalizowana regionu uczelnia wyższa, w której nauczany jest język słoweński, znajduje się w mieście Szombathely.

Na Porabju funkcjonuje sześć przedszkoli (Gornji Senik, Dolnji Senik, Sakalovci, Slovenska ves, Monošter i Števanovci), w których około stu dzieci ma możliwość nauki języka słoweńskiego. W placówkach tych słoweńszczyzna jest obecna codziennie, a jej nauka odbywa się poprzez zabawę, śpiew i działalność artystyczną. Animatorzy zajęć pochodzą z Porabja bądź przyjeżdzają ze Słowenii. Nauką języka słoweńskiego objęte są wszystkie dzieci uczęszczające do przedszkoli, w tym również dzieci węgierskie. Przeprowadzone przez Valerię Perger badania wśród przedszkolaków pokazały jednak, że ledwie 5% dzieci zna biernie język słoweński (gwary porabskie), pozostałe używają w komunikacji interpersonalnej języka węgierskiego (Perger, 2008, s. 139).

Nauczyciele języka słoweńskiego na Porabju podkreślają, że w wyższych klasach (wraz ze wzrostem trudności zajęć) spada liczba osób zainteresowanych nauką słoweńszczyzny. Spowodowane jest to niskim prestiżem języka słoweńskiego wśród uczniów szkół porabskich. Najczęstszym wytłumaczeniem, dlaczego uczniowie rezygnują z nauki języka słoweńskiego w szkole, jest odpowiedź, że znajomość tego języka nie

przynosi wymiernych korzyści. Większość osób, które uczęszczają na zajęcia z języka słoweńskiego, czyni to za namową rodziców (Papić, 2006, ss. 68–69; 90–91). Podobnie więc jak w sferze potocznej, tak w szkolnictwie dominującym językiem wśród mniejszości słoweńskiej jest język węgierski. Potwierdzają to badania Valerii Perger:

> V porabskih narodnostnih šolah je javna raba slovenščine po zakonodaji omogočena. Šola kot ustanova, namenjena narodnosti, bi lahko nudila priložnost za rabo slovenščine od učilnic do igrišča in šolske zbornice. A v porabskih šolah že nekaj desetletji kot jezik splošne komunikacije prevladuje madžarščina. Madžarsko komunicirajo med seboj učitelji, učitelji z učenci, učenci med sabo. Vodstva šol so pretežno madžarska, zato v madžarščini potekajo tudi sestanki učiteljskih zborov, konference, učiteljski sestanki. Vsa šolska dokumentacija, razen letnih priprav učiteljev za slovenski jezik in dvojezičnih spričeval, je v madžarščini (Perger, 2008, s. 142).

Poza zajęciami język słoweński jest używany okazyjnie, najczęściej podczas kontaktów oficjalnych z przedstawicielami placówek oświatowych z Republiki Słowenii. Spotkania takie odbywają się jednak rzadko (Perger, 2008, s. 142).

Brakuje w regionie Porabja silnego wsparcia instytucjonalnego dla zachowania języka słoweńskiego wśród mniejszości słoweńskiej. Przez lata nie było żadnej instytucji mniejszościowej, która zapewniałaby ochronę języka słoweńskiego i przyczyniła się do jego propagowania w regionie. Na Porabju brakuje szkół dwujęzycznych, jakie funkcjonują w innych państwach, w których żyje mniejszość słoweńska. Szkoły takie są natomiast w Słowenii, w Prekmurju, dla mieszkającej tam mniejszości węgierskiej. Sytuacja mniejszości słoweńskiej na Wegrzech nie jest więc paralelna z sytuacją mniejszości węgierskiej w Słowenii. W szkołach prekmurskich dominuje bowiem utrakwizm językowy, a każdy z członków mniejszości węgierskiej ma zagwarantowane nauczanie dwujęzyczne.

> Recently, the concept of bilingual education in Prekmurje has been a topic of controversial discussions. Criticism has come from both sides. Slovene parents have been critical because their children are required to learn the Hungarian language. They have been asking to be educated only in the mother tongue. On the other side, there have been some initiatives from Hungarians to establish education only in the Hungarian language despite the fact that schools with only Hungarian as the language of instruction had been implemented prior to 1959 (before the present type of bilingual education was introduced) and had proved to be unsuccessful (Novak Lukanovič, 1997, ss. 114–115).

Problemem w regionie Porabja jest też językowe wykształcenie kadry nauczycielskiej, kompetencje językowe i stosunek do języka słoweńskiego. Badania przeprowadzone wśród słoweńskich nauczycieli na Porabju pokazały, że nauczyciele chętniej w komunikacji używają języka węgierskiego:

> Problem v zvezi z porabskimi slovenskimi učitelji je, poleg nezadovoljive jezikovne kompetence, njihova jezikovna in narodnostna nelojalnost. Učitelji slovenščine, po narodnosti Slovenci, v medsebojni komunikaciji v večini uporabljajo madžarščino, tudi v vsakodnevnih pogovorih, lastnih otrok niso naučili slovenske materinščine (tudi v primerih, ko je njihov zakonski partner Slovenec) in tudi s slovenskimi učenci v šoli izven pouka slovenščine komunicirajo le v madžarščini (Perger, 2008, s. 145).

Postawa taka nie wpływa korzystnie na sytuację języka słoweńskiego na Porabju w sferze szkolnej. Jego pozycję można określić jako ograniczony utrakwizm językowy. Brak przesłanek, które wskazywałyby na to, że w niedalekiej przyszłości stan ten ulegnie zmianie.

Sfera stowarzyszeniowa

Przez większość XX wieku mniejszość słoweńska na Porabju posiadała ograniczone prawa obywatelskie, co nie sprzyjało tendencjom stowarzyszeniowym. O współczesnych początkach funkcjonowania języka słoweńskiego w tej sferze można pisać dopiero od roku 1990, kiedy powołany został Związek Słoweńców na Węgrzech (słń. Zveza Slovencev na Madžarskem), będący samodzielną organizacją mniejszości słoweńskiej. W latach wcześniejszych Słoweńcy zamieszkujący terytorium Republiki Węgierskiej współtworzyli wraz z innymi mniejszościami słowiańskimi Demokratyczny Związek Słowian Południowych na Węgrzech (słń. Demokratična zveza južnih Slovanov na Madžarskem). Organizacja ta skupiała w swoich szeregach mniejszości Słowian południowych: słoweńską, chorwacką i serbską:

> 27. oktobra 1990 smo mlajši izobraženci, ki smo končali študij na Univerzi v Ljubljani in na Visoki učiteljski šoli v Sombotelu, skupaj z nekaj starejšimi narodnostnimi aktivisti, ki so tudi v prejšnjem obdobju poskušali delovati za ohranitev Porabskih Slovencev, dokončno zapustili Demokratično zvezo Južnih Slovanov (skupno organizacijo Hrvatov, Srbov in Slovencev na Madžarskem) in ustanovili Zvezo Slovencev na Madžarskem. Tako je naša najmanjša in najmlajša slovenska narodna skupnost v zamejstvu končno tudi dobila po svojih željah in hotenjih lastno zvezo kot krovno povezovalno organizacijo (Zveza Slovencev na madžarskem, b.d.).

Na spotkaniach Demokratycznego Związku Słowian Południowych na Węgrzech językiem dominującym w tamtym okresie był język serbsko-chorwacki. W nieoficjalnych rozmowach w kuluarach między przedstawicielami słoweńskiej mniejszości używany był dialekt porabski. Rozmowy te jednak należy ujmować w kategoriach kontaktów prywatnych, nie zaś formalnie rozumianej sfery stowarzyszeniowej. Dziś przy okazji wydarzeń organizowanych na Porabju, w których uczestniczy mniejszość słoweńska, używane są gwary.

Sfera informacyjna

W sferze informacyjnej język słoweński jest obecny w niewielkim wymiarze. W informacji publicznej jego użycie ogranicza się do tablic z nazwami wsi porabskich i miasta Monošter. Na Porabju tablice te są dwukodowe – znajdują się na nich nazwy w języku słoweńskim i węgierskim, występują także tablice trójkodowe z nazwą: słoweńską, węgierską i w języku niemieckim.

Sfera informacji masowej pokrywa się ze sferą publicystyczną. W regionie Porabja język słoweński realizuje się w dziedzinie informacji głównie w postaci ogłoszeń, które pojawiają się na łamach czasopisma „Porabje" oraz w Internecie. Ogólnodostępna jest strona Związku Słoweńców na Węgrzech pod adresem: https://www.zveza.hu/sl/, z której internauci mogą dowiedzieć się o działalności i historii związku oraz o bieżących wydarzeniach kulturalnych na Porabju. Swoją stronę internetową posiada także czasopismo „Porabje" (https://www.zveza.hu/sl/casopis_porabje/). Numery dostępne są także na stronach Cyfrowej Biblioteki Słowenii (słń. Digitalna knjižnica Slovenije, https://www.dlib.si/). Informacje o Słoweńcach porabskich w języku angielskim i niemieckim dostępne są na stronie https://www.vendvidek.com. Znajdują się na niej głównie tłumaczenia słoweńskich książek dotyczących Porabja: historii regionu, języka słoweńskiego w regionie i słoweńskiej kultury mniejszościowej na Węgrzech. Wiadomości dotyczące Słoweńców porabskich ukazują się również na portalu słoweńskim https://www.rtvslo.si/svsd, który poświęcony jest wszystkim mniejszościom słoweńskim żyjącym poza granicami państwa. Informacje o Słoweńcach porabskich obecne są także na portalu Youtube, na którym znaleźć można filmy z wydarzeń kulturalnych na Porabju oraz wywiady z działaczami i członkami mniejszości słoweńskiej. W 2009 roku pojawił się tam dokument o Porabju *Obrazi Porabja. Meja in meje* w reżyserii Jožeta Bašy[26]. Na tym międzynarodowym portalu działa także kanał *Vendvidék Porabje.* W sieci poprzez media społecznościowe członkowie mniejszości słoweńskiej mogą się komunikować dowolnym kodem językowym. Użycie poszczególnych kodów w komunikacji internetowej odzwierciedla jednak stan komunikacji w świecie rzeczywistym, dominuje w niej język węgierski – gwary czy język standardowy używane są w mniejszym zakresie. W sferze informacyjnej język

---

[26] Film ukazał się jako druga część całej serii opublikowanej w 2013 roku (https://www.youtube.com/user/Rijtar/videos).

Dostęp do poszczególnych części:
https://www.youtube.com/watch?v=q4e646IJoRo;
https://www.youtube.com/watch?v=jExP4brti48;
https://www.youtube.com/watch?v=drQ85DTLPPc;
https://www.youtube.com/watch?v=AFtCBRI0sCo;
https://www.youtube.com/watch?v=iWV_vzNSzS4;
https://www.youtube.com/watch?v=pjkNXMjRG-8.

słoweński pełni na Porabju funkcje reprezentatywne, nie jest natomiast niezbędnym środkiem przekazu informacji.

W regionie brakuje gazet słoweńskojęzycznych, które wydawane byłyby codziennie. Czasopismo „Porabje" wydawane jest raz w tygodniu. Słoweńcy porabscy muszą więc korzystać z prasy węgierskojęzycznej albo – w dobie upowszechnienia się przestrzeni cyfrowej – ze słoweńskich gazet cyfrowych.

Sfera widowiskowa

Sfera widowiskowa kształtuje świadomość językową jej uczestników poprzez zabawę, a jej ludyczny charakter sprzyja naturalnej komunikacji interpersonalnej. Gwary porabskie odgrywają w tak wykreowanej przestrzeni ważną rolę. Sfera widowiskowa związana jest z rocznym kalendarzem świąt liturgicznych. Autorami i twórcami widowisk i form obrzędowych tej sfery są przedstawiciele kół teatralnych, kół gospodyń wiejskich i inni. Okresy świąteczne sprzyjają organizowaniu różnorodnych przedstawień, koncertów czy inscenizacji.

Teatralna działalność na Porabju zapoczątkowana została w latach pięćdziesiątych, gdy w warunkach nasilonej madziaryzacji i antyjugosłowiańskiej polityki rządu węgierskiego młodzi Słoweńcy w celu zachowania swojej tożsamości narodowej/etnicznej zakładali amatorskie grupy teatralne. W ten sposób pragnęli podtrzymać świadomość narodową i językową na Porabju w obrębie własnej wspólnoty. W latach dziewięćdziesiątych, obok dziecięcej grupy teatralnej o tej samej nazwie, działała amatorska grupa Nindrik-Indrik, ich spadkobiercami na początku XXI wieku została formacja Duo Fodor. Dziś funkcjonują jako Porabsko gledališče Nindrik-indrik in Duo Fodor ZSM, mają także swoją stronę na portalu Facebook (Porabsko gledališče Nindrik-indrik in Duo Fodor ZSM, b.d.).

W 1998 roku powstało Stowarzyszenie Teatralne „Rožika", które występuje na lokalnych wieczorach kulturalnych oraz spotkaniach mniejszości granicznych z Porabja i Prekmurja.

Działalność teatralną prowadzi również amatorska grupa ze wsi Števanovci Veseli pajdaši, założona w 2000 roku. Do jej powstania przyczyniła się słoweńska pisarka i dziennikarka żyjąca na Porabju Irena Baber. W 2006 roku jej kierownikiem został porabski pisarz Laci (Ladislav) Kovač. Grupa działa w obrębie stowarzyszenia Društvo za lepo ves (Stowarzyszenie na rzecz pięknej wsi), a jej głównym celem jest ochrona i kultywowanie gwar porabskich. Grupa występuje przede wszystkim na scenie lokalnej oraz licznych festiwalach i konkursach na terenie całych Węgier (Veseli Pajdaši Amaterska Gledališka Skupina, b.d.). Uczestniczy w corocznych spotkaniach teatralnych grup mniejszości narodowych w Budapeszcie.

W 1986 roku z inicjatywy mieszkańców miasta Szombathely powstało Kulturalno-Artystyczne Stowarzyszenie imienia Avgusta Pavla (słń. Kulturno umetniško

društvo Avgust Pavel). Siedziba stowarzyszenia znajduje się we wsi Cankova (dziś na terytorium Republiki Słowenii), czyli w miejscu urodzin jego patrona. W ramach stowarzyszenia działa kółko rzeźbiarskie, literackie oraz muzyczne: śpiewu i tamburaszów. Dyrektorem stowarzyszenia jest Branko Pintarič, który pełni także funkcję kierownika grupy teatralnej. Współpracuje ona z aktorami z grupy Veseli pajdaši.

We wsi Gornji Senik działa mieszany chór o nazwie Avgust Pavel (słń. Mešani pevski zbor Avgust Pavel) pod kierownictwem Marii Trifus. Chór koncertuje w kościołach na obszarze całego Porabja, w 2005 roku otrzymał wyróżnienie i dyplom „Pro cultura minoritatum Hungariae" Instytutu Kultury Węgierskiej (słń. Inštitut za madžarsko kulturo).

Przy Związku Słoweńców na Węgrzech (słń. Zveza Slovencev na Madžarskem) działają ludowe grupy śpiewacze męskie i żeńskie: Ljudski pevci Zveze Slovencev na Madžarskem Gornji Senik (Ljudski pevci Zveze Slovencev Gornji Senik, b.d.), Ljudske pevke Zveze Slovencev na Madžarskem Monošter, Ljudske pevke Zveze Slovencev na Madžarskem Števanovci.

Jak ważna dla podtrzymania świadomości językowej grupy jest to sfera, świadczyć mogą słowa Marii Sever po jednym z przedstawień grupy Veseli pajdaši: „Z veseljem leko zapišem, ka je bila preci puna dvorana, vidli pa čüli smo v domačoj rejči, pa godilo se je tak, kak da bi se resan godilo v enoj goričkoj vesi, gde se ešče lidge, pa če glij bolemalo spravljajo s kmetijstvom" (Sever, 2011, s. 5).

Pomimo istnienia wielu grup, które na scenie promują język słoweński (gwary porabskie), spełnia on w tej sferze przede wszystkim funkcję symboliczną pamięci o przodkach i kraju ojczystym oraz przekazuje treści kulturowe, będąc nośnikiem tradycji porabskiej. Nie jest natomiast rzeczywistym środkiem komunikacji – większość członków poszczególnych grup poza godzinami spotkań i prób, choć także często podczas nich, używa języka węgierskiego.

Sfera publicystyczna

Na Porabju mniejszość słoweńska ma własne media mniejszościowe w języku słoweńskim, a także wykorzystuje media węgierskie do promocji swojego języka i kultury. Sfera publicystyczna spełnia kilka istotnych zadań. Poza funkcją informacyjną jest też domeną, w której są pielęgnowane i podtrzymywane zarówno język słoweński w odmianie literackiej (względnie w programach telewizyjnych i radiowych także odmianie potocznej), jak i gwary porabskie. Świadomość odrębności etnicznej i kulturowej od otoczenia, w którym znajduje się mniejszość słoweńska, więzy, które łączą ją z narodem ojczystym, odzwierciedlane mogą być poprzez działalność dziennikarską. Uważa się, że to właśnie środowisko dziennikarskie jest grupą zawodową, która wpływa na język, kształtuje go, a przez swoją działalność modeluje świadomość społeczną (por. Markowski, 2005, ss. 77–78).

O początkach funkcjonowania języka słoweńskiego w sferze publicystycznej na Porabju (pomijając historyczne czasopisma wydawane w Prekmurju jeszcze przed I wojną światową) można mówić od powstania pierwszego czasopisma słoweńskojęzycznego w regionie, wychodzącego od roku 1991 pod nazwą „Porabje". Pomysł pisma zrodził się z potrzeby informowania Słoweńców porabskich o lokalnych wydarzeniach w języku ojczystym, a dużą rolę przy jego tworzeniu odegrał założony w 1990 roku Związek Słoweńców na Węgrzech (słń. Zveza Slovencev na Madžarskem), o czym wspomina główna redaktorka pisma, Marija Sukič:

> Edna od najbole pomembni nalog, štero si je Slovenska zveza gordala že pri ustanovitvi, je bila, ka moramo meti slovenske novine, lidge morajo priti do informaciji v maternoj rejči, v domanjoj rejči pa v slovenskoj knjižnoj rejči tö. Tak so se te 1991. leta narodile naše cajtine (Sukič, 2011, s. 1).

„Porabje" początkowo wydawane było w formie czarno-białej na sześciu stronach jako dwutygodnik. Dopiero od 2005 roku redakcja poszerzyła czasopismo do ośmiu stron, dodając do druku kolor i zwiększając częstotliwość wydawania do jednego numeru na tydzień. W czasopiśmie, obok artykułów w literackim języku słoweńskim, znajdują się teksty pisane dialektem porabskim. Tygodnik „Porabje" stał się bliski Słoweńcom porabskim, ponieważ informował o bieżących wydarzeniach w regionie w sposób ciekawy i przystępny. Poszczególne numery mają także wartość historyczną i mogą być traktowane jak kronika mniejszości słoweńskiej na Porabju (zob. Zadravec, 2006).

Obok stałych rubryk, jak m.in *Naše šole*, *Inda svejta*, *Papiri pripovedujejo*, *Štenje*, *Naše pesmi*, w czasopiśmie ukazują się blok satyryczny i kącik opowiadań dla dzieci. Tygodnik pełni funkcję podtrzymywania świadomości językowej Słoweńców porabskich, poprzez swoją działalność wpływa także na język. W publicystyce używa literackiego języka słoweńskiego i gwar porabskich, które na płaszczyźnie morfologicznej, leksykalnej i składniowej zbliżają się do literackiego języka słoweńskiego. W leksyce widoczne są liczne archaizmy, brakuje natomiast w zasobie słownictwa gwarowego nowych jednostek, które odpowiadałyby przemianom współczesnego świata i denotowały współczesną rzeczywistość pozajęzykową. W takim wypadku autorzy artykułów wykorzystują leksykę ogólnosłoweńską:

> Mi v narečju zdaj za nove stvari uporabljamo izraze iz slovenskega knjižnega jezika. Niti slučajno ne iz madžarščine, kajti mi s tem želimo nekako tudi pomagati ljudem, da se navadijo, da se naučijo te nove izraze in če se še velikokrat pojavi kakšen tak izraz, potem v oklepaju mogoče damo madžarski izraz, da bodo točno vedeli, kaj pomeni, da ne bodo narobe uporabljali kakšne besede. Tako, da mislim, da ta časopis služi tudi kot nek učitelj slovenščine, kot nek pouk slovenščine (Sukič, 2012a).

Strategia dołączania węgierskich wyrazów do wprowadzanych słów z literackiego języka słoweńskiego świadczy o dominującej roli języka węgierskiego wśród mniejszości słoweńskiej na Węgrzech. Język węgierski jest koniecznym środkiem zrozumienia rzeczywistości pozajęzykowej przez mniejszość słoweńską, swoistym metajęzykiem służącym wyjaśnianiu słoweńskich wyrazów. Te próby wprowadzania słoweńszczyzny przy wykorzystaniu narzędzia, jakim jest prasa, oswajania społeczności słoweńskiej ze standardową leksyką słoweńską (z wariantem literackim), służą rewitalizacji języka słoweńskiego na Porabju. Czasopismo odgrywa więc rolę mostu między gwarami porabskimi a literacką słoweńszczyzną.

Od 1986 roku na Porabju wydawany jest rocznik o charakterze publicystyczno-literackim pod tytułem „Slovenski koledar". Każdy z numerów składa się z kilku tematycznych części: *Porabje in Prekmurje inda in gnes*, w której autorzy porabscy dokonują autoprezentacji własnej wspólnoty. Znajdują się w niej także artykuły poświęcone biografiom znanych osób związanych z regionem. W części zatytułowanej *Langivanje po svejti* publikowane są opowiadania z podróży Słoweńców porabskich. W dziale *Za duge zimske večeri* ukazują się prace prozatorskie i poetyckie autorów porabskich. Teksty humorystyczne, jak dowcipy, fraszki i krótkie opowiadania, zamieszczane są w rubryce *Nika za smej*. Na końcu każdego numeru znajduje się, podsumowująca wydarzenia minionego roku, rubryka *Koledar dogodkov preteklega leta*.

Słoweńska mniejszość na Porabju od roku 1979 w węgierskim radiu Györ miała dwudziestopięciominutową audycję radiową. Dopiero w 1995 roku Słoweńcy porabscy utworzyli własne radio o nazwie Monošter. Radiostacja do 31 grudnia 2011 roku nadawała jednogodzinną audycję w każdy dzień powszedni i soboty. Tematy poruszane podczas programów związane były przede wszystkim z mniejszością słoweńską na Węgrzech. W każdą niedzielę program był wydłużony do dwóch godzin, a do studia zapraszani byli znani słoweńscy politycy, sportowcy, pisarze i naukowcy. Dzięki pomocy finansowej słoweńskiego Ministerstwa Sprawiedliwości i Zarządzania Publicznego (słń. Ministrstvo za pravosodje in javno upravo) od stycznia 2012 roku radio Monošter poszerzyło swoją ofertę programową – codziennie od godziny dwunastej do szesnastej nadawane są audycje w języku słoweńskim. Obecnie dostępne jest również online (https://radiomonoster.hu/).

Do roku 1992 telewizja węgierska nie nadawała programów w języku słoweńskim. Dopiero od tego czasu emitowany jest co dwa tygodnie dwudziestopięciominutowy program pod nazwą *Slovenski utrinki* (Kowalski, 2009, s. 157). Na wizji poruszane są przede wszystkim tematy z życia Słoweńców porabskich, najważniejsze wydarzenia polityczne na Porabju i sąsiednim Prekmurju. W 2009 roku powstał projekt pod nazwą Mura-Raba TV, dzięki któremu mieszkańcy Porabja mogli raz w tygodniu oglądać programy dwujęzyczne przygotowywane przez telewizję Gotthárd. Dziś dostęp możliwy jest także w Internecie dzięki projektowi Mura Raba TV 2, który

realizowany był w latach 2012–2015 (*Mura Raba TV II*, b.d.). Objął on przygraniczne ziemie Porabja i Pomurja. Jego celem było wzmocnienie tożsamości Słoweńców porabskich, wsparcie technologiczno-informatyczne regionu Porabja i podtrzymanie kontaktów między Pomurjem i Porabjem. Osiągnięte rezultaty to m.in. stworzenie 260 dwujęzycznych (słoweńsko-węgierskich) programów poświęconych współpracy międzygranicznej mniejszości słoweńskiej, rozpowszechnienie Internetu na Porabju, utworzenie narzędzi cyfrowych do promocji mniejszości słoweńskiej.

W 2011 roku ukazała się praca dyplomowa studentki Uniwersytetu w Lublanie i dziennikarki piszącej artykuły do czasopisma „Porabje" Nikoletty Vajdy-Nagy o roli mediów na Porabju. Autorka przedstawiła w niej ankietę dotyczącą popularności czasopisma „Porabje", radia Monošter i programu telewizyjnego *Slovenski utrinki* wśród Słoweńców porabskich (Vajda-Nagy, 2011). Ze względu na liczbę czytelników wśród wszystkich mniejszości słowiańskich na Węgrzech czasopismo słoweńskie „Porabje" zajęło drugie miejsce, tuż za periodykiem chorwackiej mniejszości narodowej. W ankiecie uwzględniono czternaście czasopism mniejszościowych na Węgrzech. Ankieta, przeprowadzona w dwóch językach, wykazała, że większość osób starszej generacji niechętnie uczestniczy w tego typu badaniach. Na dwieście pięćdziesiąt ankiet autorka otrzymała jedynie osiemdziesiąt siedem odpowiedzi. Ponad połowa wypełniona była w języku węgierskim (pięćdziesiąt cztery osoby), siedemnaście osób wypełniło ankietę w słoweńskim języku literackim, a szesnaście respondentów odpowiedziało, używając gwary. Wyniki ankiety wskazują, że najwięcej osób korzystających z mediów słoweńskich na Porabju należy do grupy osób starszych, mieszczących się w przedziale wiekowym od sześćdziesięciu do osiemdziesięciu lat. Prawie wszyscy respondenci korzystali także z mediów węgierskich, co jest typowe dla obszarów dwujęzycznych. Wyniki ankiety potwierdzają, że Słoweńcy porabscy znacznie częściej w badanym okresie wykorzystywali media węgierskie. Jak podkreśliła autorka, słoweńskie media mniejszości porabskiej stanowiły w tym czasie tylko uzupełnieniem mediów węgierskich, a ich rola była marginalna. Przyczyn takiego stanu upatrywać należy w malejącej liczbie osób używających języka słoweńskiego – zarówno gwar, jak i standardu.

Sfera artystyczno-literacka

O funkcjonowaniu gwar porabskich w sferze artystyczno-literackiej możemy mówić w planie diachronicznym w szerszym kontekście od czasów pierwszych książek prekmurskich. Ówczesny dawny język prekmurski stanowił specyficzną, ponadgwarową normę, w której odbicie znalazły różnorodne cechy językowe pochodzące z poszczególnych gwar dialektu prekmurskiego. Po II wojnie światowej, jako – do pewnego tylko stopnia – ukonstytuowana norma literacka, język prekmurski funkcjonuje na Porabju w specyficznej formie porabskiego mikrojęzyka literackiego.

Sukcesem literatury tworzonej przez Słoweńców porabskich była publikacja w 2005 roku powieści Franceka Mukiča *Garaboncijaš*. Powieść wydana została w języku prekmurskim, a następnie w roku 2007 przetłumaczona na literacki język słoweński i wydana w Republice Słowenii. Ukazanie się oryginalnego wydania książki możliwe było dzięki wsparciu finansowemu wydawnictwa Franc-Franc, które jest odpowiedzialne za promocję kultury na Porabju, przy znacznym udziale Związku Słoweńców na Węgrzech. Powieść ukazała się w serii zatytułowanej „Med Muro in Rabo", której redaktorami zostali Milan Vincetič i Franci Just. Powieść przedstawia legendę porabską z czasów wojennych. Jej bohaterem jest Marci Ločarin, którego śmierć jest w książce owiana tajemnicą. W powieści przeplatają się motywy z historii Porabja i całego przygranicznego pasa między Węgrami, Austrią i Jugosławią. Książka przepełniona jest literacką symboliką i elementami kulturowymi związanymi z Porabjem. O dużym znaczeniu tej powieści dla słoweńskiej mniejszości porabskiej świadczyć mogą słowa Ernesta Ružiča, które ukazały się w jego artykule *Garaboncijaš – črnošolec, ki je živel (in umrl) v sovražnem času in prostoru:*

> Če bi se lotil predstavljanja Porabskega knjižnega daru na enak način kot leto poprej, potlej bi moral začeti s Slovenskim koledarjem 2006 in končati s književnim delom. Vendar – sem prepričan – imam dovolj razlogov, da obrnem vrstni red in povem nekaj več o prvem porabskem romanu »Garaboncijaš – črnošolec«, autorja Franceka Mukiča. Dvoje narekuje tako ravnanje: ker so Porabski Slovenci prvič in v svojem nadnarečnem jeziku dobili svoj roman, in drugo, zaradi aktualne vsebine, ki zaradi sedanjosti posega v preteklost in se spleta v povesno aktualne porabske stvarnosti […] (Ružič, 2006, s. 1).

W języku powieści, który określany jest jako język naddialektalny, obok elementów gwarowych dominuje słownictwo ogólnosłoweńskie i liczne panonizmy:

> Analiza v romanu kaže, da prevladuje splošno slovensko besedje s številnimi panonizmi, med prevzetimi besedami so številni germanizmi, manj je madžarizmov. Slednjih je največ v naslednjih pomenskih skupinah: (1) človek (baujsi, banda, beteg, čonta, fotiv, Garaboncijaš, legen, pajdaš); (2) živali (birka, kanžar, mara, somar); (3) različni predmeti (bočkar, börkle, fude, kalapoš, labda, lanc, pükša, retaš); (4) poklici (barbejr, bautoša, biróuv, kantar, kočiš, plebanoš); (5) različni pojmi (baga, bájta, batriven, fajta, falat, fele, ferma, ginglavi, hasek, jezero, djudaš, kejp, penze, renda, tanač, valon); (6) prostor (cintor, marof, orsag/rosag varaš) (Zorko, 2011).

W porabskim mikrojęzyku literackim wydawane są także bajki. W 2017 roku opublikowano zbiór bajek i opowiadań z Porabja, które w 1970 nagrał Milko Matičetov. Zebrano dwieście trzydzieści osiem tekstów gwarowych, które zamieszczono w ujednoliconej transkrypcji. Wszystkie teksty w książce zostały przełożone na słoweński

język literacki (Matičetov i in., 2017). Do sfery artystyczno-literackiej należy również włączyć wydawany co roku „Slovenski koledar", którego redaktorem jest znana z pracy przy redakcji czasopisma „Porabje" Marijana Sukič.

Do współczesnych pisarzy związanych z regionem można zaliczyć Karči Holeča, jednego z redaktorów czasopisma „Porabje". W 2003 roku pojawiły się również nakładem wydawnictwa i organizacji Franc-Franc *Andovske zgodbe / Andovske prpovejsti*. W wydawnictwie Franc-Franc w przekładzie na porabski mikrojęzyk literacki opublikowano także prace Feri Lainščka. Autor ten urodził się i wychował na Prekmurju. W swoich powieściach porusza motywy dotykające historii i kultury całego Prekmurja, które w jego pracach postrzegane jest jako kontinuum szerszego kulturowego obszaru Panonii. Identyfikacja autora z regionem skłania go do wyboru języka (dialektu) prekmurskiego jako jednego ze środków ekspresji.

Ze sferą artystyczno-literacką wiąże się również postać Laci (Ladislava) Kovača, pisarza i nauczyciela, który jest ważną postacią amatorskiego ruchu teatralnego na Porabju. Z zamiłowania aktor i artysta, jest także długoletnim członkiem amatorskiej grupy Veseli pajdaši, a od roku 2006 jej dyrektorem. Na Porabju wydawane są również książki dla dzieci. Vesna Radovanovič jest autorką książki pod tytułem *Zvezdica*, do której rysunki stworzyła animatorka Kristina Krhin.

Sfera artystyczno-literacka jest przestrzenią komunikacyjną, która styka się, czy wręcz przenika, z domeną publicystyczną. Na Porabju obie te sfery dzielą wspólną przestrzeń wyrażania. Zazwyczaj na łamach czasopism publikowane są fragmenty prac pisarzy porabskich. W odniesieniu do niewielkiej literatury porabskiej nie sposób mówić o dominujących gatunkach literackich. Przeważają krótkie formy literackie, najczęściej eseje. Autoprezentacja kultury porabskiej i jej dziedzictwa realizuje się przede wszystkim w szerszym kręgu, na płaszczyźnie słoweńskiego języka literackiego.

Sfera kościelna

Obecnie na Porabju znajdują się trzy parafie we wsiach Gornji Senik, Dolnji Senik i Števanovci. Najstarszą parafią na Porabju jest parafia górnosenicka. W okresie od 1592 do 1672 roku parafia była zarządzana przez ewangelików. Kościół we wsi Števanovci powstał w latach 1776–1780, natomiast w Dolnym Seniku parafia powstała dopiero w roku 1821 z polecenia hrabiny Teresy Batthyány.

Jeszcze do czasów II wojny światowej podczas kazań powszechnie używane w kościele były gwary porabskie. Pozostałe części mszy odprawiane były w języku łacińskim. Wybór języka zależał od duchownego, który odprawiał mszę. Na Porabju byli to duchowni słoweńscy, chorwaccy, słowaccy i węgierscy. Księża słoweńscy, którzy mogliby głosić kazania w języku słoweńskim, stanowili jednak znikomy procent wszystkich duchownych. Obok księży chorwackich, wykształconych w ośrodkach

w Zagrzebiu czy Varaždinie – którzy w mniejszym lub wiekszym stopniu znali literacki język słoweński i gwary porabskie – znaczna część duchownych była pochodzenia węgierskiego i ich znajomość rodzimego języka Słoweńców porabskich była słaba lub żadna. Chorwaccy księża, w różnym stopniu władający językiem słoweńskim, często w swojej mowie mieszali elementy kajkawskie i słoweńskie, co powodowało, że ludność porabska uczyła się języka słoweńskiego z naleciałościami chorwackimi.

Po II wojnie światowej Słoweńców porabskich dotknęły represje ze strony władz węgierskich. Dotyczyły one także języka. Nastąpiło powolne zanikanie słoweńszczyzny jako języka używanego w kościele, a następnie także języka liturgii, na rzecz języka węgierskiego. Kiedy w roku 1987 zmarł Janoš Kuhar, jeden z ostatnich słoweńskich duchownych na Porabju, Słoweńcy porabscy zostali pozbawieni na długi okres osoby, która mogłaby wygłaszać kazania w języku słoweńskim.

W 2008 roku doszło do reorganizacji administracji kościelnej w regionie Porabja. Powstała jedna parafia z siedzibą na Górnym Seniku, łącząca pod swoją jurysdykcją wszystkie wsie porabskie, z wyjątkiem Słoweńskiej wsi (Slovenska ves). Na krótki okres w latach dziewięćdziesiątych język słoweński w postaci gwar porabskich powrócił do kościoła na Górnym Seniku. Raz na tydzień podczas niedzielnej mszy kazania głoszone były w standardowym języku słoweńskim, zaś pieśni liturgiczne śpiewane przez wiernych po prekmursku.

Sytuacja słoweńszczyzny w kościele porabskim jest dynamiczna i zależna przede wszystkim od czynników zewnętrznych, tzn. obecności na Porabju słoweńskich – bądź znających dobrze język słoweński – duchownych. Obecność księży słoweńskich w kościołach porabskich niekoniecznie wiąże się z używaniem słoweńszczyzny podczas mszy. Księża ci chętniej wybierają bowiem język węgierski[27]. Przypomina to sytuację słoweńszczyzny w sferze szkolnej, gdzie mimo znajomości języka słoweńskiego nauczyciele chętniej porozumiewają się z uczniami w języku węgierskim.

Jak zauważa Valerija Perger, zanikanie słoweńszczyzny w Kościele ma też podłoże psychologiczne. Słoweńcy porabscy nadal postrzegają księdza jako autorytet. Jeśli więc używa on chętniej języka węgierskiego w komunikacji z wiernymi, także wierni zaczynają posługiwać się węgierszczyzną w komunikacji (Perger, 2009, s. 346).

W sferze kościelnej sytuacja języka słoweńskiego na przestrzeni kilkunastu lat nie uległa zmianie. Dziś w kościołach na Porabju msze nie są odprawiane w języku słoweńskim – ani w słoweńskiej odmianie literackiej (w języku standardowym), ani w gwarach porabskich. Słoweńskie kody językowe zostały całkowicie wyparte przez język węgierski.

[27] Więcej na ten temar zob. Zadravec, 2006.

4.2. Instytucjonalne wsparcie języka słoweńskiego na Porabju (jego promocja, nauczanie i podtrzymywanie)

Starania o autonomię języka w świetle planowania językowego można rozumieć w kategoriach kształtowania świadomości jego użytkowników o owym języku jako podmiocie niezależnym i wyjątkowym. Związane z tym zjawisko puryzmu językowego, które jest charakterystyczne dla słoweńskiej polityki językowej, uwidacznia się na Porabju, gdzie podejmowane są próby ustabilizowania pewnego schematu, tzw. normy literackiej – np. w czasopiśmie „Porabje" nie stosuje się zapożyczeń leksykalnych z języków obcych (co w tym przypadku ogranicza się przede wszystkim do rugowania licznych hungaryzmów i germanizmów, którymi nasycona jest mowa potoczna Słoweńców porabskich).

Wsparcie języka słoweńskiego na Porabju widoczne jest w prowadzonej przez rząd węgierski polityce. Podpisanie przez Węgry 5 listopada 1992 roku Europejskiej karty języków regionalnych i mniejszościowych oraz jej ratyfikacja 26 kwietnia 1995 roku (ostatecznie Karta weszła w życie 1 marca 1998 roku) zapewnia mniejszości słoweńskiej poszanowanie i przestrzeganie praw językowych wyznaczanych przez normy unijne. Szczegółowych informacji dotyczących sytuacji języka słoweńskiego dostarcza pięć raportów oceniających, sporządzonych przez Komitet Ekspertów Rady Europy (Council of Europe, b.d.).

Komitet ten zajmuje się badaniem i opisem sytuacji języków regionalnych i mniejszościowych w krajach, które ratyfikowały Kartę. Wnioski zawarte w poszczególnych raportach dotyczą przede wszystkim konieczności poprawy sytuacji szkolnictwa mniejszościowego na Węgrzech, w tym szkolnictwa słoweńskiego.

Pomimo prawnych regulacji ze strony państwa węgierskiego i Unii Europejskiej wobec mniejszości słoweńskiej na Węgrzech oraz ich języka sytuacja tej wspólnoty nie jest zadowalająca. Wydaje się, że jest gorsza w porównaniu do sytuacji mniejszości węgierskiej (Węgrów prekmurskich) w Słowenii. W jednym z wywiadów Marija Sukič szczegółowo porusza tę kwestię, mówiąc:

> Jaz zmeraj pravim, od vseh dogovorov, od vseh podpisanih dokumentov imamo toliko, kolikor se v praksi uresniči. Seveda je bilo veliko, napram tistega, kar se je dogajalo, recimo, pred 40, 50 leti, je bilo veliko narejeno. Slovenija pravzaprav skrbi tudi za nas, Porabske Slovence, sicer naredijo primerjavo, koliko več Slovenija da Prekmurskim Madžarom. To nekateri pravijo, da 20-krat več, kot Porabski Slovenci dobivamo od Madžarske. Nekateri sicer pravijo, da 12-krat več. Zmeraj pravim, ni bistvo, mislim številke niso bistvene, bistven je odnos, zelo bistven je odnos, kakšen odnos ima določena vlada do svojih manjšin na papirju, kar se tiče zakonov in vse to, vsaj tako kaže, urejen odnos. Ampak, ko pa pridemo pri določenih vprašanjih do prakse, da bi to pa

> to bilo treba narediti, se največkrat zelo zaustavi. In če takrat mi kot porabska skupnost ne bi imeli podpore iz Slovenije, bi tudi dandanes veliko manj imeli v Porabju, tega, kar se tiče slovenskih institucij, društev in vse to. Seveda, 93., da ne bom mešala datumov, je bil podpisan mednarodni sporazum med Madžarsko in Slovenijo, kar se tiče zaščite obeh manjšin, na Madžarski strani nas Porabskih Slovencev, na slovenskih Prekmurskih Madžarov. In ta dvostranski sporazum naj bi služil kot osnova za to, kako država skrbi za svoje manjšine. Medtem ko Slovenija ponavadi oziroma največkrat svoje dolžnosti izpolnjuje do svoje manjšine oziroma do madžarske manjšine tukaj v Prekmurju, na madžarski strani se to največkrat ne zgodi (Sukič, 2012a).

Postulowane, lecz wyłącznie na płaszczyźnie deklaratywnej, równorzędne traktowanie mniejszości słoweńskiej na Węgrzech i mniejszości węgierskiej w Słowenii nie jest przestrzegane. Różnice w relacjach państwo słoweńske – mniejszość węgierska w Słowenii i państwo węgierskie – mniejszość słoweńska na Węgrzech są znaczne. Mniejszość węgierska może liczyć na o wiele większe wsparcie aparatu państwowego. Samorząd mniejszości słoweńskiej na swoją działalność otrzymuje co roku dotacje pochodzące z budżetu centralnego państwa. Pieniędzy jednak nie starcza na wszystkie wydatki mniejszości słoweńskiej. Dodatkowo z powodu małej liczby Słoweńców porabskich – i w szerszej perspektywie w ogóle członków mniejszości słoweńskiej na Węgrzech – nie mają oni swojego przedstawiciela w parlamencie węgierskim. Utrudnia to prowadzenie polityki ukierunkowanej na prawa mniejszości na szczeblu ogólnopaństwowym.

Przed I wojną światową Porabje objęte było węgierską polityką językową, a władza węgierska nie była skora do emancypacji języków mniejszości narodowych, które znajdowały się w granicach jej państwa. Po uzyskaniu niepodległości przez Słowenię w 1991 roku jednym z podstawowych założeń prowadzonej przez słoweńskie podmioty polityki językowej jest podtrzymanie statusu słoweńszczyzny w przestrzeni publicznej poza jej granicami. Przyczyniają się do tego organizacje, wśród których do najważniejszych należy Słoweńskie Towarzystwo Slawistyczne (słń. Slavistično Društvo Slovenije), dbające o rozwój kultury języka także mniejszości słoweńskich żyjących w różnych państwach. Nieocenione w kontekście podpory instytucjonalnej języka mniejszości słoweńskiej na Porabju są badania naukowe i projekty prowadzone przez działający w Lublanie Instytut Badań Narodowościowych (słń. Inštitut za narodnostna vprašanja) w drugiej połowie XX wieku i w XXI wieku, a także działalność Urzędu Państwowego ds. Słoweńców za Granicą (słń. Urad vlade za Slovence v zamejstvu).

Sytuacja języka słoweńskiego na Porabju jest sytuacją skomplikowaną, ponieważ nie jest on kodem prymarnym dla większości osób należących do słoweńskiej mniejszości narodowej. Słoweńcy porabscy w swoich dążeniach do zmiany sytuacji języka

słoweńskiego wykorzystują środki pokojowe i legalne. W długoletniej historii Porabja nie było żadnych przejawów działań terrorystycznych mających na celu zwiększenie równouprawnienia języka słoweńskiego na Węgrzech.

Szkolnictwo mniejszościowe na Porabju

Obecność języka słoweńskiego w szkołach porabskich ogranicza się do używania go podczas wybranych zajęć, jednak w wąskim zakresie. Z tego powodu szkoły porabskie, jako instytucje wspierające język, nie spełniają w pełni swojej funkcji:

> Prisotnost slovenščine kot jezika komunikacije v porabskih šolah je vsekakor preskromna, da bi le-tem lahko dala pečat narodnostnih ustanov, takih, v katerih je javna raba slovenščine vsakodnevno prisotna in običajna. Šola je skromna priložnost za rabo manjšinskega jezika, sicer pa komunikacija v slovenščini v šoli kot državni ustanovi ni navada (Perger, 2008, s. 143).

Brakuje na Porabju instytucji państwowych, w których młodzież miałaby możliwość naturalnego kontaktu z językiem słoweńskim[28]. Na Porabju kryterium tego nie spełnia szkoła, a na chwilę obecną żadna inna instytucja nie jest w stanie jej zastąpić.

W 1996 roku węgierskie Ministerstwo Edukacji wprowadziło nowy plan nauczania języka słoweńskiego w szkołach narodowych na Porabju, w ramach którego obok standardu słoweńskiego dopuszczono także obecność gwar. Valerina Perger podkreśla, że „danes se narečje več ne preganja iz šol, ampak se ga vrednoti kot eno izmed jezikovnih uresničitev slovenskega jezika, kot socialno zvrst, ki se uporablja v določenih govornih položajih, in kot most do knjižnega jezika" (Perger, 2009, s. 348). Słowa te świadczyć mogą o rosnącym prestiżu gwary. W świadomości językowej Słoweńców porabskich w planie historycznym następuje zatem zmiana polegająca na podnoszeniu statusu gwary, która nie jest już postrzegana jako gorszy kod językowy wobec słoweńskiego języka standardowego.

O dalszych pozytywnych zjawiskach można mówić w kontekście przemian demokratycznych na Węgrzech na początku XXI wieku, jednym z przejawów których jest stworzenie podstaw prawnych dla tzw. szkół narodowych i drukowanie podręczników do nauki języka słoweńskiego na Porabju: „od leta 2002 se postopno uresničuje projekt priprave učbenikov za slovenski jezik in spoznavanje slovenstva; doslej jih je izšlo 15, katerih avtorji so v večini porabski učitelji" (Perger, 2008, s. 142).

Obecnie (stan na rok 2012) słoweńskie szkolnictwo na Porabju objęte zostało węgierskim programem szkolnictwa narodowego, który wdraża trzy modele nauczania dwujęzycznego:

---

[28] Pod pojęciem naturalnego kontaktu rozumiem kontakty językowe, do których dochodzi wśród uczniów między lekcjami, w czasie przerw, zajęć sportowych itp.

a) narodowe szkoły z językiem mniejszości jako językiem nauczania – na Porabju są trzy takie szkoły: szkoła podstawowa we wsi Števanovci, szkoła podstawowa w mieście Monošter i szkoła filialna we wsi Sakalovci;
b) szkoły z rozszerzonym językiem słoweńskim, w których uczniowie mogą wybrać jeden lub dwa przedmioty w swoim języku ojczystym; w regionie jest jedna taka szkoła – szkoła podstawowa na Górnym Seniku;
c) szkoły dwujęzyczne, w których język słoweński i węgierski nauczane są na równych prawach (wszystkie przedmioty nauczane są raz w jednym, raz w drugim języku) w takim samym zakresie godzinowym – w praktyce takie szkoły na Porabju nie istnieją (Kern, 2009, s. 195). W roku szkolnym 2005/2006 w szkole podstawowej im. J. Košiča wprowadzono program nauczania dwujęzycznego, a od roku szkolnego 2007/2008 ten sam program wdrożono w szkole podstawowej we wsi Sakalovci. W dwóch szkołach podstawowych w mieście Monošter: im. Istvana Szechenyija i im. Aranya Janosa nauka słoweńskiego w wymiarze od jednej do dwóch godzin jest fakultatywna.

Poza wymienionymi powyżej szkołami podstawowymi w mieście Monošter znajdują się Gimnazjum im. Mihalya Vörösmartija i Techniczna Szkoła Średnia im. Beli III, do których uczęszczają dzieci z mniejszości słoweńskiej. Od 1993 roku wprowadzono możliwość zdawania matury w języku słoweńskim. Osoby, które chcą kontynuować naukę języka słoweńskiego po skończeniu szkoły średniej, zmuszone są jednak do wyjazdu albo na uczelnię wyższą w Słowenii, albo do węgierskiego miasta Szombathely, w którym działa Wyższa Szkoła Pedagogiczna (słń. Visoka pedagoška šola). Od roku 1974 w szkole prowadzony jest lektorat języka słoweńskiego; w roku 1980 założono Katedrę Słowenistyki, na której wykładany jest język słoweński i literatura słoweńska. Większość kadry nauczycielskiej szkół porabskich to absolwenci tej szkoły.

Wydawnictwa i wsparcie finansowe

Publikacje dotyczące Słoweńców porabskich mają charakter naukowy, publicystyczny i literacki. Do wydawnictw naukowych należą słoweńskojęzyczne prace z dziedziny socjologii, kulturologii, językoznawstwa i literaturonawstwa. Przeważająca ich część wydawana jest w Słowenii. Prace te propagują wiedzę na temat mniejszości słoweńskiej. Wydawnictwa publicystyczne i literackie omówione zostały powyżej. W tym miejscu warto jeszcze raz podkreślić, że na Porabju brakuje słoweńskojęzycznych gazet, co sprawia, że przedstawiciele mniejszości słoweńskiej na co dzień czytają prasę węgierskojęzyczną.

Działalność wydawniczą wspiera drukarnia w mieście Monošter, dzięki której liczba książek wydawanych na Porabju w języku słoweńskim rośnie. Książki te

docierają także do Słowenii, zwiększając potencjalne grono odbiorców literatury porabskiej. O promocji literatury na dużą skalę jednak na razie nie można mówić, ma ona charakter regionalny i zawężona jest do wąskiej grupy odbiorców.

Słoweńcy porabscy mogą liczyć na wsparcie finansowe ze strony węgierskiej i słoweńskiej, ale kwoty te nie są duże. Władze węgierskie wspierają słoweńskie radio i telewizję, finansując audycje i programy przygotowywane przez mniejszość słoweńską. Przedstawiciele mniejszości słoweńskiej na każdym kroku podkreślają, że wsparcie to jest zbyt małe i nie pozwala na funkcjonowanie wspólnoty na Węgrzech.

Działalność naukowa

Do słoweńskich jednostek oświatowych wspierających czynnie język słoweński za granicą należą Uniwersytety w Mariborze i Lublanie. Prowadzone na kierunkach humanistycznych badania nad mniejszościami słoweńskimi w innych państwach, których rezultaty prezentowane są na posiedzeniach naukowych, kongresach i konferencjach, stanowią jeden z przejawów budzenia się świadomości społeczeństwa słoweńskiego dotyczącej problemów grup mniejszościowych. Pytaniem otwartym pozostaje jednak, czy działania te przekładają się na promocję i wsparcie języka słoweńskiego jako mniejszościowego na Porabju.

Formą promocji regionu był zorganizowany w 2009 roku przez Słoweńskie Towarzystwo Slawistyczne Kongres Slawistyczny w mieście Monošter, na którym naukowcy z Republiki Słowenii i zagranicy mogli wygłosić referaty dotyczące mniejszości słoweńskich, w tym Słoweńców porabskich. Publikacje językoznawców z ośrodków w Słowenii, takich jak wspomniane Lublana czy Maribor, przyczyniają się do propagowania etniczności porabskiej. W kategoriach kultywowania języka może być postrzegana także działalność naukowców słoweńskich, którzy zbierają oraz zapisują bajki i opowiadania z Porabja. Są to najczęściej etnolodzy, badacze folkloru słoweńskiego. Podobny charakter mają także działania leksykograficzne. Przedstawiciele mniejszości słoweńskiej stworzyli dwa słowniki, których celem jest ochrona języka słoweńskiego. Są to *Porabsko–knjižnoslovensko–madžarski slovar* autorstwa Franceka Mukiča (Mukič, 2005) i *Slovar Gornjega Senika A–L* autorstwa Marii Bajzek Lukač (Bajzek Lukač, 2009). Pierwszy, w zasadzie trzyjęzyczny (trzykodowy), słownik zawiera jedenaście tysięcy artykułów hasłowych pochodzących przede wszystkim z gwary górnosenickiej z podanymi ekwiwalentami międzyjęzykowymi w słoweńszczyźnie literackiej i języku węgierskim. Druga praca liczy około trzech tysięcy artykułów hasłowych, które zawierają jednostki zapisane porabskim mikrojęzykiem literackim z transkrypcją fonetyczną i gwarową. Objaśnienia znaczeń pochodzą ze *Słownika słoweńskiego języka literackiego* (https://fran.si), a w artykule autorka podaje także ekwiwalenty międzyjęzykowe węgierskie i niemieckie.

Obraz gwar przedstawiany we wcześniejszych pracach dopełniają nowsze badania dialektologiczne, poświęcone np. terminologii botanicznej w gwarze górnosenickiej (Koletnik, 2017) czy słownictwu poszczególnych wsi porabskich (Emberšič Škaper & Dončec Merkli, 2016).

Kultura i sztuka

Jednym z centralnych miejsc, wokół którego skupia się życie kulturalne mniejszości słoweńskiej na Porabju, jest Dom Słoweński (słń. Słovenski dom), w którym mieści się Centrum Słoweńskiej Kultury (słń. Center za slovensko kulturo). Budynek usytuowany jest w centrum miasta Monošter. W Domu Słoweńskim znajduje się siedziba redakcji czasopisma „Porabje" i radia Monošter oraz sala konferencyjna, hotel i restauracja, które, jak zauważa Katalin Munda Hirnök, sprzyjają rozwojowi turystyki i nauki. Pisze ona, że „Slovenski dom je največji projekt od ustanovitve Zveze Slovencev na Madžarskem in pomeni korak naprej v razvoju narodnostne samozavesti ter podjetniške dejavnosti" (Munda Hirnök, 2009, s. 314).

W 2010 roku w ramach promocji kultur: słoweńskiej i węgierskiej w regionie Porabja, a także poza jego granicami, w sąsiednim Prekmurju, trzy muzea: Muzeum w Murskiej Sobocie (słń. Pokrajinski muzej Murska Sobota) jako główna jednostka koordynująca oraz Galerija-Muzeum w Lendavie i Muzeum Avgusta Pavla w mieście Monošter (Muzej Avgusta Pavla v Monoštru) wzięły udział we wspólnym projekcie zatytułowanym w trzech językach – angielskim jako języku międzynarodowej komunikacji oraz związanych z regionem węgierskim i słoweńskim: *Sense of place – A megélt táj – Doživetje prostora*. Projekt skierowany został przede wszystkim do najmłodszej generacji Słoweńców porabskich i jednocześnie Węgrów prekmurskich. Jako jego logo wybrano dwa wróble z upierzeniem w barwach słoweńskiej i węgierskiej flagi. Dzięki pozyskaniu dofinansowania z Unii Europejskiej, z funduszy przeznaczonych na rozwój regionalny poszczególnych obszarów Europy, udało się pokryć koszty przedsięwzięcia w wysokości blisko ośmiuset tysięcy euro. *Doživetje prostora* rozpoczęło się w 2009 roku, zakończyło w roku 2012. W ramach projektu prowadzone były zajęcia z języka słoweńskiego i węgierskiego, w których uczestnicy poznawali oba języki literackie oraz gwary lokalne: słoweńskie i węgierskie. Organizowane były wystawy, prelekcje i spotkania z młodzieżą, dzięki którym uczestnicy mogli zapoznać się z dziedzictwem kulturowym regionu. Korzyści z projektu czerpali także starsi mieszkańcy Prekmurja, którzy w wolnym czasie chętnie uczestniczyli we wszystkich wydarzeniach. Projekt obejmował również badania naukowe: etnologiczne, historyczne, kulturoznawcze i językoznawcze, których celem było odkrycie zapomnianej karty historii i kultury Prekmurja. W badaniach brali udział naukowcy słoweńscy i węgierscy, których prace zostały opublikowane w tomie podsumowującym cały projekt (Kozar-Mukič, 2013).

Rezultatem było poza tym stworzenie wielojęzycznych pomocy naukowych dla dzieci w postaci kart z informacjami o kulturze i dziedzictwie regionu, zeszytu ćwiczeń, w którym dzieci mogą zapoznać się z leksyką porabską, a także płyty z interaktywnymi zadaniami. Projekt umożliwił też wystawę poświęconą życiu Słoweńców porabskich w Muzeum Avgusta Pavla w mieście Monošter.

Radio, telewizja, internet

Wsparcie języka słoweńskiego na Porabju ze strony mediów jest coraz większe: wydłuża się czas antenowy poświęcany Słoweńcom porabskim oraz liczba programów nadawanych w języku porabskim. Informacje o Porabju, gwarach porabskich i mniejszości słoweńskiej na Węgrzech pojawiają się także w Internecie, m.in. na stronach Wikipedii i w portalach społecznościowych. Swój adres internetowy mają radio Monošter (https://radiomonoster.hu/) i telewizja AS, która prezentuje materiały dotyczące regionu (https://www.youtube.com/playlist?list=PLv-6rpvFUWHixSRwyAt4ar7dn-rGmqTbG1).

Stowarzyszenia, organizacje, fundacje

Najważniejszą organizacją wspierającą czynnie język słoweński na Porabju jest Związek Słoweńców na Węgrzech, w ramach którego działa siedemnaście różnych grup:

- Folklorna skupina Zveze Slovencev na Madžarskem Gornji Senik,
- Folklorna skupina ZSM Sakalovci,
- Mešani pevski zbor Avgust Pavel ZSM Gornji Senik,
- Mešani komorni zbor ZSM Monošter,
- Ljudski pevci ZSM Gornji Senik,
- Ljudske pevke ZSM Monošter,
- Ljudske pevke ZSM Števanovci,
- Gledališka skupina Veseli pajdaši ZSM Števanovci,
- Malo gledališče Dou Fodor ZSM Porabje;

i dziecięce:

- Folklorna skupina I. ZSM DOŠ Gornji Senik,
- Folklorna skupina II. ZSM DOŠ Gornji Senik,
- Pevski zborček ZSM DOŠ Gornji Senik,
- Gledališka skkupina Seničke zvejzdice ZSM DOŠ Gornji Senik,
- Folklorna skupina ZSM OŠ Števanovci,
- Pevski zborček ZSM OŠ Števanovci,
- Otroška folklorna skupina ZSM Sakalovci,
- Mlado gledališče ZSM.

Grupy te mają różne struktury i różną liczebność, na co ma wpływ mijający czas.

Większość z nich działa na zasadzie wolontariatu. Nie tylko dbają o promocję kultury słoweńskiej w regionie, lecz także spełniają funkcję integracyjną wśród Słoweńców porabskich. Biorąc pod uwagę, że mniejszość słoweńska na Porabju nie jest liczna, liczba zespołów jest duża, co świadczy o tym, że Słoweńcy porabscy chętnie uczestniczą w działalności stowarzyszeniowej.

4.3. Symbioza języka słoweńskiego z innymi językami

Słoweńcy porabscy stanowią grupę dwu- lub wielojęzyczną, a język słoweński w regionie Porabja jest w kontakcie przede wszystkim z językiem węgierskim, w znacznie mniejszym stopniu z austriacką odmianą języka niemieckiego i językiem chorwackim. Zjawisko dwujęzyczności (i wielojęzyczności) obejmuje całą słoweńską społeczność mniejszościową na Porabju, choć znajomość poszczególnych kodów nie jest jednakowa u wszystkich przedstawicieli grupy. Prezentują oni dwujęzyczność określaną przez Hannę Orzechowską jako heterogeniczna (Orzechowska, 1981, s. 117). Jednojęzyczność, w tym wypadku znajomość wyłącznie języka węgierskiego, obejmuje coraz większą liczbę mniejszości słoweńskiej na Porabju. Jednojęzyczni są także porabscy Węgrzy – abstrahując od możliwej dwu- i wielojęzyczności w kontekście używania języka węgierskiego w odmianie ogólnonarodowej i jego wariantów gwarowych, języka ogólnonarodowego i języków specjalistycznych oraz języka węgierskiego i do jakiegoś stopnia angielszczyzny. Sprawia to, że dwujęzyczność mniejszości słoweńskiej jest jednokierunkowa, słoweńsko-węgierska. Słoweńcy porabscy, jeśli chcą czynnie uczestniczyć w życiu społecznym na Porabju, zmuszeni są do komunikowania w języku węgierskim. Jest to jeden z ważniejszych czynników, który wpływa na niski status i prestiż języka słoweńskiego w regionie.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku przeprowadzono wśród mieszkańców miasta Monošter badania kompetencji językowej (mówienie, pisanie, słuchanie i czytanie). Objęły one dwie grupy: Słoweńców i Węgrów, z których obie uwzględniały kobiet i mężczyzn w różnym wieku (Nećak Lük, 1993). Wyniki w grupie słoweńskiej wykazały, że wszyscy przedstawiciele mniejszości słoweńskiej znali język węgierski, a ponad połowa respondentów znacznie lepiej mówiła i pisała po węgiersku niż w języku słoweńskim – zarówno w gwarze, jak i w słoweńskim języku literackim. Już wówczas Słoweńcy także lepiej rozumieli węgierskie teksty pisane i słuchane niż paralelne teksty w języku słoweńskim. Pełne teksty pisane i mówione w języku słoweńskim (odmianie ogólnonarodowej) rozumiało mniej niż dwadzieścia procent ankietowanych. Ponad trzydzieści procent respondentów odpowiedziało, że zawsze w tekstach słoweńskich znajdują wyrazy, których nie rozumieją. Albina Nećak Lük

tłumaczy to faktem, że znaczna liczba ankietowanych osób uczęszczała do szkół węgierskich w mieście, więc ich styczność z językiem słoweńskim (dialektem i odmianą ogólnonarodową) była rzadka. Jedynie dwadzieścia pięć procent respondentów uczęszczało na lekcje języka słoweńskiego, który był przedmiotem fakultatywnym w mieście Monošter. Przeprowadzone badania potwierdziły, że słoweński język ogólnonarodowy jest najmniej znanym kodem wśród Słoweńców żyjących w mieście. Badania pokazały także, że przedstawiciele większości językowej, Węgrzy, nie znają języka słoweńskiego – zarówno wariantu ogólnonarodowego, jak i gwar porabskich. Ponad dziewięćdziesiąt procent respondentów z grupy węgierskiej odpowiedziało, że nie rozumie tekstów pisanych i mówionych w języku słoweńskim. Większość respondentów (Słoweńców i Węgrów) określiło pozycję języka węgierskiego jako mocną, natomiast języka słoweńskiego jako słabą. Osobom ankietowanym z grupy słoweńskiej zadano także pytanie, czy uważają, że obecność języka słoweńskiego na Porabju jest na odpowiednim poziomie. Ponad połowa odpowiedziała twierdząco, podkreślając, że obecność słoweńszczyzny w regionie jest wystarczająca.

Valerija Perger przeprowadziła badania wśród nauczycieli języka słoweńskiego we wszystkich szkołach porabskich. Rezultaty potwierdziły, że język słoweński jest używany przez nauczycieli przede wszystkim w szkole podczas zajęć, rzadko w rozmowach z uczniami w trakcie przerw; natomiast po lekcjach językiem dominującym w komunikacji interpersonalnej był i do tej pory pozostaje język węgierski (Perger, 2008, ss. 146–147). Wyniki swojej ankiety badaczka podsumowała słowami: „Analiza odgovorov anketirancev je popolnoma potrdila moje dosedanje vedenje o govornih navadah porabskih slovenskih učiteljev, rezultati pa so še bolj pesimistični, kot sem pričakovala" (Perger, 2008, s. 145).

Kontakty językowe między językiem słoweńskim i węgierskim na Porabju wpływają na kształtowanie się wspólnych elementów w obu kodach językowych. Dochodzi do swoistej konwergencji poszczególnych płaszczyzn w postaci m.in. zapożyczeń i interferencji, a zmiany na poziomie *parole* wpływają również na zmiany w płaszczyźnie *langue* (Bernjak, 2001–2002).

Dwujęzyczność na Porabju w planie historycznym miała charakter dyglosyjny – język węgierski, który cieszył się wyższym statusem społecznym, obsługiwał sfery oficjalne, natomiast słoweński używany był w sferze domowej. Współcześnie nadal występuje taka sytuacja, choć coraz częściej jezyk węgierski wypiera słoweńszczyznę także z jej głównej sfery kontaktów codziennych, domowych, rodzinnych. Tym samym zaciera się sytuacja dyglosyjna, co prowadzić może do eliminacji języka słoweńskiego z życia mniejszości słoweńskiej na Porabju.

Obok dyglosji interlingwalnej, dotyczącej dwóch języków, na Porabju występuje także zjawisko dyglosji intralingwalnej w obrębie wariantów języka słoweńskiego (gwar porabskich i odmiany standardowej). Wyższy status społeczny na Porabju

mają gwary porabskie. Literacki język słoweński obsługuje w zasadzie jedynie sferę kontaktów oficjalnych. Gwary i język literacki funkcjonują więc w odrębnych sferach i zakresach. W kontekście Porabja można też mówić o sytuacji endoglosji, w której oficjalnym jezykiem państwa mówi większość społeczeństwa. W tej sytuacji Słoweńcom porabskim pozostaje akomodacja do otaczającej rzeczywistości językowej, która może prowadzić do asymilacji językowej.

4.4. Pytanie o przyszłość języka słoweńskiego na Węgrzech

W świetle zaprezentowanych w pracy zagadnień, przede wszystkim w oparciu o typologie ekologiczne, koncepcje dyglosji i żywotności etnolingwistycznej, można przedstawić prognozę dotyczącą przyszłości języka słoweńskiego na Porabju, w szerszym zaś zakresie – na Węgrzech. W tym celu odwołam się ponownie do sfer użycia języka, zestawiając ze sobą dane dotyczące sytuacji współczesnej języka słoweńskiego na Porabju z jej stanem sprzed II wojny światowej. Przyjmuję tutaj założenie, że w miarę długotrwały podział funkcji między poszczególnymi językami powoduje zachowanie się języków mniejszości narodowych, natomiast porzucanie podziału dyglosyjnego na rzecz dwujęzyczności czy wielojęzyczności w tych samych sferach prowadzi do stopniowej eliminacji języka mniejszościowego i zastępowania go językiem większościowym, państwowym (por. Zielińska, 2003, s. 98).

Użycie języka słoweńskiego (gwar porabskich) i języka węgierskiego przedstawiam graficznie w dwóch tabelach:

Przed II wojną światową (po roku 1919):

Sfera	Język węgierski	Język słoweński (gwary porabskie)
kontakty codzienne (rodzina)	–	+
szkolna	+	+/–
stowarzyszeniowa	+	–
informacyjna	+	+
widowiskowa	+	–
publicystyczna	+	+
artystyczno-literacka	+	+
kościelna	+	+

Obecnie:

Sfera	Język węgierski	Język słoweński (gwary porabskie)
kontakty codzienne (rodzina)	+	–/+
szkolna	+	+/–
stowarzyszeniowa	+	+
informacyjna	+	+
widowiskowa	+	+
publicystyczna	+	+
artystyczno-literacka	+	+
kościelna	+	–

Porównanie dwóch okresów: przed II wojną światową (układ dyglosyjny) z sytuacją współczesną języka słoweńskiego na Porabju (układ dwujęzyczny i/bądź jednojęzyczny) pozwala skonstatować, że sytuacja języka słoweńskiego na Porabju w ciągu kilkudziesięciu lat uległa zmianie – zmniejszył on swój zasięg komunikatywny na rzecz większościowego języka węgierskiego.

Zacieranie się funkcji poszczególnych języków, a tym samym zanikanie podziału dyglosyjnego, prowadzić może do utraty języka mniejszości słoweńskiej. Język słoweński został wyeliminowany ze sfery kościelnej (poza nielicznymi pieśniami liturgicznymi), a wszystkie pozostałe sfery musi dzielić z językiem większościowym. Coraz częściej to właśnie język węgierski jest jedynym kodem używanym w tych sferach przez Słoweńców porabskich.

Także czynnik demograficzny działa na niekorzyść zachowania języka słoweńskiego na Porabju. Liczba Słoweńców porabskich zmniejsza się; rodzi się mniej dzieci, a wielu Słoweńców opuszcza region.

Podobnie niski prestiż języka nie sprzyja promocji słoweńszczyzny w regionie. Gwary porabskie nie spełniają w wystarczającym stopniu funkcji komunikatywnych, a ich funkcja symboliczna nie jest na tyle silna, by mogła przyczynić się do przetrwania języka. Najmłodsze pokolenie żyjące na Porabju nie widzi korzyści z podtrzymywania i kultywowania mowy swoich dziadków.

Skumulowane oddziaływanie wymienionych czynników – sytuacji demograficznej i niskiego statusu języka oraz odchodzenia od sytuacji dyglosyjnej – może spowodować, że szeroko pojmowany język słoweński na Porabju w niedalekiej przyszłości (w najbliższych pokoleniach) przestanie być używany.

Warto dodać, że obserwujemy działania mające na celu rewitalizację słoweńszczyzny na Porabju. Działania te są podejmowane przede wszystkim przez słoweńskie instytucje i pojedynczych działaczy kultury. Do spojrzenia w przyszłość Porabja z pewną dozą optymizmu mogą skłaniać słowa wypowiedziane niegdyś przez konsula Republiki Słowenii w mieście Monošter Dušana Snoja, który podkreśla, że „za državo, kot je Slovenija, so vse zamejske skupnosti enako pomembne. Tudi če so nekatere – na primer na Koroškem ali v Italiji – zaradi zgodovinskih razlogov bolj razvite, ne pomeni, da so bolj pomembne" (dm, 2012, s. 5).

Na zakończenie warto jeszcze przytoczyć słowa Aleksandry Bizjak-Končar, która opisując sytuację języka słoweńskiego wśród mniejszości słoweńskiej żyjącej w Australii, zauważa, że: „[…] otroci se jezika staršev učijo predvsem takrat, ko jim prinaša določene bonitete" (Bizjak-Končar, 2008, s. 187). Słowa te – pomimo że dotyczą odległego od Europy zakątka świata – dobrze oddają także stosunek dzieci porabskich do języka słoweńskiego. Również tu nie ma on silnej pozycji i nie przynosi „bonitetów", co może spowodować, że stanie się w niedalekiej przyszłości językiem wyuczonym jedynie w warunkach szkolnych – a i to wydaje się obecnie mało prawdopodobne – nie zaś kodem przyswajanym i używanym spontaniczne przez Słoweńców porabskich.

Zakończenie

Przyjęcie w pracy perspektywy interdyscyplinarnej pozwoliło na pokazanie wielopłaszczyznowego obrazu języka słoweńskiego na Porabju i charakterystykę Słoweńców porabskich jako mniejszości słoweńskiej na Węgrzech. Paradygmat badawczy ekologii języka – czerpiący przede wszystkim z socjologii języka, psycholingwistyki, badań historyczno-językowych, kulturoznawczych i literaturoznawczych – pozwolił wysunąć na pierwszy plan funkcje społeczne słoweńszczyzny w obrębie niewielkiej grupy jej użytkowników. Podporządkowanie opisu języka sieci zagadnień wyznaczanych przez matryce ekologicznych cech języka, których dopełnieniem są wypracowane na gruncie nauk o języku typologie, pozwala na konfrontację wielu kodów językowych w ramach lingwistyki zewnętrznej. Zagadnienia te stanowią więc swoiste *tertium comparationis* badań nad ekologią języków.

Podsumowując przedstawione zagadnienia, należy stwierdzić, że Słoweńcy porabscy są uznaną prawnie mniejszością narodową mieszkającą w południowo-zachodniej części Republiki Węgier. Ich liczba wynosi około trzech tysięcy osób. Większość przedstawicieli mniejszości jest w wieku średnim i starszym. Młodzież i dzieci zatracają swoją odrębność narodową, asymilując się z otoczeniem węgierskim. Społeczność słoweńska na Porabju jest grupą mniejszościową w znaczeniu antropologicznym, co oznacza, że sama siebie postrzega jako oddzielną zbiorowość na tle wegierskiego społeczeństwa. Do jej atrybutów należą różne elementy kultury słoweńskiej, przede wszystkim zaś bogate dziedzictwo prekmurskie. Słoweńcy porabscy większą wagę przywiązują do poczucia więzi wspólnotowej z narodem słoweńskim i więzi z krajem ojczystym niż do języka, który przestaje spełniać funkcję identyfikacyjną i wyróżniającą w takim stopniu, jakim charakteryzował się jeszcze na początku XX wieku. Wydaje się, że w wielopłaszczyznowej mozaice tożsamości mniejszości słoweńskiej identyfikacja lokalna odgrywa rolę pierwszorzędną. To na gruncie lokalnym dochodzi do pierwszej identyfikacji Słoweńców porabskich. Dopiero w następnej kolejności konstruują oni swoją identyfikację narodową.

W odniesieniu do terytorium, które zamieszkuje opisywana grupa, można zauważyć powolne wyludnianie się, zwłaszcza wśród młodszej generacji, co spowodowane jest przede wszystkim złą sytuacją ekonomiczną w regionie. Brak perspektyw poprawy życia na Porabju wymusza migracje na obszary bardziej rozwinięte gospodarczo.

Wynikające z pracy wnioski dotyczące języka są następujące: Słoweńcy porabscy używają – choć dziś już w ograniczonym zakresie – dwóch gwar porabskich, które wchodzą w zakres dialektu prekmurskiego związanego z obszarem panońskim i z kontinuum językowym zachodniej grupy południowosłowiańskiej. W mowie najczęściej używane są gwary porabskie, w piśmie zaś obok standardowego języka słoweńskiego ponadgwarowy porabski mikrojęzyk literacki. Kontynuuje on tradycje prekmurskie. Na osi czasu można wyróżnić wspólne etapy rozwoju, w których dochodziło na przemian do zbliżania się i oddalania prekmurszczyzny i języka słoweńskiego z obszaru Krainy (por. np. Jesenšek, 2018; Orožen, 2010). Współczesny porabski mikrojęzyk ma charakter peryferyjny w stosunku do słoweńszczyzny. Próby standaryzacji, odnoszące się jeszcze do języka prekmurskiego, były podejmowane w przeszłości. Obecnie brakuje takich działań.

Stratygrafia języka na Porabju, która rekonstruowana jest na podstawie sfer jego użycia, pozwala na wniosek, że język słoweński ma słabą pozycję wśród mniejszości słoweńskiej. Nie jest używany w większości sfer komunikacyjnych, co wpływa na jego powolne wycofywanie się z codziennej komunikacji w ogóle. Mimo że wyodrębniono osiem sfer użycia języka słoweńskiego (gwar porabskich i porabskiego mikrojęzyka literackiego) znacznie częściej funkcjonuje on w nich na płaszczyźnie deklaratywnej niż jako rzeczywiste medium komunikacyjne. Brakuje przesłanek, które pozwalałyby twierdzić, że w niedalekiej przyszłości sytuacja ulegnie poprawie. Słoweńszczyzną posługuje się jedynie około dwóch tysięcy osób, choć przynależność do słoweńskiej grupy mniejszościowej deklaruje około trzech tysięcy Słoweńców. Oznacza to, że prawie połowa mniejszości używa w komunikacji przede wszystkim języka węgierskiego. Marijana Sukič zapytana o obecną sytuację na Porabju w porównaniu do początku XXI wieku odpowiada, że „situacija jezika se ni bistveno spremenila, porabsko narečje govorijo srednje in starejše generacije, mladi – predvsem otroci – ki se sicer učijo knjižno slovenščino, pa vse bolj govorijo madžarsko”[29]. Pozwala to zaklasyfikować język słoweński na Porabju w zaproponowanej według UNESCO skali zagrożenia języków jako będący na etapie przejściowym między dość zagrożonym a poważnie zagrożonym.

Wsparcie instytucjonalne języka jest ograniczone. Podkreślić jednak trzeba, że funkcjonują jednostki dbające o zachowanie pamięci i tożsamości słoweńskiej mniejszości na Porabju. Należą do nich m.in. czasopismo „Porabje” oraz Slovenski dom. Działania takich jednostek nie tylko integrują mniejszość słoweńską i konstytuują poczucie wspólnotowe, lecz także – co jest niezmiernie istotne zwłaszcza obecnie – stanowią element promocji tej grupy w regionie i poza nim. Wielką rolę odgrywa tu również przestrzeń cyfrowa.

---

[29] Cytat pochodzi z korespondencji własnej z Marjaną Sukič.

Nazwa Słoweńców porabskich i nazwa ich języka są terminami rodzimymi. Na przestrzeni wieków ich zakres ulegał zmianie i związany był ściśle z rozwojem piśmiennictwa prekmurskiego. Dziś, w świetle badań, wydaje się, że nazwa „porabski mikrojęzyk literacki" na oznaczenie języka Słoweńców porabskich, zwłaszcza jako środka piśmiennictwa regionalnego (lokalnego), dobrze oddaje jego charakter.

Konkordancja nazw miejscowych
(jeśli nie oznaczono inaczej, chodzi o nazwy miejscowości)

Według nazw słoweńskich

Nazwa słoweńska	Nazwa węgierska	Nazwa niemiecka
Andovci	Orfalu	Andelsdorf
Bakovci	Barkóc	x
Beltinci	Belatihc	Fellsdorf
Bodonci	Bodóhegy	Putzendorf
Cankova	Vashidegkút	Kaltenbrunn
Čretnik	Csörötnek	Schrietling
Dobra (rzeka)	x	Doiberbach
Dobra	Vasdobra	Neuhaus am Klausenbach
Dobrovnik	Dobronak	Dobronack
Dolnji Senik	Alsószölnök	Unterzemming
Farkašovci	Farkasfa	Farkischdorf
Gornji Petrovci	Péterhegy	Petersberg
Gornji Senik	Felsőszölnök	Oberzemming
Grad	Felsőlendva	Oberlimbach
Kradanovci	Kondorfa	Kradendorf
Križevci	Tótkeresztúr	Heilig Kreuz
Lak	Magyarlak	Ungarisch-Minihof
Ledava (rzeka)	Lendva-patak	Limbach
Lendava	Alsólendva/Lendva	Lindau
Mala ves	Rábakisfalud	Kleindörffl
Monošter	Szentgotthárd	St. Gotthard
Moravske Toplice	Alsómarác	Moratz Toplitz
Mura (rzeka)	Mura	Mur

Murska Sobota	Muraszombat	Olsnitz
Otkovci	Újbalázsfalva	Wergelin
Petanjci	Szécsénykút	Petanzen
Polana	Vaspolony	x
Porabje (region)	Vendvidék (obecnie Rába-vidék)	x
Prekmurje (region)	Muravidék	Übermurgebiet
Prosenjakovci	Pártosfalva	Sankt Niklas
Raba (rzeka)	Rába	Raab
Renik	Rönök	Radling
Sakalovci	Szakonyfalu	Eckersdorf
Šalovci	Sal	Schlabing
Slovenska ves	Rábatótfalu	Windischdorf
Števanovci	Apátistvánfalva	Stephansdorf
Sombotel	Szombathely	Steinamanger
Telik	Talapatka	Dölten
Trivdor	Háromház	x
Trošče	Rábakethely	Marckl
Verica-Ritkarovci	Kétvölgy	Permisch-Riegersdorf
Zalska županija (komitat)	Zala	Egersee
Železna županija (komitat)	Vas	Eisenburg
Žida	Zsida	St. Gotthardnak
Žormot	Rábagyarmat	Rupprecht

Według nazw węgierskich

Nazwa węgierska	**Nazwa słoweńska**	**Nazwa niemiecka**
Alsólendva/Lendva	Lendava	Lindau
Alsómarác	Moravske Toplice	Moratz Toplitz
Alsószölnök	Dolnji Senik	Unterzemming
Apátistvánfalva	Števanovci	Stephansdorf
Barkóc	Bakovci	x
Belatihc	Beltinci	Fellsdorf

Bodóhegy	Bodonci	Putzendorf
Csörötnek	Čretnik	Schrietling
Dobronak	Dobrovnik	Dobronack
Farkasfa	Farkašovci	Farkischdorf
Felsőlendva	Grad	Oberlimbach
Felsőszölnök	Gornji Senik	Oberzemming
Háromház	Trivdor	x
Kétvölgy	Verica-Ritkarovci	Permisch-Riegersdorf
Kondorfa	Kradanovci	Kradendorf
Lendva-patak (rzeka)	Ledava	Limbach
Magyarlak	Lak	Ungarisch-Minihof
Mura (rzeka)	Mura	Mur
Muraszombat	Murska Sobota	Olsnitz
Muravidék (region)	Prekmurje	Übermurgebiet
Orfalu	Andovci	Andelsdorf
Pártosfalva	Prosenjakovci	Sankt Niklas
Péterhegy	Gornji Petrovci	Petersberg
Rába (rzeka)	Raba	Raab
Rábagyarmat	Žormot	Rupprecht
Rábakethely	Trošče	Marckl
Rábakisfalud	Mala ves	Kleindörffl
Rábatótfalu	Slovenska ves	Windischdorf
Rönök	Renik	Radling
Sal	Šalovci	Schlabing
Szakonyfalu	Sakalovci	Eckersdorf
Szécsénykút	Petanjci	Petanzen
Szentgotthárd	Monošter	St. Gotthard
Szombathely	Sombotel	Steinamanger
Talapatka	Telik	Dölten
Tótkeresztúr	Križevci	Heilig Kreuz
Újbalázsfalva	Otkovci	Wergelin
Vas (komitat)	Železna županija	Eisenburg

Vasdobra	Dobra	Neuhaus am Klausenbach
Vashidegkút	Cankova	Kaltenbrunn
Vaspolony	Polana	x
Vendvidék (obecnie Rába-vidék) (region)	Porabje	x
Zala	Zalska županija (komitat)	Egersee
Zsida	Žida	St. Gotthardnak
x	Dobra (rzeka)	Doiberbach

Według nazw niemieckich

Nazwa niemiecka	**Nazwa słoweńska**	**Nazwa węgierska**
Andelsdorf	Andovci	Orfalu
Dobronack	Dobrovnik	Dobronak
Doiberbach	Dobra (rzeka)	x
Dölten	Telik	Talapatka
Eckersdorf	Sakalovci	Szakonyfalu
Egersee (komitat)	Zalska županija	Zala
Eisenburg (komitat)	Železna županija	Vas
Farkischdorf	Farkašovci	Farkasfa
Fellsdorf	Beltinci	Belatihc
Heilig Kreuz	Križevci	Tótkeresztúr
Kaltenbrunn	Cankova	Vashidegkút
Kleindörffl	Mala ves	Rábakisfalud
Kradendorf	Kradanovci	Kondorfa
Limbach	Ledava (rzeka)	Lendva-patak
Lindau	Lendava	Alsólendva/Lendva
Marckl	Trošče	Rábakethely
Moratz Toplitz	Moravske Toplice	Alsómarác
Mur	Mura (rzeka)	Mura
Neuhaus am Klausenbach	Dobra	Vasdobra
Oberlimbach	Grad	Felsőlendva

Oberzemming	Gornji Senik	Felsőszölnök
Olsnitz	Murska Sobota	Muraszombat
Permisch-Riegersdorf	Verica-Ritkarovci	Kétvölgy
Petanzen	Petanjci	Szécsénykút
Petersberg	Gornji Petrovci	Péterhegy
Putzendorf	Bodonci	Bodóhegy
Raab	Raba (rzeka)	Rába
Radling	Renik	Rönök
Rupprecht	Žormot	Rábagyarmat
Sankt Niklas	Prosenjakovci	Pártosfalva
Schlabing	Šalovci	Sal
Schrietling	Čretnik	Csörötnek
St. Gotthard	Monošter	Szentgotthárd
St. Gotthardnak	Žida	Zsida
Steinamanger	Sombotel	Szombathely
Stephansdorf	Števanovci	Apátistvánfalva
Übermurgebiet	Prekmurje (region)	Muravidék
Ungarisch-Minihof	Lak	Magyarlak
Unterzemming	Dolnji Senik	Alsószölnök
Wergelin	Otkovci	Újbalázsfalva
Windischdorf	Slovenska ves	Rábatótfalu
x	Bakovci	Barkóc
x	Polana	Vaspolony
x	Porabje (region)	Vendvidék (obecnie Rába-vidék)
x	Trivdor	Háromház

Bibliografia

Agičić, D. (2005). Stosunki chorwacko-węgierskie w okresie odrodzenia narodowego w podręcznikach chorwackich: Zarys problematyki. W A. Cetnarowicz & S. Pijaj (Red.), *„Węgry i dookoła Węgier...": Narody Europy Środkowej w walce o wolność i tożsamość w XIX i XX wieku* (ss. 59–68). Towarzystwo Wydawnicze Historia Iagellonica.

Ágoston, P. (2013). *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan* (M. Jesenšek, Red.). Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. (Pierwsza publikacja 1942).

Bajzek, L. M. (2009). *Slovar Gornjega Senika A–L.* Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

Balcerak, W. (1998). Władze centralne a regiony narodowościowe w Europie Wschodniej i Środkowej od XVIII do XX wieku. W E. Wiśniewski (Red.), *Centrum i regiony narodowościowe w Europie od XVIII do XX wieku* (ss. 7–18). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Balowska, G. (2006). Problematyka czeszczyzny potocznej nieliterackiej (tzw. obecná čeština) na łamach czasopisma „Naše řeč" w latach dziewięćdziesiątych. *Bohemistyka*, *2006*(1), 25–46.

Baniowski, M. (2006). *Pojęcie Europy w języku słoweńskim*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej.

Barić, E. (2001). Pitanje jezičnog standarda narodnih manjina: Na primjeru Hrvata u Mađarskoj. W E. Tokarz (Red.), *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku* (ss. 115–119). Wydawnictwo Naukowe „Śląsk".

Batowski, H. (2001). *Między dwiema wojnami 1919–1939: Zarys historii dyplomatycznej*. Wydawnictwo Literackie.

Baudouin de Courtenay, J. N. (1929). Ze wspomnień i rozmyślań o Słoweńcach i Słowianach w Italji. *Wiedza i Życie*, *1929*(6), 377–385.

Berglar, P. (1997). *Maria Teresa.* Oficyna Historii XIX i XX Wieku.

Bernat, E., & Moll, M. (2011–2012). Vom Übermurgebiet (Prekmurje) in die Neue Welt / Iz Prekmurja v Novi svet. *Signal*, *2011–2012*, 186–235.

Bernjak, E. (2001–2002). Predvidljive interference v slovensko-madžarskem jezikovnem stiku. *Jezik in slovstvo*, *2001–2002*(1–2), 29–40.

Bernjak, E. (2009). Prenova dvojezičnega šolstva v čezmejni regiji ob slovensko-madžarski meji. W I. Nova-Popov (Red.), *Slovenski mikrokozmosi: Medetnični in medkulturni odnosi* (ss. 330–342). Slavistično društvo Slovenije.

Bizjak-Končar, A. (2008). Ohranjanje jezika in jezikovna politika: Primer slovenske jezikovne manjšine. W M. Košuta (Red.), *Slovenci med kulturami: Slovenski slavistični kongres* (ss. 177–189). Slovenski slavistični kongres.

Borawski, S. (2005). Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka: Esej o diachronii. W S. Borawski (Red.), *Rozprawy o historii języka polskiego* (ss. 13–61). Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Chen, S. (2016). Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field. *Ampersand*, *2016*(3), 108–116. https://doi.org/10.1016/j.amper.2016.06.002

Council of Europe. (b.d.). *National Minorities (FCNM): Hungary*. https://www.coe.int/en/web/minorities/hungary

Dejna, K. (1998). Gwara i jej stosunek do innych odmian języka ogólnonarodowego. W S. Gala (Red.), *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii* (ss. 13–22). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

dm. (2012, styczeń 5). „Prihodnost Porabja je v gospodarskem interesu". *Porabje*, *2012*(1), 2. https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-BCI431RU/034f3d3a-2f95-41b4-a8aa-aef8ffa9eacf/PDF

Dołowy-Rybińska, N. (2012). Witalizacja i rewitalizacja: Strategie zachowania języków mniejszościowych na Górnych i Dolnych Łużycach. W G. B. Szewczyk (Red.), *Serbołużyczanie wobec tradycji i wyzwań współczesności: Język, litertura, kultura* (ss. 39–57). Wydawnictwo Naukowe „Śląsk".

Dołowy-Rybińska, N. (2014). Upper Sorbs and the use of minority language online: A few advantages for the Upper Sorbian language and community. *Slavia*, *2014*(2), 127–143.

Domej, T. (1995). Slovenci v 19. stoletju v luči svojih lastnih oznak. W B. Grafenauer (Red.), *Slovenci in država: Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (ss. 83–93). Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Dulichenko, A. (2003). IAzyki ėtnicheskikh men´shinsv i iazyki regional´nye (regiolekty): Nekotorye metodologicheskie aspekty. W E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Red.), *Języki mniejszości i języki regionalne* (ss. 27–39). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Emberšič Škaper, E., & Dončec Merkli, I. (2016). Kmetijsko izrazje na samooskrbovalni porabski kmetiji. *Studia Slavica Savariensi*, *2016*(1–2), 127–135.

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, 5 listopada 1992, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20091371121

Felczak, W. (1983). *Historia Węgier.* Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Ferguson, C. A. (1959). Diglossia. *Word*, *1959*(15), 325–340. https://doi.org/10.1080/00437956.1959.11659702

Fill, A. (2001). Ecolinguistics: State of the art 1998. W A. Fill (Red.), *The ecolinguistics reader: Language*, *ecology and environment* (ss. 3–16). Continuum.

Fishman, J. A. (1964). Language maintenance and language shift as a field of inquiry. *Linguistics*, *1964*(9), 32–70.

Fishman, J. A. (1965). Who speaks what language to whom and when? *La linguistique*, *1965*(2), 7–88.

Fujs, M. (1995). Prekmurje do Trianona. W B. Grafenauer (Red.), *Slovenci in država: Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (ss. 103–112). Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Fujs, M. (2000). Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih in porabskih Slovencih. W D. Nećak (Red.), *Avstrija, Jugoslavija, Slovenija: Slovenska narodna identiteta skozi čas* (ss. 204–217). Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.

Fujs, M. (2004). Prekmurje – podoba prostora. *Podravina*, *2004*(6), 49–62.

Furdal, A. (1974). Językoznawstwo w dobie integracji nauki. *Studia linguistica*, *1974*(1), 3–5.

Furdal, A. (1988). Klasyfikacja języków z socjolingwistycznego punktu widzenia. *Socjolingwistyka*, *1988*(8), 27–33.

Furdal, A. (1990). *Językoznawstwo otwarte*. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.

Furdal, A. (1992). Język i naród a prawa człowieka. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, *47–48*, 15–25.

Gajda, S. (1987). Nauka o kulturze języka. *Polonistyka*, *1987*(8), 581–592.

Gliha Komac, N., & Žele, A., (2019). Socialnozvrstno označevanje v nastajajočem splošnorazlagalnem slovarju. W H. Tivadar (Red.), *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (ss. 161–168). Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Gołąb, Z., Heinz, A., & Polański, K. (1968). *Słownik terminologii językoznawczej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Goriški, M. (1933). Naš narod med Rabo in Donavo. W P. Pavlovič (Red.), *Naši onstran meje* (ss. 94–102). Merkur.

Greenberg, M. (1993). Glasoslovni opis treh govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja. *Slavistična revija*, *41*(4), 465–487.

Greenberg, M. (2013). Prekmurščina med slovanskimi jeziki. W M. Jesenšek (Red.), *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan* (ss. 401–412). Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Grucza, F. (1981). Glottodydaktyczne implikacje bilingwizmu. W F. Grucza (Red.), *Bilingwizm a glottodydaktyka: Materiały z V Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, Białowieża, 26–28 maja 1977* (ss. 9–40). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Haugen, E. (1953). *The Norwegian language in America: A study in bilingual behavior* (T. 1–2). University of Pennsylvania Press.

Haugen, E. (1972). *The ecology of language*. Stanford University Press.

Haugen, E. (1978). Bilingualism, language contact, and immigrant languages in the United States: A research report 1956–1970. W J. A. Fishman (Red.), *Advances in the study of societal multilingualism* (ss. 1–111). Mouton. https://doi.org/10.1515/9783111684376.1

Haugen, E. (1980). Dialekt, język, naród. W M. Głowiński (Red.), *Język a społeczeństwo* (ss. 169–194). Czytelnik.

Ivić, P. (Red.). (1981). *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Ivić, P., & Crystal, D. (b.d.) *Standard languages.* Britannica. https://www.britannica.com/topic/dialect/Standard-languages#ref393732

Jakop, T. (2017). Govor Cankove od Pavlovega Glasoslovja 1909. W M. Jesenšek (Red.), *Avgust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci / August Pavel among the Slovenians, Hungarians and Austrians* (ss. 53–64). Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

Jaroszewicz, H. (2004). *Nowe tendencje normatywne w standardowych językach chorwackim i serbskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Jelavich, B. (2005a). *Historia Bałkanów: Wiek XVIII i XIX*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jelavich, B. (2005b). *Historia Bałkanów: Wiek XX*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jembrih, A. (2005). Izvori za proučavanje književno-jezičnih hrvatsko-slovenskih veza u 16., 17. i 18. stoljeću u istočnoj Štajerskoj i Prekmurju. W J. Vugrinec & M. Sobota (Red.), *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003* (ss. 193–203). Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci.

Jesenšek, M. (1999). Jezik v prvem prekmurskem časopisu „Prijatel". W Z. Zorko & M. Koletnik (Red.), *Logarjev zbornik* (ss. 327–343). Slavistično društvo Maribor.

Jesenšek, M. (2000–2001). Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, *46*, 297–303.

Jesenšek, M. (2005). *The Slovene language in the Alpine and Panonian language area*. Universitas.

Jesenšek, M. (2018). *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.

Josipovič, D. (2016). Porabski Prekmurci in meje Prekmurja. *Anali PAZU HD*, *2016*(2(1)), 15–26.

Just, F. (2003). *Besede iz Porabja, besede za Porabje: Pregled slovstva pri porabskih Slovencih*. Franc-Franc.

Kajtoch, W. (1999). Języki mniejszości narodowych w Polsce. W W. Pisarek (Red.), *Polszczyzna 2000: Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci* (ss. 279–305). Uniwersytet Jagielloński, Ośrodek Badań Prasoznawczych.

Kern, D. (2009). Slovenski jezik v vzgojno-izobraževalnih ustanovah v manjšinskem prostoru. W M. Stabej (Red.), *Obdobja 28: Infrastruktura slovenščine in slovenistike* (ss. 191–196). Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Klekl, J. (1932, luty 14). Kak dugo bomo pisali ešče v našem jeziki? *Novine*, *19*(7), 1. https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-V0381CDV/d258544a-cda0-4c5c-b825-383f25e515a3/PDF

Klemenčič, M. M. (b.d.), *Pomurje in regionalna identiteta Prekmurja*. http://www.drustvo-geografov-pomurja.si/projekti/zborovanje/zbornik/aMarijan%20M%20Klemencic_T.pdf

Kloss, H. (1968). Notes concerning a language-nation typology. W J. A. Fishman, C. A. Ferguson, & J. Das Gupta (Red.), *Language problems of developing nations* (ss. 69–85). John Wiley and Sons.

Koletnik, M. (2008). *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Koletnik, M. (2010). Traces of interlingual contacts in Prekmurje agricultural terminology. *Dialectologia*, *2010*(4), 47–66.

Koletnik, M. (2017). Lingvističeski-kulturnyj vzgljad na nazvanija lekarstvennyh rastenij v Porab´e. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, *2017*(25), 173–186.

Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, 1 lutgo 1995, http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20020220209

Korytkowska, M. (2019). Nowe wydanie ważnej pozycji bułgarystycznej: Ruselina Nicolova, *Bulgarian grammar*. Verlag für wissenschaftliche Literatur, Berlin 2017 [Recenzja książki]. *Rocznik Slawistyczny*, *28*, 204–213.

Kos, F. (1902). *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku: T. 1. L. 501–800*. Leonova družba.

Kos, F. (1906). *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku: T. 2: L 801–1000*. Leonova družba.

Kowalski, P. (2009). Słoweńska mniejszość w Republice Węgierskiej. W Z. Darasz (Red.), *Współczesna kultura słoweńska i jej źródła* (ss. 153–159). Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Kowalski, P. (2013). Slovenščina na Madžarskem v luči ekoloških tipologij. W A. Žele (Red.), *Obdobja 32: Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)* (ss. 219–225). Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Kozar, L. S. (1994). Slomškova Blaže in Nežica v nedeljski šoli in Košičev Zobrisani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov. W Z. Zorko, M. Bajzek, & S. Lukača (Red.), *Košič in njegov čas: Zbornik razprav o Jožefu Košiču* (ss. 89–95). Košičev sklad.

Kozar-Mukič, M. (2013). Pobuda za ohranjanje porabskega narečja v projektu „Doživetje prostora". *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, *53*(3–4), 112–113.

Központi Statisztikai Hivatal. (b.d. a). Population census 2001: Pt. 1.1.10 Population by languages spoken with family members or friends, affinity with nationalities' cultural values and sex. *Népszámlálás 2001*. http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/06/00/tabeng/1/load01_10_0.html

Központi Statisztikai Hivatal. (b.d. b). Publications of the Hungarian microcensus 2005: Pt. 1.1.2. Increase of population, 1881–2005. *Népszámlálás 2001*. http://www.nepszamlalas2001.hu/mc2005/mc2005_eng/volumes/02/tables/load1_1_2.html

Központi Statisztikai Hivatal. (2010, styczeń 1). *A Magyar Köztársaság helységnévkönyve*. http://www.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hnk/hnk2010.pdf

Központi Statisztikai Hivatal. (2019, styczeń 1). *Magyarország Közigazgatási helynévkönyve*. https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.pdf

Krebs, C. J. (2001). *Ekologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Krek, S. (2015). Standardni in knjižni jezik – drugi poskus. W M. Smolej (Red.), *Obdobja 34: Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* (Cz. 1, ss. 401–407). Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Kryzia, W. (2003). Język literacki prekmurskich Słoweńców. W E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Red.), *Języki mniejszości i języki regionalne* (ss. 215–221). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Kryzia, W. (2008). *Słoweński, Słoweńcy, Słowenia: Zarys historii języka i kształtowania się świadomości narodowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Kucharczyk, R. (2011). Badania świadomości językowej mieszkańców wsi. *Poradnik językowy*, *2011*(4), 26–38.

Kuna, H. (1974). Istorija literarnog (književnog) jezika – standardni jezik, njegova istorija i predstandardni idiomi. *Izraz*, *36*(10), 421–438.

Kuzmič, M. (1988). Aleks Kardoš in njegovo delo med prekmurskimi Slovenci v Ameriki. W F. Jerman, J. Moder, & I. Trenc-Frelih (Red.), *Prevajalci Pomurja in Porabja: Vuk Karadžić in prevajanje: Kritika prevajanja* (ss. 51–58). Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

Kwaśniewski, K. (1992). Socjologia mniejszości a definicja mniejszości narodowej. *Sprawy Narodowościowe*, *1992*(2), 9–61.

Lewaszkiewicz, T. (2014). Dolnołużycki i górnołużycki – języki zagrożone czy wymierające? *Slavia Occidentalis*, *71*(1), 37–53.

Ljudski pevci Zveze Slovencev Gornji Senik. (b.d.). https://www.zveza.hu/sl/kulturne_skupine/ljudski_pevci_zveze_slovencev_gornji_senik/

Logar, T. (1975). *Slovenska narečja*. Mladinska Knjiga.

Lubaś, W. (2003). Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim. W W. Lubaś, I. Ohnheiser, & Z. Topolińska (Red.), *Języki słowiańskie w perspektywie ekolingwistycznej* (ss. 35–60). Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.

Lubaś, W. (2008). Jak język w krajach słowiańskich „utożsamia"/„identyfikuje" narodowość? W S. Gajda (Red.), *Tożsamość a język w perspektywie slawistycznej* (ss. 133–149). Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Lubaś, W. (2009). Antropologiczne podejście do „tożsamości zbiorowej". W W. Lubaś (Red.), *Polityka językowa* (ss. 97–106). Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Łuczak, J. (2010). *Polityka językowa Unii Europejskiej*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Mackenzie, A., Ball, A. S., & Virdee S. R. (2005). *Ekologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Maćkowiak, K. (2011). Świadomość językowa – problem definicji. *Poradnik językowy*, *2011*(2), 5–23.

Majewicz, A. (1989). *Języki świata ich klasyfikowanie*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Manteuffel, T. (1996). *Historia powszechna: Średniowiecze*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Markowski, A. (2005). *Kultura języka polskiego: Teoria, zagadnienia leksykalne*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Maruszewski, M. (1970). *Mowa a mózg*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Matičetov, M., Kozar-Mukič, M., Mukič, D., & Kropej-Telban M. (2017). *Pripovedno izročilo Slovencev v Porabju: Pravljice in povedke z zvočnih posnetkov Milka Matičetovega.* Inštitut za slovensko narodopisje. https://doi.org/10.3986/9789610500865

Michalska, A. (1982). *Prawa człowieka w systemie norm międzynarodowych*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, 16 grudnia 1966, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych.pdf

Milewski, T. (1975). *Językoznawstwo*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Misiak, M. (2000). Ekologia etnolektu Łemków polskich. *Seminaria Naukowe Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*, *2000*(3), 62–73.

Misiak, M. (2006). *Łemkowie: W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Mufwene, S. S. (2001). *The ecology of language evolution*. Cambridge University Press.

Mukič, F. (2005). *Porabsko–knjižnoslovensko–madžarski slovar.* Zveza Slovencev na Madžarskem.

Mukič, F., & Kozar, M. (1982). *Slovensko Porabje*. Mohorjeva družba.

Munda, H. K. (2009). Porabski Slovenci in čezmejno kulturno sodelovanje – stanje in perspektive. W I. Novak-Popov (Red.), *Slovenski mikrokozmosi: Medetnični in medkulturni odnosi* (ss. 307–323). Slavistično društvo Slovenije.

Mura Raba TV II. (b.d.). As Televizija Murska Sobota. http://www.tv-as.net/projekti/mura--raba-tv-ii

Nećak Lük, A. (1993). K proučevanju jezikovnega položaja v Porabju. W I. Štrukelj (Red.), *Jezik tako in drugače* (ss. 65–75). Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.

Nećak Lük, A. (1994–1995). Jezik in etnična pripadnost v Porabju. *Razprave in gradivo*, *29–30*, 5–23.

Nećak Lük, A. (1996). Medetnični odnosi v sociolingvistični perspektivi. W I. Šumi & S. Venosi (Red.), *Večjezičnost na evropskih mejah: Primer Kanalske doline: Zbornik predavanj in referatov* (ss. 131–150). Slori.

Nećak Lük, A. (1997). Jezikovna identiteta in jezikovno načrtovanje pri Slovencih. W D. Nećak, I. Grdina, & V. Kalčič (Red.), *Avstrija, Jugoslavija, Slovenija: Slovenska narodna identiteta skozi čas* (ss. 117–133). Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino.

Nećak Lük, A. (2011). Medstrokovni pristopi v slovenskih etničnih študijah. W S. Kranjc (Red.), *Obdobja 30: Meddisciplinarnost v slovenistiki* (ss. 329–335). Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Novak, V. (1976). *Izbor prekmurskega slovstva*. Zadruga katoliških duhovnikov.

Novak, V. (1985). Über die des dialekts von Prekmurje in der volks- und Schriftsprache. *Linguistica*, 25(2), 111–131. https://doi.org/10.4312/linguistica.25.2.111-131

Novak, V., & Maučec, J. (1945). *Slovensko Porabje*. Slovenski knjižni zavod.

Novak-Lukanovič, S. (1997). Bilingual education in Slovenia. W J. Cummins & D. Corson (Red.), *Encyclopedia of language and education: Bilingual education* (ss. 109–116). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-011-4531-2_11

Oczkowa, B. (2006). *Chorwaci i ich język: Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Okoniowa, J. (2002). Zmiany w pojmowaniu dialektu i dialektologii. W S. Gala (Red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Karolowi Dejnie* (ss. 373–378). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

Orožen, M. (1996). *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Orožen, M. (2010). *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: Od sistema k besedilu*. Univerza v Mariboru.

Orzechowska, H. (1981). Strefy bilingwizmu społecznego w Słowiańszczyźnie i ich związek z kształtowaniem się słowiańskich systemów językowych. W F. Grucza (Red.), *Bilingwizm a glottodydaktyka: Materiały z V Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Białowieża, 26–28 maja 1977* (ss. 115–130). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Papić, J. (2006). *Meja v glavah in državah: Vprašanja o porabskih Slovencih* [Niepublikowana praca magisterska]. Univerza v Ljubljani.

Pawlak, S. (2001). *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*. Scholar.

Perger, V. (2008). Ohranjanje slovenščine v narodnostni šoli v Porabju. W M. Košuta (Red.), *Slovenščina med kulturami: Slovenski slavistični kongres* (ss. 92–100). Slavistično društvo Slovenije.

Perger, V. (2009). Vloga porabskega narečja pri ohranjanju narodnostne identitete v Porabju na Madžarskem. W I. Novak-Popov (Red.), *Slovenski mikrokozmosi: Medetnični in medkulturni odnosi* (ss. 343–356). Slavistično društvo Slovenije.

Perlin, J. (1986). Przedmowa: Sytuacja językowa w Hiszpanii w świetle ogólnych zagadnień socjolingwistyki. W J. M. Tortosa, *Polityka językowa a języki mniejszości* (ss. 5–12). Państwowy Instytut Wydawniczy.

Polański, K. (Red.). (2003). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Polek, K. (2007). *Frankowie a ziemie nad środkowym Dunajem: Przemiany polityczne i etniczne w okresie merowińskim i wczesnokarolińskim*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.

Porabsko gledališče Nindrik-indrik in Duo Fodor ZSM. (b.d.). Strona główna [Facebook page]. https://www.facebook.com/Porabsko-gledali%C5%A1%C4%8De-Nindrik-indrik-in-Duo-Fodor-ZSM-496083837231331/

Puppel, S. (Red.). (2007). *Ochrona języków naturalnych*. Uniwersytet Adama Mickiewicza.

Ramovš, F. (1931). *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Rektorat Univerze kralja Aleksandra I.

Rigler, J. (1973). Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih. W F. Mesarič (Red.), *Študije o jeziku in slovstvu* (ss. 113–128). Pomurska založba.

Rigler, J. (1975). O zgodovini klasificiranja slovenskih dialektov, *Slavistična revija*, *1975*(23(1)), 27–40.

Romaine, S. (1995). *Bilingualism*. Blackwell.

Ružič, E. (2006). Garaboncijaš – črnošolec, ki je živel (in umrl) v sovražnem času in prostoru. *Porabje*, *2006*(2), 1. https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-NOSDPYEJ/bc37d6d3-8807-41fd-aeaf-e293a9084f94/PDF

Saloni, Z. (1999). Język literacki. W K. Polański (Red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (s. 271). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Sever, M. (2011, marzec 11). Veseli pajdašiv Šalamencih. *Porabje*, *2011*(11), 5. https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-SBCSA7L5/acb46d72-867c-4c25-8046-a26915e8c410/PDF

Škofic, J. (Red.). (2011a). *Slovenski lingvistični atlas: T. 1. Človek (telo, bolezni, družina): Cz. 1. Atlas*. ZRC SAZU.

Škofic, J. (Red.). (2011b). *Slovenski lingvistični atlas: T. 1. Človek (telo, bolezni, družina): Cz. 2. Komentarji*. ZRC SAZU.

Skowronek, J., Tanty, M., & Wasilewski, T. (1977). *Historia Słowian południowych i zachodnich*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Skubic, A. E. (2003a). Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. W A. Vidovič-Muha (Red.), *Obdobja 20: Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje* (ss. 209–226). Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Skubic, A. E. (2003b). Standardni jezik in sociolekti v slovenski zgodovini in danes. W S. Gajda & A. Vidovič-Muha (Red.), *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa / So-*

dobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji (ss. 59–86). Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Skubic, A. E. (2005). *Obrazi jezika*. Študentska založba.

Smole, V. (1997). Slovenska narečja in zanimivejši pojavi v razvoju kratkega vokalizma. W A. Derganc (Red.), *33. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 30.6.–19.7: Ženska v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (ss. 281–288). Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Sroka, S. A. (2000). *Historia Węgier do 1526 roku*. Homini.

Stanojević, M., & Kryżan-Stanojević, B. (2014). Słowa kluczowe podawane przez autora publikacji jako podstawa opisu bibliograficznego w iSybislawie. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *49*, 219–231. https://doi.org/10.11649/sfps.2014.020

Stewart, W. A. (1970). A sociolinguistic typology for describing national multilingualism. W J. A. Fishman (Red.), *Readings in the sociology of language* (ss. 531–545). Mouton. https://doi.org/10.1515/9783110805376.531

Strzałko, J., & Mosor-Pietraszewska, T. (Red.). (1999). *Kompendium wiedzy o ekologii*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sukič, M. (2011, luty 24). Naše novine so 20 lejt stare. *Porabje*, *2011*(8), 1. https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-MIL70DMT/d28e27fe-b9eb-402a-a0c4-1d28aa135321/PDF

Sukič, M. (2012a, luty 5). *Intervju*. RTV Slo. https://4d.rtvslo.si/arhiv/intervju-tv/128072414

Sukič, M. (2012b, styczeń 5). Štenjé za düšo. *Porabje*, *2012*(1), 1. https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-BCI431RU/034f3d3a-2f95-41b4-a8aa-aef8ffa9eacf/PDF

Šašel, J. (1972). Problem naseljevanja vzhodno-alpskih Slovanov. *Kronika: Časopis za krajevno zgodovino*, *20*(1), 3–6.

Šekli, M. (2004). Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: Genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti: Na primeru slovenščine. W E. Kržišnik (Red.), *Obdobja 22: Metode in zvrsti: Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti* (ss. 41–58). Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Šekli, M. (2015). Slovanski knjižni mikrojeziki: Opredelitev in prikaz pojava znotraj slovenščine. W H. Tivadar (Red.), *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (ss. 93–100). Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Šekli, M. (2018). *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. https://doi.org/10.3986/9789610501374

Škiljan, D. (1988). *Jezična politika*. Naprijed.

Štih, P. (1995). Plemenske in državne tvorbe zgodnjega srednjega veka na slovanskem naselitvenem prostoru v vzhodnih Alpah. W B. Grafenauer (Red.), *Slovenci in država: Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (ss. 21–45). Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Todorović, B. (2011). Język słoweński. W B. Oczkowa & E. Szczepańska (Red.), *Słowiańskie języki literackie: Rys historyczny* (ss. 325–352). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Tokarz, E. (2001). Powstawanie nowych standardów językowych u Słowian w końcu XX wieku. W E. Tokarz (Red.), *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku* (ss. 157–165). Wydawnictwo Naukowe „Śląsk".

Toporišič, J. (2000). *Slovenska slovnica*. Obzorja.

Tortosa, J. M. (1986). *Polityka językowa a języki mniejszości*. Państwowy Instytut Wydawniczy.

Vajda-Nagy, N. (2011). *Spremljanje medijev slovenske manjšine v Porabju*. Univerza v Ljubljani.

Veseli Pajdaši Amaterska Gledališka Skupina. (b.d.). [Facebook page]. https://pl-pl.facebook.com/Veseli-Pajda%C5%A1i-Amaterska-Gledali%C5%A1ka-Skupina-779250198875166/

Vilfan, S. (1995). Država in dežela od 13. do 18. stoletja. W B. Grafenauer (Red.), *Slovenci in država: Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (ss. 47–60). Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Wąsik, E. (1999). *Ekologia języka fryzyjskiego: Z badań nad sytuacją mniejszości etnolingwistycznych w Europie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Wąsik, E. (2007). *Język, narzędzie czy właściwość człowieka? Założenia gramatyki ekologicznej lingwistycznych związków międzyludzkich*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Wąsik, Z. (1997a). O pojęciu ekologii języka – tytułem wstępu. *Studia Linguistica*, *16*, 13–23.

Wąsik, Z. (1997b). *Systemowe i ekologiczne właściwości języka w interdyscyplinarnych podejściach badawczych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Weinreich, U. (1953). *Languages in contact: Findings and problems*. Linguistic Circle of New York.

Weinreich, U. (1974). *Languages in contact*. Mouton.

Wicherkiewicz, T. (2003). Języki mniejszościowe i regionalne w Europie: Problemy typologii. W E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Red.), *Języki mniejszości i języki regionalne* (ss. 73–78). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Wójcik, Z. (1999). *Historia powszechna: Wiek XVI–XVII*. Wydawnictwo Szkolne PWN.

Wrocławska, E. (1994). Relacja dialekt – język literacki a kulturowe i systemowe uwarunkowania rozwoju kategorii nomina abstracta. W E. Wrocławska (Red.), *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych* (ss. 197–202). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Wrocławska, E. (2003). Chorwackie środowiska inteligenckie na Węgrzech i w Austrii wobec chorwackiego języka standardowego. W E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Red.), *Języki mniejszości i języki regionalne* (ss. 327–334). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Wysoczański, W. (1998). Pogranicza etnojęzykowe w Polsce w ujęciu typologicznym. W A. Furdal (Red.), *Studia nad językami i kulturami europejskimi* (ss. 75–83). Polska Akademia Nauk.

Wysoczański, W. (2000). Ekologia języka jako dziedzina heterogenicznego opisu języka. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Naukowego*, *55*, 63–76.

Zadravec, J. (2006). *Na meji dveh svetov: Esejistični potopis med rojaki Porabja, Kanalske doline in Beneške Slovenije*. Družina.

Zawistowska, R. (2012). Prekmurje – oderwanie od Węgier i przyłączenie do Słowenii, 1919–1920. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, *47*, 49–75. https://doi.org/10.12775/SDR.2012.03

Zawistowska, R. (2014). Przyłączenie do Austrii po I wojnie światowej części Węgier Zachodnich – utworzenie Burgenlandu. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, *49*, 43–72. https://doi.org/10.12775/SDR.2014.1.03

Zdaniukiewicz, A. A. (1996). O spornej sprawie ugrupowania dialektów i gwar polskich w Polsce północnej i próbie jej rozwiązania. *Studia Dialektologiczne*, *1996*(1), 141–148.

Zelko, I. (1985). Cerkvena pripadnost Prekmurja v zgodovini. W V. Novak (Red.), *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ss. 25–30). Slovenska bogoslovna akademija.

Zielińska, A. (2003). Czy polszczyzna północnokresowa ma szansę przetrwania? W świetle koncepcji dyglosji i żywotności etnolingwistycznej „ethnolinguistic vitality". *Acta Baltico-Slavica*, *27*, 97–109.

Zieniukowa, J. (2003). Pojęcie aksjologiczne „prestiż" a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużycczyzny i kaszubszczyzny. W E. Wrocławska & J. Zieniukowa (Red.), *Języki mniejszości i języki regionalne* (ss. 79–100). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Zorko, Z. (1989). Prekmursko narečje v Porabju na Madžarskem. W F. Zadravec (Red.), *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 3.–15. julij 1989* (ss. 23–35). Univerza v Ljubljani.

Zorko, Z. (2005). Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravninah primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. W J. Vurginec (Red.), *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost* (ss. 47–68). Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija.

Zorko, Z. (2009). Prekmursko goričko podnarečje v Porabju na Madžarskem. W I. Novak-Popov (Red.), *Slovenski mikrokozmosi: Medetnični in medkulturni odnosi* (ss. 13–27). Slavistično društvo Slovenije.

Zveza Slovencev na Madžarskem. (b.d.). *Predstavitev: Zveza Slovencev na Madžarskem.* https://www.zveza.hu/sl/predstavitev/

Ževart, M. (1995). Okupacija in državljanstvo na Štajerskem in v Prekmurju 1941–1945. W B. Grafenauer (Red.), *Slovenci in država: Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)* (ss. 225–234). Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Tom 154 serii „Prace Slawistyczne. Slavica”

Współczesny mikrojęzyk porabski. Rzecz o języku Słoweńców porabskich i Porabju w perspektywie ekologii języka

Autor tomu:
dr Paweł Kowalski
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6459-2621
E-mail: pawel.kowalski@ispan.waw.pl
Autor deklaruje brak konfliktu interesów.

Abstrakt

Celem niniejszej monografii jest przedstawienie sytuacji i zróżnicowania języka słoweńskiego na Porabju w ujęciu ekologii języka oraz charakterystyka Słoweńców porabskich jako wspólnoty komunikatywnej funkcjonującej w warunkach mniejszości narodowej na terenie Węgier. W kolejnych rozdziałach staram się odpowiedzieć na pytania: jak wygląda sytuacja językowa regionu, jakim językiem lub językami porozumiewają się Słoweńcy porabscy, jaki status ma język słoweński wśród omawianej mniejszości. Szukając odpowiedzi na powyższe pytania ogólne, w monografii odwołuję się do interdyscyplinarnego paradygmatu opisu języka, który wypracowany został w ramach ekologii języka. Wykorzystuję struktury matryc ekologicznych zaproponowanych przez polskich i zagranicznych badaczy do prezentacji szczegółowych kwestii związanych z głównym tematem.

Słowa kluczowe: ekologia języka; historia języka; język słoweński; słoweńska mniejszość narodowa; Porabje; porabski mikrojęzyk literacki; Prekmurje; Węgry

Volume 154 of the series *Prace Slawistyczne. Slavica*
[Monographs in Slavic Studies. Slavica]

**The Contemporary Porabian Micro-Language:
On the Language of the Porabje Slovenes and the Porabje Region
in a Language Ecology Perspective**

Author of the volume:
Dr Paweł Kowalski
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, Polska
[Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland]
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6459-2621
Correspondence: pawel.kowalski@ispan.waw.pl
Competing interests: The author declares that he has no competing interests.

Abstract

The aim of this book is to present the situation and diversity of the Slovene language in the Porabje region in terms of language ecology and to provide an overview of the Porabje Slovenes as a communication community and a national minority in Hungary. The study examines the current language situation in the region, the language(s) used by the Porabje Slovenes and the status of Slovene in this minority. The discussion draws on an interdisciplinary paradigm of language description developed within the framework of the language ecology approach. It also applies ecological matrices proposed by Polish and foreign researchers to present more detailed issues related to the topic in focus.

Keywords: language ecology; history of language; Slovene language; Slovene national minority; Porabje; Porabian literary micro-language; Prekmurje; Hungary